

Međunarodne studije

god. 13, br. 1, 2013

MEĐUNARODNE STUDIJE

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju

God. 13, br 1/2013.

Godišnje izlaze četiri broja časopisa

Naklada / 200 primjeraka

Časopis ima inozemne recenzije

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u CSA/

Worldwide Political Science Abstracts, Sociological Abstract

Social Services Abstracts

Nakladnici

Centar za međunarodne studije Hrvatske udruge za međunarodne studije, Zagreb

Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld, Zagreb

Euroavangarde d.o.o. Zagreb

Uredništvo

Goran Bandov, Luka Brkić, Lidija Čehulić Vukadinović, Jadranka Dujčić Frlan, Gordan Grlić

Radman, Drago Lovrić, Mladen Nakić, Jadranka Polović, Ivo Šlaus, Radovan Vukadinović

Glavni i odgovorni urednik

Radovan Vukadinović

Izvršni urednici

Jadranka Dujčić Frlan

Luka Brkić

Lektura i korektura

Iva Čupić

Tajnik

Kristijan Kotarski

Klasifikacija članaka prema UDK

Blaženka Peradenić-Kotur

Tehnički urednik / prijelom

Tiskara Zelina d.d.

Međunarodno izdavačko vijeće

Dr. Nadia Arbatova, Russian Academy of Science, Moscow

Dr. Theodore Columbus, ELIAMEP, Athens / Dr. John Groom, Kent University, Canterbury

Dr. Charles Chudde, University of Boston

Dr. Anton Grizold, Fakultet za društvene vede, Ljubljana

Dr. Shi Ze, Institute for International Relations, Beijing

Dr. Lidija Georgieva, University St. Cyril and Methodius, Skopje

Dr. Dragan Simić, Fakultet političkih nauka, Beograd

Dr. Dragan Vukčević, UDG, Podgorica / Dr. Stefano Piloto, University of Trieste

Dr. Peter Stania, International Institute for Peace, Vienna

međunarodne
studije

god. 13, br. 1, 2013

Sadržaj

STUDIJE

Jadranka Polović:	
Utjecaj međunarodnih aktera na procese demokratizacije država Zapadnog Balkana s posebnim osvrtom na Hrvatsku	9
Mladen Nakić:	
Europska Unija i Zapadni Balkan	33
Damir Grubiša:	
Politička simbolika spaljivanja zastave Europske Unije	45
Goran Bandov:	
Language Policy of the European Union – Realization of the Multilingual Policy of the EU	65

RECENZIJE, PRIKAZI, OSVRTI

Istorija Jugoslavije u 20. veku Mari-Žanin Čalić	87
Obavijest o konferenciji: Serbia within Security and Economic Challenges of the Euro-Atlantic Area Mladen Nakić	97
Osvrt sa seminara: Budućnost suradnje u euromediteranskoj regiji	99

studije

Utjecaj međunarodnih aktera na procese demokratizacije država Zapadnog Balkana s posebnim osvrtom na Hrvatsku¹

Jadranka Polović*

Sažetak

Općeprihvaćena je teza u javnom političkom diskursu da je proces pridruživanja Hrvatske Europskoj Uniji i NATO-u djelovao stabilizirajuće i poticajno na procese političke, gospodarske i sigurnosne transformacije zemlje. Snažan utjecaj vodećih međunarodnih aktera na hrvatsku politiku, kao i na politike drugih država Zapadnog Balkana, možemo promatrati kroz dva integrativna procesa: pridruživanje NATO-u i Europskoj Uniji. Nakon više od dvadeset godina od raspada bivše države nedvojbeno se trebamo zapitati kakvi su učinci politike *širenja demokracije* i primjene neoliberalnog modela ekonomske politike, ne samo prema Hrvatskoj, koja je kao punopravna članica EU-a od srpnja 2013. „izvučena“ iz koncepta regije, već i prema ostalim zemljama Zapadnog Balkana. Autorica propituje u kolikoj je mjeri primjena takvoga koncepta međunarodnog utjecaja doista rezultirala demokratizacijom te stabilizacijom regije.

Ključne riječi: novi svjetski poredak, ideologija globalizma, neoliberalizam, globalni akteri, Zapadni Balkan, Hrvatska, politika proširenja.

Dugogodišnja sigurnosna i politička kriza na prostoru Zapadnog Balkana ostavila je neizbrisiv trag na političke, društvene i gospodarske odnose zemalja u regiji, ali i na njihove odnose s međunarodnom zajednicom. Nakon raspada bivše Jugoslavije novonastale države regije postaju područje *izvoza demokracije*, objekt geopolitike *enlargementa*,² ali i *engagementa*³ Sjedinjenih Američkih Država i Europske Unije te međunarodnih financijskih institucija koje kao vanjski akteri moderiraju krizom u re-

1 Rad je nastao kao rezultat izlaganja na simpoziju *Demokracija i postdemokracija u Hrvatskoj i EU*, u organizaciji Centra za politološka istraživanja (CPI) i Foruma Instituta za migracije i narodnosti (IMIN) održanog 22. listopada 2012.

* dr. sc. Jadranka Polović, predavačica na Sveučilišnom studijskom centru za stručne studije u Splitu, e-mail: jpolovic@net.hr

2 Strategija širenja zapadnog ekonomskog, političkog i sigurnosnog poretka na prostor izvan EU-a, poznatija kao *širenje demokracije, ljudskih prava i slobodnih tržišta*

3 Strategija angažiranja i širenja utjecaja globalnih aktera pod vodstvom SAD-a

giji. Nakon više od dvadeset godina od raspada bivše države nedvojbeno se trebamo zapitati kakvi su učinci politike *širenja demokracije* i primjene neoliberalnog modela ekonomske politike, ne samo prema Hrvatskoj već i prema ostalim zemljama Zapadnog Balkana. Jesu li glavni instrumenti EU-a i SAD-a za stabilizaciju i demokratizaciju regije primijenjeni i na Hrvatsku – politika uvjetovanosti i stalnih diplomatskih pritiska (*mrkve i štapa*) – doista rezultirali demokratskom konsolidacijom i gospodarskim prosperitetom te stabilizacijom regije, što je postavljeno kao općeprihvaćeni cilj, ili je primjena takvog koncepta međunarodnog utjecaja zapravo odgovorna za stvaranje niza slabih država koje, ovisne o vanjskim akterima, iskazuju snažne demokratske, gospodarske i socijalne deficite. Naime neprevladana etnička i vjerska segmentiranost koja kontinuirano „podgrijava“ političku nestabilnost u regiji, otežana izgradnja institucija pravne države, uz veliko gospodarsko urušavanje i zaostajanje za ostalim dijelovima Europe, ostaju trajni izazovi za stabilnost svih država Zapadnog Balkana, pa i Hrvatske, koja je od 2009. članica NATO-saveza, a od srpnja 2013. i punopravna članica Europske Unije te time „izvučena“ iz koncepta regije.

Upravo s tog aspekta promišljaju se reformske mogućnosti zemalja u regiji koje se nalaze na različitim stupnjevima odnosa s Unijom, ali i s NATO-om, a čiji je proces pridruživanja znatno posustao. Rad je podijeljen u dva dijela: u prvom dijelu razmatra se stvaranje *novog svjetskog poretka* i oblikovanje ideološkoga koncepta globalizma koji definira posthladnoratovske međunarodne odnose, dok se u drugom dijelu rada analizira utjecaj globalnih aktera na procese demokratizacije, transformacije te europeizacije država regije, s posebnim osvrtom na Hrvatsku.

1. NOVI SVJETSKI POREDAK: posthladnoratovska geopolitika kao „pravo jačeg i moćnijeg“

Pitanja koja se bave učincima politike *širenja demokracije* i primjene neoliberalnog ekonomskog modela tijekom procesa gospodarske tranzicije, kao i procesom pridruživanju Europskoj Uniji i NATO-u, u Hrvatskoj te u ostalim zemljama regije neophodno je analizirati u kontekstu geopolitičkih promjena nastalih nakon Hladnog rata i stvaranja *novog svjetskog poretka* koji oblikuju novi globalni akteri koji snažno određuju globalizacijske procese. Naime u nizu geopolitičkih činjenica koje definiraju suvremene međunarodne odnose svakako najizraženiji utjecaj imaju dva pojma: demokratizacija i globalizacija (mondijalizacija), koji u posthladnoratovskom razdoblju oblikuju novi diskurs društvene moći te unutar kojih se odvija restrukturiranje vrijednosnih i općedruštvenih sustava te stvaranje novog globalnog poretka čija bitna odrednica postaje *izvoz demokracije*.

Novi svjetski poredak kao postideološko doba vrlo je optimistično najavio Francis Fukuyama (Fukuyama, 1989.) svojom tezom o kraju povijesti, konačnom trijumfu zapadne liberalne demokracije koja u posthladnoratovskom svijetu postaje dominantan politički svjetonazor koji će se nezaustavljivo proširiti na veći dio svijeta. Prema Fukuyami, „kraj povijesti“ predstavlja „kraj ideološke evolucije čovječanstva“, a u posthladnoratovskom razdoblju uspostavljen je širok i značajan konsenzus o legitimnosti liberalne demokracije i mogućnosti njezine univerzalne primjene kao „konačnog oblika ljudske vladavine“. *Novi svjetski poredak* bitno je obilježen procesom globalizacije kao dominantnom odrednicom posthladnoratovskog svijeta te globalnom dominacijom SAD-a koji povratno snažno određuje globalizacijske procese. Globalizacija „kao postrevolucionarna, epohalna transformacija nacionalnog i internacionalnog“ (Beck, 2004:89) koja mijenja paradigmu klasične teorije moći i vlasti ubrzano transformira ulogu nacionalne države koja gubi suverenitet, pri čemu raste utjecaj transnacionalnih korporacija, međunarodnih institucija i organizacija, posebice finansijskih, vojno-političko-gospodarskih saveza te civilnoga društva. Iako nacionalne države ostaju središnji subjekti međunarodnih odnosa, rastući utjecaj navedenih aktera čija se moć ne zasniva na prisili, već upravo na usavršenoj logici ekonomske moći i globalnog djelovanja, bitno ograničava njihovu ulogu.⁴ Ulrich Beck navodi da se u odnosu svjetskoga gospodarstva i države počinje odvijati *metaigra* moći, pri čemu vojni potencijal nacionalne države gubi značenje, dok njezine političke odluke te unutarnju i vanjskopoliitičku stabilnost zapravo posreduje svjetsko tržište. Prema Josephu Stiglitzu (Stiglitz, 2009:14), globalizacija je područje na kojem se oko temeljnih vrijednosti odvijaju neki od glavnih društvenih sukoba, pri čemu je sukob oko uloge države i tržišta jedan od najvažnijih. Autor smatra da je ekonomska globalizacija zapravo pretekla političku, pa nacionalnu državu danas „pritišću s jedne strane sile svjetskoga gospodarstva, a s druge politički zahtjevi za decentralizaciju“ (ibid, 2009:43). Globalizacijski procesi ograničili su sposobnost nacionalne države da kontrolira tokove kapitala, ali i da odgovori na izazove sve većih i raširenijih društvenih nejednakosti i nesigurnosti.⁵ Manfred B. Steger (Steger, 2009:58-68) naglašava političku dimenziju globalizacije, što upućuje na intenziviranje i širenje globalnih političkih odnosa koji dovode do stvaranja novoga koncepta politike u kojem je tradicionalna uloga nacionalnih država ograničena djelovanjem globalnoga kapitalizma, širenjem svijeta bez granica, uz rastući utjecaj međunarodnih, nadnacionalnih institucija i organizacija, nevladinih organizacija te oblika regionalnog i globalnog upravljanja.

4 Uspoređujući investitore s križarima, Beck navodi da je „samo jedna stvar gora od mogućnosti da vas pregaze multinacionalne kompanije – mogućnost da vas ne pregaze“. Naime, formula moći krije se u namjernom, ciljanom *ne-osvajanju*, pri čemu uskraćivanje investicija, ciljano nedjelovanje bitno ograničava moć nacionalne države, zapravo je isključuje sa svjetskog tržišta (Beck, 2004:86).

5 O demontaži socijalne države vidjeti Tony Judt, *Zlo putuje zemljom*, Algoritam, Zagreb, 2011.

Nesumnjivo, znanstveni i tehnološki napredak znatno je pridonio vremenskoj i prostornoj kompresiji svijeta te tako i novom geopolitičkom poimanju suverenosti i granica. U posthladnoratovskim međunarodnim odnosima sve je naglašeniji utjecaj novih globalnih aktera koji oblikuju pravila svjetske ekonomije te političke i vojno-sigurnosne moći. Kao što navodi Stiglitz (Stiglitz, 2009:26), „ekonomija pokreće globalizaciju, no oblikuje je politika“. Doista, „pravila igre“ određuju visoko razvijene industrijske zemlje, osobito „posebne interesne skupine unutar tih zemalja“. Iako se većina rasprava o globalizaciji vodi u kontekstu dvojnosti, složili bismo se da posthladnoratovski međunarodni poredak treba biti definiran prema tome gdje se globalizacija ukorijenila. Nesumnjivo su Sjedinjene Američke Države pokretačka snaga globalizacijskih procesa putem kojih usmjeravaju djelovanje drugih moćnih globalnih aktera: 1) međunarodnih financijskih institucija od kojih neke, poput MMF-a, WB-a, WTO-a i EBRD-a, snažno određuju suvremene globalne ekonomske procese; 2) transnacionalnih korporacija čiji interesi povratno u najvećoj mjeri utječu na oblikovanje vanjskopolitičkih koncepcija američkih predsjednika (vojno-industrijski kompleks); 3) međunarodnih gospodarskih i vojno-političkih saveza (Europske Unije i NATO-a).

Navedeni globalni akteri kao glavni stupovi globalnog ekonomskog poretka 21. stoljeća snažno utječu na transformaciju svjetskih ekonomskih procesa te na oblikovanje ideološkoga koncepta globalizma koji reducira višedimenzionalnost globalizacije na dominaciju svjetskog tržišnog sustava. Ulrich Beck globalizam definira kao „shvaćanje da svjetsko tržište zamjenjuje političko djelovanje, odnosno ideologiju vladavine svjetskog tržišta, ideologiju neoliberalizma“ (Beck, 2004:24). Autori Steger i Roy u jednoj od svojih posljednjih knjiga, *Neoliberalism* (Steger, Roy, 2010.), navode da je neoliberalizam samo još jedan od novih „izama“ koji se u posthladnoratovskim odnosima povezuje s *Vašingtonskim konsenzusom*, skupom političkih i ekonomskih mjera „oblikovanih od strane Sjedinjenih Država, a s ciljem globalizacije američkoga kapitalizma i sustava kulturnih vrijednosti“. Neoliberalizam, teorijski oblikovan u djelima neoklasičnih ekonomista Friedricha von Hayeka i Milтона Friedmana koji glorificiraju *laissez-faire*-kapitalizam 18. stoljeća, u posthladnoratovskom razdoblju postaje dominantan politički svjetonazor te kao takav prihvaćen od strane vrlo različitih političara: Ronalda Reagana, Margaret Thatcher, Billa Clintona, Tonyja Blaira, Augusta Pinocheta, Borisa Jeljcina, Jiang Zemina, Manmohana Singha, Junichira Koizumija, Johna Howarda i Georgea Busha, koji svoje politike grade na jedinstvenom modelu neoliberalnog ekonomskog pristupa – deregulaciji nacionalnih ekonomija, liberalizaciji međunarodne trgovine i stvaranju jedinstvenog globalnog tržišta. Širenje liberalne demokracije, slobodne trgovine i slobodnih tržišta postaju neupitne „mantr“ neoliberalnoga globalizma u okviru kojeg globalni akteri predvođeni SAD-om promiču vlastite (zapadne) vrijednosti u univerzalne standarde koji negiraju postojanje različitosti jezika, kultura, običaja, tradicija, nacionalnih i kulturnih identiteta te provode koncept integracije svijeta pod politič-

ko-ekonomskom dominacijom Zapada. Naime suvremena ideologija globalizma kao „globalni um“ (Kulić, 2000:874) objedinjuje globalnu politiku i globalnu ekonomiju, iz čega proizlazi globalni pravni poredak kao „pravo jačeg i moćnijeg“. Paket mjera *Vašingtonskog konsenzusa* kao „programirane strukture prilagođavanja globalnoj politici i ekonomiji pod utjecajem Vlade SAD-a i sa zadanom ulogom međunarodnih institucija i organizacija (MMF, IBRD, IFC, WTO i NATO“ (ibid: 875) objedinjuje interese moćnih država, korporacija, banaka i investicijskih fondova te postaje model za cijeli svijet.

U posthladnoratovskom razdoblju SAD kao hegemonijska svjetska sila postaje „stvaratelj pravila“ (O’Tuathall, Dalby, Routledge, 2007:114-115) za međunarodnu zajednicu, pri čemu „oni koji imaju moć unutar institucija hegemonijske države postaju kreatori svjetske politike, administratori, regulatori i geografi međunarodnih odnosa“. Autori navode da njihova moć zapravo određuje „uvjete svjetskoga geopolitičkog poretka i upravljanja međunarodnim prostorom“ te na taj način ne samo da proizvode i upravljaju regionalnim sukobima već i stvaraju uvjete u kojima periferne i poluperiferne države „aktivno koriste geopolitičko promišljanje hegemonija“.

2. Zapadni Balkan: disfunkcionalne države u „raljama“ neoliberalizma

U ovom dijelu rada razmotrit ćemo posljedice utjecaja globalnih aktera na političke, gospodarske i sigurnosne procese na Zapadnom Balkanu, s posebnim osvrtom na Hrvatsku. Iako djelovanje međunarodne zajednice na prostoru regije obuhvaća utjecaj niza različitih vanjskih aktera – od država, međunarodnih organizacija i integracija – u kontekstu ovoga rada usmjerit ćemo se na djelovanje Sjedinjenih Američkih Država, Europske Unije te međunarodnih financijskih institucija koje su imale presudan utjecaj na brojne aspekte stabilizacije, institucionalne transformacije i modernizacije regije. Naime navedeni su akteri nesumnjivo imali snažan utjecaj na međunarodno priznanje novih država, završetak rata i oblikovanje mirovnih rješenja, politički i gospodarski ustroj regije, kao i procese njezine političke, gospodarske i sigurnosne integracije u Europsku Uniju i NATO te posljedično na geopolitičku rekonfiguraciju prostora bivše Jugoslavije.

2.1. Definiranje regije

Neuralgični prostor bivše Jugoslavije, koji i jest predmet analize ovoga rada, uobičajeno se terminološki određuje kao Zapadni Balkan.⁶ Riječ je o političkoj sintagmi koju je nakon 2000. godine u upotrebu uvela Europska Unija, definirajući svoju strategiju proširenja na države nastale raspadom bivše Jugoslavije. Zapadni Balkan obuhvaća

6 O geografskim, povijesnim i političkim odrednicama regije vidjeti J. Polović, „Jugoistočna Europa na razmeđu interesa velikih sila“, *Međunarodne studije*, 2012., god. XI., br. 1., str. 93-111

prostor bivše države bez Slovenije, ali s Albanijom („pet minus jedan plus jedan“) te se u tom kontekstu izvorno odnosi na države *Procesa stabilizacije i pridruživanja*.⁷ Takva kontekstualizacija regije zapravo definira regionalni pristup i politiku proširenja Europske Unije prema ovim državama, koje do 2000. nisu imale nikakve institucionalne odnose s Europskom Unijom. Nakon mukotrpnih pregovora koji su trajali šest godina, Hrvatska je 9. prosinca 2011. potpisala Ugovor o pristupanju Europskoj Uniji, čime je otvorila put prema punopravnom članstvu. Makedonija je službena kandidatkinja za članstvo od 2005., a taj status s vremenom je dodijeljen i Crnoj Gori (2010.) te Srbiji (2012). Albanija, Bosna i Hercegovina te Kosovo (UNMIK) potencijalne su države kandidatkinje koje se nadaju ubrzanju integracijskoga procesa.

Posebno su ratovi na prostoru bivše Jugoslavije tijekom devedesetih godina rezultirali trajnom nestabilnošću u regiji Zapadnoga Balkana, kao i nedovršenom političkom, gospodarskom i društvenom tranzicijom, zbog čega se integracija prostora u Europsku Uniju i NATO odvija usporeno, opterećena brojnim izazovima. Zemlje Zapadnog Balkana i dalje se promatraju kao *isključena regija* te se uglavnom procjenjuju na osnovi odstupanja od Zapadne Europe, bilo da je riječ o prošlosti, ili pak o sadašnjosti, koja je iznjedrila sve teškoće zemalja u regiji u procesu njihova prihvaćanja europskog (zapadnog) sustava vrijednosti. Proces integracije ovih zemalja drugačiji je od tijeka integriranja drugih postkomunističkih zemalja u Srednjoj i Istočnoj Europi, uglavnom zbog posljedica etničkih sukoba koji su rezultirali zastojem u procesu demokratizacije, gospodarskom stagnacijom te sigurnosnom destabilizacijom regije. Naime proces pridruživanja zemalja Zapadnog Balkana Europskoj Uniji i NATO-u znatno je usporeniji, ne samo zbog slabosti zemalja u regiji, kako se često ističe, već i zbog višedimenzionalnih unutarnjih problema Europske Unije, međutim geopolitički je podjednako značajan.⁸ U protekla dva desetljeća upravo su Sjedinjene Američke Države i Europska Unija kao moćni globalni akteri nizom diplomatskih inicijativa, ali i vojnih akcija, presudno utjecali na uspostavljanje nove geopolitičke konfiguracije prostora. Utemeljen na političko-vojnom atomiziranju prostora bivše Jugoslavije od strane *međunarodne zajednice* kao imaginarnog subjekta moći, novi geopolitički koncept regije zaslužan je za stvaranje

7 *Proces stabilizacije i pridruživanja (SEECIP)*, ustanovljen 1999. godine kao nova vanjskopolitička strategija EU-a prema Zapadnom Balkanu (Hrvatska, BiH, Srbija, Crna Gora, Albanija, Kosovo (UNMIK) i BJR Makedonija), unaprijedio je postojeći *Regionalni pristup EU-a* na način da je reafirmirao ciljeve dotadašnje politike EU-a: uspostavu demokracije i pravne države, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, ekonomski prosperitet i regionalnu suradnju kao stabilizirajuće čimbenike, ali je državama regije ponudio i perspektivu punopravnog članstva u Uniji.

8 Zbog rastućeg značenja energenata u geopolitici 21. stoljeća jugoistok Europe, a time i pripadajući dio Zapadnog Balkana kao najkraći tranzitni put između zapadne Europe te naftom i plinom bogatog područja srednje Azije i Kaspijskoga bazena, postaje dijelom *nove velike geopolitičke igre* te se kao takav nalazi u središtu interesa SAD-a, Europske Unije, Rusije, ali posljednjih godina i Turske, bliske saveznice Sjedinjenih Država (Polović, 2011:98).

i održavanje niza suverenih država kao malih političkih jedinica, istovremeno slabih država,⁹ okupljenih oko SAD-a i EU-a, koji snažno određuju političke, gospodarske i sigurnosne odnose na prostoru regije.

Naime nacionalni uzlet i stvaranje samostalnih država na Zapadnom Balkanu podudaraju se s vremenom kreativnog samouništenja „legitimnog“ ustroja svijeta kojim vladaju nacionalne države (Beck, 2004:14) i rastuće uloge novih globalnih aktera: uz SAD-e i EU sve je izraženiji utjecaj međunarodnih financijskih institucija koje u kontekstu globaliziranog neoliberalizma uvode nova pravila tržišne igre. Naime nove države, nastale u razarajućim okolnostima ratnih sukoba, istovremeno se smještaju u međunarodni kontekst *novog svjetskog poretka*, što ih čini višestruko ovisnim o globalnim akterima, bilo da je riječ o stjecanju i očuvanju samostalnosti, odabiru vanjskopolitičkih ciljeva, tranzicijskih strategija i razvojnih modela, ili pak izloženim njihovim geopolitičkim promišljanjima i potezima.¹⁰ Novonastale države regije koje možemo označiti kao „slabe“ (*fragile states*)¹¹ zbog određenih institucionalnih, ali i brojnih funkcionalnih nedostatka (Gligorov, 2007:285) u stjecanju samostalnosti postaju područje *izvoza demokracije*, objekt geopolitike *enlargementa*, tj. širenja zapadnog ekonomskog, političkog i sigurnosnog poretka, kao i *engagementa* SAD-a i EU-a, koji kao vanjski akteri moderiraju krizom u regiji. *Uravnavanje svijeta* na Zapadnom Balkanu obuhvatilo je vrlo različite strategije *promicanja demokracije*, uključujući nametanje demokracije silom.

2.2. „Uravnavanje“ Zapadnog Balkana: međunarodni akteri kao promicatelji demokracije

Za analizu međunarodnog utjecaja u regiji prikladnim se čini pristup Wolfganga Merkela (Merkel, 2011:419-422) koji, unatoč tome što ističe ključnu ulogu *unutarnjih aktera* u procesima demokratizacije i transformacije sustava, ipak naglašava da te procese katkad mogu „inspirirati, inicirati, promicati, a ponekad i kratkoročno iznuditi *vanjski akteri*“. Naime u međunarodnim se odnosima u posljednja dva desetljeća znatno povećala

9 Posebno treba naglasiti dugogodišnje postojanje dvaju *liberalnih protektorata*: BiH i Kosova koji kao najsiromašnije europske države opstaju u okviru ograničenog i podijeljenog suvereniteta te političke i gospodarske potpore međunarodne zajednice, što procese demokratizacije čini više nego upitnim.

10 Ustroj BiH, očuvanje nezavisnosti Makedonije, projekt „dekompozicije“ Srbije stvaranjem novih državnih jedinica Crne Gore i Kosova rezultat su primijenjenih vojnih i diplomatskih strategija globalnih aktera.

11 Gligorov napominje da među državama regije postoje značajne razlike, zbog čega se ne mogu sve podvesti pod *slabe države* (*weak states*), posebno ne pod *promašene države* (*failed states*), međutim smatra da sve pokazuju znatnu ranjivost (*fragile states*), što definira političko-gospodarski okvir unutar kojeg je moguće proučavati utjecaj vanjskih aktera, kao i domete procesa demokratizacije i gospodarske transformacije regije.

legitimnost *promicanja demokracije*, zbog čega je takva praksa vanjskog utjecaja i pritiska, uglavnom usmjerena na državu, gospodarstvo i civilno društvo, postala međunarodnom normom. Merkel navodi da je Reaganova vlada uz pomoć *Project Democracyja* bila prva koja je promjenu režima autokratskih sustava učinila legitimnim ciljem vanjske politike. S vremenom je takav vanjskopolitički pristup široko razrađen u „američkim intelektualnim laboratorijima“, posebno za vrijeme administracija W. J. Clintona i Georgea W. Busha. Instrumenti provedbe američke su nevladine organizacije (primjerice NED), stranačke (NDI, IRI) ili privatne zaklade (Open Society), a završetkom Hladnog rata promicanje demokracije postaje uvriježena praksa razvijenih zapadnih država te prerasta u „rastuću industriju na području međunarodne razvojne suradnje“ (ibid: 471), zbog čega biva uvršteno i u katalog ciljeva programa UN-a za razvoj (UNDP), Svjetske banke i OSCE-a. Sam pojam odnosi se na „puni raspon vanjskih aktivnosti i razvojne suradnje koji pridonose razvoju i konsolidaciji demokracije u trećim zemljama“ (European Council of Ministers, 2006., prema W. Merkel, 2011:421), a sredstva koja se izdvajaju u tu svrhu golema su.¹² Merkel razlikuje dvije vrste vanjskog utjecaja: *top down*, koji je usmjeren na državne institucije i civilno-vojne odnose, i *bottom up*, pristup koji demokraciju potiče potporom društvenim inicijativama, tj. civilnom društvu.

Oba pristupa možemo analizirati ulogom navedenih globalnih aktera u regiji. Naime njihovo djelovanje kao *promicatelja demokracije* na prostoru Zapadnog Balkana doista je obuhvatilo sve mjere: od klasične diplomacije, političke suradnje, politike uvjetovanosti, gospodarskih sankcija, pružanja izravne ili neizravne potpore političkoj opoziciji pa do vojne intervencije, tj. nametanja demokracije ratom. U rješavanju krize i stabilizaciji regije posebno su se Sjedinjene Države koristile cijelim spletom diplomatskih, političkih i vojnih instrumenata s ciljem završetka rata. Intenzitet njihova pristupa ovisio je o razmjerima krize, ali i o pristupima administracija: od početne nezainteresiranosti G. Busha Starijeg (1989. – 1993.), snažne uključenosti i *leadershipa* W. Clintona tijekom dva mandata (1993. – 1997. te 1997. – 2001.) pa do G. Busha Mlađeg (2001. – 2005. te 2005. – 2009.) koji je u uvjetima novog američkog unilateralizma započeo proces dekompozicije Srbije priznavanjem državnosti Crne Gore i Kosova te snažno poticao integraciju regije u NATO i EU. Bez obzira na različite pristupe triju američkih predsjednika nesumnjivo se može govoriti o kontinuitetu američke politike prema regiji, što je vidljivo posljednjih godina i u pristupu Obamine administracije. Naime Sjedinjene su Države tijekom dva desetljeća regionalne nestabilnosti na prostoru regije uspostavile čvrstu dominaciju temeljenu na:

1) vojnom angažmanu: pružanjem logističke potpore hrvatskoj vojno-redarstvenoj akciji „Oluja“, kao i preuzimanjem vodeće uloge u NATO-ovoj zračnoj operaciji „De-

¹² Merkel navodi da je posljednjih godina za mirno promicanje demokracije potrošeno više od 10 milijardi dolara godišnje, što čini desetinu ukupne globalne razvojne pomoći.

liberate Force“ (Holbrooke, 1998:75) koja je tijekom ljeta 1995. vođena nad prostorom BiH, Sjedinjene su Države presudno utjecale na uspostavu vojno-političke ravnoteže između zaraćenih strana, čime su stvoreni uvjeti za mirovne pregovore. Nadalje, NATO-ova operacija „Allied Force“ (Lambeth, 2001:219-230), pokrenuta 1999. protiv SR Jugoslavije, a pod izravnim vodstvom SAD-a, imala je uz vojni i vrlo snažan politički učinak koji je ostavio Miloševića bez međunarodne podrške, pogotovo bez podrške Moskve, što je presudno utjecalo na njegovo odstupanje s vlasti. Unatoč učinjenim proputima u strategiji i izvedbi, operacija „Allied Force“ bitno je promijenila stavove zapadne javnosti, ojačala kredibilitet NATO-a, ali i utjecaj Sjedinjenih Država na buduća mirovna rješenja u regiji.

2) diplomatskim inicijativama: *Vašingtonski sporazum iz 1994.*, *Dejtonski mirovni sporazum iz 1995.*, *Temeljni sporazum o mirnoj reintegraciji istočne Slavonije iz 1998.*, *Vojno-tehnički sporazum iz 1999.*, *Ohridski sporazum iz 2001.* najvažnija su diplomatska rješenja kojima su okončana ratna zbivanja i tako stabilizirana regija, nakon čega je posebno vidljiv utjecaj SAD-a na geopolitičku rekonfiguraciju regije, posebice na teritorijalno „sužavanje“ Srbije uspostavom novih državnih jedinica – Crne Gore (2005.) i Kosova (2008.) – te posljedično snažan politički utjecaj na vlade svih zemalja u regiji. Poduzetim diplomatskim i vojnim akcijama Sjedinjenje su Države presudno utjecale na završetak rata, mirovna rješenja, stabilizaciju regije i oblikovanje tranzicijskih procesa u novonastalim državama.

3) programima javne diplomacije i pomoći: kompleksnost američkog pristupa proizlazi iz usklađenog djelovanja američke službene politike s djelovanjem brojnih vladinih i nevladinih organizacija kao dijela javne diplomacije (Project Democracy, USAID, NDI, IRI, Open Society), koje su svojim specijaliziranim znanjima i strategijama, prilagođenim *izvozu demokracije*, zapravo snažno utjecale na političke procese u regiji, prvenstveno ciljanim programima razvoja medija i nevladinog sektora, jačanja oporbenih političkih stranaka te oblikovanjem njihova koalicijskog povezivanja (pristup potpore civilnom društvu i opoziciji *bottom up*¹³).

4) politici proširenja NATO-a: nakon ulaska Bugarske i Rumunjske 2004. godine američka se politika snažno založila za ulazak triju država Zapadnog Balkana: Hrvatske, Albanije i Makedonije u NATO. Bez obzira na izostavljanje Makedonije, na *summitu* NATO-a u Bukureštu 2008. godine postaje vidljiva činjenica da je NATO različitim

13 Ovakvu praksu djelovanja Sjedinjene Države primjenjuju na području Istočne Europe još od kraja osamdesetih godina kad je poljska Solidarnost koju su podupirali USAID, NED i CIA postala paradigma promjene režima, tj. postala korisnim instrumentom u ostvarenju geopolitičkoga cilja „sahrane komunizma“ (Merkel, 2011:449). Američke specijalizirane agencije pridonijele su uspjehu pojedinih „obojenih revolucija“ u Istočnoj Europi te bivšim sovjetskim republikama: Gruziji (2003.), Ukrajini (2004.) i Kirgistanu (2005.), a imale su snažan utjecaj i na revolucionarna zbivanja na sjeveru Afrike (arapsko proljeće).

programima i pripremom za prijam presudno utjecao na transformaciju obrambenih i vojnih sposobnosti tih država. NATO je trećim krugom proširenja sigurnosno „zokružio” prostor Zapadnog Balkana, čime je nesumnjivo pridonio stabilnosti regije te umanjio destabilizirajuće učinke preostalih potencijalno kriznih žarišta: Bosne i Hercegovine te Kosova.

Europska Unija također je koristila vrlo različite instrumente za upravljanje kriznim situacijama u regiji; od provedbe sigurnosnih operacija i uspostave policijskih misija do strategije *top down* koja je institucije slabih država regije izložila snažnim pritiscima s ciljem transformacije sustava, njegove modernizacije i europeizacije. Taj se proces, posebice na Zapadnom Balkanu, povezan s izgradnjom nacionalnog identiteta i stvaranjem samostalnih država, odvijao u okolnostima eskalirajućih ratnih sukoba, koji su u „najboljem slučaju bili ublaženi krhkim pravilima međunarodnog prava i nadnacionalnih organizacija“ (Offe, 1994:63, prema Merkel, 308). Nesumnjivo, problemi demokratizacije država u regiji proizašli su iz stalnih izazova državnosti, suverenosti i samostalnosti novonastalih država, no i iz vrlo dvojnog projekta ekonomske preobrazbe Istočne Europe koji je primjenom *šok-terapije* trebao ostvariti politički cilj: radikalnu i brzu transformaciju gospodarstva te uspostavu učinkovite tržišne privrede.¹⁴ Prijelaz prema demokraciji, ne samo na području Zapadnog Balkana već i na cijelom prostoru Istočne Europe, nameće se prvenstveno kao politički projekt koji Merkel (Merkel, 2011:307-312) naziva *dizajniranim* ili *političkim kapitalizmom* koji političkim elitama ostavlja nerazumno kratak rok za provedbu niza vrlo kompleksnih reformi političkog i gospodarskog sustava koje vanjski akteri nastoje iznuditi primjenom instrumentarija politike uvjetovanosti.

Politika uvjetovanosti, kao okvir pružanja financijske ili političke potpore za ostvareni napredak u usvajanju demokratskih pravila, postupaka i vrijednosti, ima snažan utjecaj u politici proširenja EU-a na istok Europe. George Pridham (Pridham, 2002:14) navodi da je među koncepcijama međunarodnog utjecaja na demokratizaciju određene zemlje politika uvjetovanosti „najeklatantniji sračunati pokušaj određivanja ishoda toga procesa putem vanjskih pritisaka“. Naime ta metoda međunarodnog utjecaja osobito je razrađena krajem 20. stoljeća u okvirima međunarodnih organizacija i integracija (EU, VE, OSCE, NATO) prema postkomunističkim zemljama na istoku Europe kojima su postavljeni politički uvjeti koje trebaju zadovoljiti ukoliko se žele pridružiti Europskoj Uniji i NATO-u kao najprestižnijim političko-gospodarsko-sigurnosnim organizacijama. Posebno je Europska Unija *Kopenhaškim kriterijima*¹⁵ iz 1993. godine utvrdila političke uvjete za postkomunističke zemlje na istoku Europe, koji su bili podržani i pri pridruživanju zema-

14 O ciljevima tranzicije u postkomunističkim zemljama vidjeti J. Sachs, 2007:137-173.

15 Odnose se na izgradnju stabilnih institucija parlamentarne demokracije, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, uspostavu slobodnog tržišta te vladavinu prava, kasnije dopunjeni i prihvaćanjem pravnih stečevine EU-a (European Council, 1993.).

lja Zapadnog Balkana NATO-u, uz dodatak nekolicine kriterija koji zadiru na područje reforme sigurnosnih snaga, zahtjeva za uspostavu demokratskog nadzora nad vojskom, transparentnih civilno-vojnih odnosa, uz značaj geostrateškog položaja zemalja kandidatkinja i strateških interesa globalnih aktera, dakako.

Naime provedba političkih uvjeta Europske Unije (*Kopenhaški kriteriji*), koji su za regiju dopunjeni nekolicinom dodatnih političkih zahtjeva (suradnjom s Haškim sudom, regionalnom suradnjom, borbom protiv korupcije te reformom državne uprave i pravosuđa), postala je zadani politički okvir unutar kojeg se provode transformacija, modernizacija i europeizacija država Zapadnog Balkana. Preduvjet je ulaska u EU, što je za države regije prestižni nacionalni cilj, usvajanje *acquis communautaire*, kojem se prilagođava nacionalni pravni sustav na način preslikavanja europskih normi, institucionalnih okvira i pravila (*copy-paste*), pri čemu se ne propituju mogućnosti apsorpcije niti se uvažavaju specifičnosti postkonfliktnog stanja regije. Kao što ističe Milardović (Milardović, 2009:94), modernizacija se odvija upravljana „odozgo“ prema dolje, pri čemu se vesternizacija Zapadnog Balkana kao periferije „temelji na prihvaćanju demokracije i tržišnoga gospodarstva kao liberalnog i neoliberalnog recepta na globalnoj razini“. Transformacijski procesi na Zapadnom Balkanu, jednako kao i u drugim postkomunističkim zemljama na istoku Europe, višedimenzionalni su i usmjereni na promjenu ne samo političkog sustava već i gospodarske strukture i društvenog mentaliteta; oni obuhvaćaju „raznovrsne međuzavisne procese transformacije parcijalnih političkih, privrednih, socijalnih i kulturnih sustava“ (Merkel, 2011:53). Stoga se upravljanje društvenim promjenama u nestabilnim državama regije, kao i primijenjeni modeli i strategije rješavanja postojećih i prevencije novih sukoba, temelje na ideji političke, gospodarske i sigurnosne integracije država Zapadnog Balkana.

Naime rješavanje konflikata (*conflict resolution*) i izgradnja mira (*peace building*) u regiji odvijali su se usporedno s nacionalnom i državnom emancipacijom niza novih država, pri čemu je uloga međunarodnih aktera bila osobito naglašena. Vrijednosti liberalnih demokracija poput ljudskih i manjinskih prava, pluralizma, stabilnih političkih institucija i slobode tržišta postali su ključni uvjeti za priznanje novonastalih država, oblikovanje njihovih političkih i gospodarskih sustava, kao i za pridruživanje euroatlantskim integracijama. Željeni politički ishod integriranja zemalja regije u NATO i EU nije sporan – europeizacija i demokratizacija, koje zahtijevaju koordinirane aktivnosti ključnih međunarodnih aktera uz pomoć kojih se Zapadni Balkan konstituira kao *zapadna vrijednost* koja kao novi *limes* odvaja uspješne od neuspješnih država te kao takav postaje obuhvaćen zajedničkom strategijom: geopolitikom *enlargementa*¹⁶

16 Nova posthladnoratovska strategija *enlargementa* i *engagementa* snažno je naslonjena na hladnoratovsku doktrinu *containment*: obuzdavanja utjecaja SSSR-a putem vojno-političkih saveza – NATO-a u Zapadnoj Europi, CENTO-a u Zapadnoj Aziji, SEATO-a u Jugoistočnoj Aziji te ANZUS-a na Pacifiku.

koja širenje političkog i gospodarskog utjecaja SAD-a, Europske Unije, kao i međunarodnih financijskih institucija, osigurava putem politike proširenja sigurnosnog poretka (NATO) te političkih i ekonomskih interesa (EU). Ulrich Beck (Beck, 2004:118) ističe da je politika demokratskog uvjetovanja kao primjer neoliberalne globalizacije zapravo postala odlučujuća normativna i politička snaga globalnih aktera koji odlučuju o inkluziji ili ekskluziji, tj. o mogućem ekonomskom i moralnom izopćenju cijelih država i njihovih naroda iz međunarodne zajednice i sa svjetskog tržišta.

2.3. Politika proširenja: otvorena pitanja

Uz postojeće, nikad dokraja prevladane probleme koji proizlaze iz negativnog povijesnog naslijeđa te vjerskih, nacionalnih i kulturoloških razlika, proces izgradnje i demokratske konsolidacije nacionalnih država na prostoru Zapadnog Balkana odvija se uz znatne teškoće. Iako je izravan utjecaj SAD-a i EU-a na izgradnju države (*nation building*) znatno pridonio uspostavljanju demokratske infrastrukture kao formalne pretpostavke demokracije, očito je da su zemlje Zapadnog Balkana bile neuspješne u transformaciji svojih gospodarstava zbog niza specifičnih čimbenika, poput djelovanja ratnih sukoba, međunarodne izolacije i sankcija, ali i zbog prihvaćenog modela gospodarske tranzicije. Usporedno sa strategijama nametanja mira i političke demokracije, područje gospodarske tranzicije postalo je ciljano područje zajedničkog i koordiniranog djelovanja Europske Unije i međunarodnih financijskih organizacija (MMF, WB, EBRD). Iako većina autora¹⁷ tranzicijske procese promatra u kontekstu povijesti i naglašenog utjecaja odabira političkih elita, u okviru ovoga rada želimo naglasiti snažan utjecaj i odgovornost globalnih aktera za nametanje modela ekonomske politike utemeljenog na neoliberalnoj paradigmi koji je desetljeće poslije otvorio problem rješavanja bitnih razvojnih pitanja. Naime posljedice izbora i implementacije razvojnih modela, tj. modela ekonomske politike, usvojenih pod diktatom MMF-a, Svjetske banke te Europske Unije višestruke su i bitno definiraju društva svih država regije. Većina analitičara smatra da je privatizacijski model nametnut od strane međunarodnih financijskih institucija, koje nisu bile spremne uvažiti institucionalna ograničenja zemalja u regiji, bio praćen ogromnim propustima, kriminalom i pljačkom, te je kao takav pogodovao razvijanju i održavanju političke korupcije kao jednog od najdubljih i najraširenijih problema regije. Urgentni zahtjevi za provođenje strukturnih reformi, dakle skupa standardnih neoliberalnih mjera definiranih *Vašingtonskim konsenzusom* od strane MMF-a i Svjetske banke, postaju bitan dio političkih zahtjeva prema vladama politički nestabilnih i gospodarski urušenih zemalja regije. Pretjerana liberalizacija uvoza i uništavanje domaće proizvodnje doveli su do pada bruto društvenog proi-

17 Od hrvatskih vidjeti Bičanić, Franičević, Županov, Štulhofer

zvoda, velikog vanjskog duga i potpune ovisnosti zemalja u regiji o stranom kapitalu. Gospodarske implikacije proširenja EU-a na zemlje Zapadnog Balkana pokazuju da se zemlje kandidatkinje, kao i potencijalne kandidatkinje, sa svojim slabim ekonomijama nalaze pred velikim izazovima jer nemaju „kapacitet apsorpcije europskih propisa i europske konkurencije” (Kapetanović, 20:12). Posljedice takve politike ogledaju se u ekonomskoj nestabilnosti regije, iznimno velikoj nezaposlenosti, osobito mladih, i sve većem siromaštvu stanovništva.

Nakon dvadeset godina može se zaključiti da je proces tranzicije država na Zapadnom Balkanu, koji se odvijao pod snažnim utjecajem međunarodne zajednice, ipak otkrio „rascjep između formalne normativno-institucionalne konstitucije demokracije i stvarne nedjelotvornosti, pa i nedemokracičnosti novouspostavljenih političkih sustava” (Lalić, Maldini, Andrijašević, 2011:31). Cilj je politike uvjetovanosti modernizacija, europeizacija, demokratizacija i demokratska konsolidacija postkomunističkih zemalja, pa se u većini znanstvene literature, kao i u stručnim raspravama, uglavnom navodi da ovaj oblik međunarodnog utjecaja ima pozitivan, blagotvoran učinak (Pridham, 2002:12) na postautoritarnu demokraciju u državama u procesu pridruživanja euroatlantskim integracijama. Međutim sve veći broj autora (Pridham, Stiglitz, Goetz/Hitz, Bideleux) propituje učinke međunarodnog utjecaja u obliku integracijskih procesa na stvarne dosege demokratizacije, posebice demokratske konsolidacije postkomunističkih zemalja. Naime obećanje članstva u euroatlantskim integracijama, koje uključuje financijsku potporu zemljama kandidatkinjama, podrazumijeva neupitno ispunjenje političkih uvjeta koji katkad pretjerano ističu određena politička pitanja, što „otvara prostor za širenje jaza između političkih elita i masa” (Bideleux, 2001., prema Pridham, 200:1).¹⁸ Nadalje, prihvaćanje političkih smjernica i sasvim konkretni zahtjevi za provođenje strukturnih reformi te usvajanje politika i procedura za njihovu primjenu (*acquis communautaire*) sve neposrednije zadiru u unutarnju politiku koja postaje podložna utjecaju međunarodnih institucija te podređena globalnim trendovima i ograničenjima, a poglavito u oblikovanje gospodarske politike.

2.3. Utjecaj vanjskih aktera na procese transformacije, demokratizacije i europeizacije Hrvatske

Utjecaj globalnih aktera na procese demokratizacije i transformacije regije koji su se posebno intenzivirali tijekom procesa proširenja NATO-a i Europske Unije na Zapadni Balkan kao dijela geopolitičke strategije *enlargementa* možemo promotriti na primjeru Hrvatske koja je članica NATO-a od 2009., a od srpnja 2013. godine i punopravna članica Europske Unije.

¹⁸ Primjerice suradnja s Haškim tribunalom.

Hrvatska je od proglašenja svoje nezavisnosti 1991. godine bila usmjerena na postizanje triju ciljeva koji su dominantno odredili hrvatsku vanjsku, ali i unutarnju politiku: 1) stjecanje međunarodnog priznanja, 2) osiguranje teritorijalne cjelovitosti i 3) pridruživanje NATO-u i Europskoj Uniji kao najznačajnijim euroatlantskim organizacijama i integracijama (Jović, 2011:10). Vrijeme raspada bivše države te hrvatskog osamostaljenja gotovo u potpunosti koincidira s razdobljem ubrzanog napuštanja kejnseijanskog modela tržišno-socijalnoga kapitalizma, države blagostanja i njezinih institucija te stvaranja *novog ekonomskog poretka* utemeljenog na postavkama *Vašingtonskog konsenzusa* te na rastućoj ulozi međunarodnih financijskih institucija i financijskih tržišta kao novih globalnih aktera. Ipak, još uvijek snažna zavodljivost zapadne države blagostanja, političkih sloboda i višestranačja učinila je liberalnu demokraciju neupitnim modelom političkog sustava i za političke elite, kao i za najšire biračko tijelo, što je globalnim akterima znatno olakšalo upravljanje procesima tranzicije. Liberalna demokracija, jednako kao i u drugim zemljama Istočne Europe, i u Hrvatskoj je prihvaćena kao univerzalna ideologija, pri čemu su međunarodni akteri u procesu oblikovanja hrvatske državnosti, ali i političkih, gospodarskih i općedruštvenih procesa zadobili višestruku, svakako ključnu ulogu. Naime većina ciljeva hrvatske politike izravno je ovisila o potpori međunarodne zajednice: od međunarodnog priznanja, očuvanja teritorijalne cjelovitosti, odabira tranzicijske strategije do ritma pristupanja euroatlantskim organizacijama. Posebno se proces integriranja u EU i NATO kao model europeizacije i modernizacije hrvatskog društva odvijao usmjeravan „odozgo“ (pristup *top-bottom*), dakle pod snažnim utjecajem globalnih aktera koji su postavljali institucionalne zahtjeve s ciljem transformacije političkih institucija, vanjskotrgovinske liberalizacije, deregulacije i privatizacije, ali i usvajanja zapadnih vrijednosti kao što su „znanje, informacije, simboli, ideje, komunikacija i kreacija, a koji su često bili praćeni društvenim gibanjima i nedostatnim prihvaćanjima *odozdo*“ (Milardović, 2011:62-65).

U okviru ovoga rada, zbog mogućnosti nepotrebnog širenja teme, nećemo razmatrati ulogu globalnih aktera u procesu međunarodnog priznanja i teritorijalne reintegracije zemlje. Ipak, potrebno je napomenuti da su već prvi postavljeni zahtjevi u vidu poštivanja ljudskih i manjinskih prava snažno mijenjali percepciju javnosti, što je u uvjetima naraslih etničkih tenzija bilo više nego značajno. Namjera je ovoga rada da upozori i na usporedne procese koji su odvijali pod paternalizmom međunarodnih aktera koji nisu bili spremni uvažiti specifičnosti zatečenoga gospodarskog stanja, kao ni posebno teških ratnih okolnosti. Upravo su međunarodne financijske institucije, osobito MMF, u navedenim okolnostima implicirale „duboku marketizaciju hrvatskog društva“ (Franičević, 2002:4), tj. prihvaćanje unificiranog modela političke i gospodarske tranzicije koji je kao jedinstveni recept i model *socijalnog inženjeringa* (više vidjeti Stiglitz, 2009:59-62) postao obvezujuć za sve postkomunističke zemlje na istoku Europe.

Naime Hrvatska je već prvi aranžman s MMF-om sklopila 1994. godine (*Stabilizacijski program*), nakon čega je uslijedila provedba unificiranog paketa mjera *šokterapije*, kao i primjena netransparentnog privatizacijskog modela, što je rezultiralo urušavanjem domaće proizvodnje, ubrzanom liberalizacijom hrvatskog tržišta, ekspanzijom uvoza, povećanjem vanjske zaduženosti, kao i nizom teških gospodarsko-socijalnih posljedica izraženih u narasloj socijalnoj nejednakosti i siromaštvu. Visoka nezaposlenost,¹⁹ snižavanje realnih nadnica zaposlenih, rastuće stope ovisnosti građana politikom ranih umirovljenja te posljedično pad životnog standarda i sve veća socijalna nesigurnost učinili su negativne efekte *Stabilizacijskog programa* "socijalno neprihvatljivim, ekonomski neopravdanim i većim od pozitivnih efekata" (Medić, 2010:120). Vojmir Franičević (Franičević, 2002:5) navodi da su međunarodni akteri uvjetovanjem provedbi strukturnih reformi u Hrvatskoj, dodali bismo, kao i u drugim državama Zapadnog Balkana, propustili vrednovati važnost naslijeđenog socijalnoga kapitala, institucija i normi, a posebice važnost pravičnosti i moralnih pitanja, pri čemu će se kontekst novonastale nacionalne države, rata i ratnih razaranja, ali i eskalirajućeg nacionalizma pokazati odlučnim u evoluciji hrvatskoga tipa kapitalističkog tržišnog društva koji je obilježen ortačkim kapitalizmom, državnim populizmom, korupcijom i klijentelizmom. Zaista se možemo složiti da je politička i gospodarska tranzicija koja se odvijala u ratnim okolnostima i prema unificiranom receptu pogubne doktrine ekonomskog neoliberalizma dodatno reducirala etičke standarde te time postala okvir za razne oblike spekulativnog i kriminalnog ponašanja, uz bitno smanjenu sposobnost državnog, ali i društvenog nadzora.

Uz naglašen demokratski deficit koji se tijekom devedesetih manifestirao u kršenju ljudskih i manjinskih prava, na margini interesa ostale su teške povrede socijalnih i ekonomskih prava koja u kontekstu novoga globalizacijskog neoliberalnog diskursa i tržišnog fundamentalizma zapravo prestaju biti u fokusu interesa države. Autori Vojnić i Veselica (Vojnić, Veselica, 2010:91) navode da je preklapanje početka tranzicije i zahtjeva za reformu države blagostanja na način preraspodjele u korist kapitala, a na štetu socijalnih prava radno ovisnog stanovništva, uvelike otežalo ostvarenje „idejno-teorijskih pretenzija tranzicije koje su bile usmjerene na ostvarivanje države blagostanja“, čime je međunarodno okruženje nanijelo velike štete zemljama u tranziciji, posebno na jugoistoku Europe.

Za Hrvatsku je prvo desetljeće samostalnosti u smislu gospodarskog razvoja, jednako kao i za druge tranzicijske zemlje, zapravo „izgubljeno razvojno razdoblje“ (Bebek, Santini, 2008:300), međutim ne i za vanjske aktere. Program strukturnog prilagođava-

19 Hrvatska je 2001. imala 23 posto nezaposlenih, što je tada bila najviša stopa nezaposlenosti u odnosu na sve tranzicijske države na prostoru Istočne i Srednje Europe.

nja, koji je nastavljen i tijekom nekoliko narednih *stand-by aranžmana* s MMF-om,²⁰ a od 2000. i u obliku politike uvjetovanosti Europske Unije, značio je masovnu deindustrijalizaciju: zatvaranje industrijskih kapaciteta i provedbu politike stečajeva te restrukturiranje i potpuno privatiziranje bankarskog sektora uz pomoć EBRD-a i Svjetske banke kako bi se olakšao ulazak inozemnih ulagača. Gospodarski rast ranih dvijetisućitih počinje se temeljiti na uvozu i razvoju uslužnog sektora, posebice trgovine, turizma i graditeljstva, dok ekspanzija vanjskoga kreditiranja generira golemu osobnu i opću potrošnju. Hrvatska, poput drugih novih istočnih članica EU-a, zapravo dijeli sudbinu zemalja Južne Europe (Grčke, Španjolske i Portugala) kao područja europske periferije čiji se proizvodni sektor nakon ulaska u EU i vanjskotrgovinske liberalizacije njihovih tržišta nije uspio oduprijeti pojačanom konkurentskom pritisku razvijenih zemalja. Gospodarski model razvoja temeljen na velikim infrastrukturnim projektima, poput cestogradnje, te nekontroliranom vanjskom kreditiranju „nasukao se na barijerama zaduženosti i prezaduženosti“, a Hrvatska je dospjela u situaciju „dužničkog ropstva“ (Jurčić, 2011.). Već od 2008. godine vanjski dug Hrvatske ima tendenciju izjednačavanja s BDP-om,²¹ da bi isti krajem 2012. iznosio 44,9 milijardi eura, odnosno 102,3 posto BDP-a (izvor: HNB, Bilten 193, lipanj 2013.), zbog čega Hrvatska bilježi tzv. *twin (double) deficit*, deficit proračuna i deficit vanjskotrgovinske bilance, te se nalazi u opasnoj zoni prezaduženih zemalja.

Raširena gospodarska, ali sve više i društvena kriza nakon 2010., prema preporuci MMF-a i Europske komisije, nastoji se riješiti univerzalnim receptom – *mjerama štednje* koje uključuju štošta: eliminaciju preostalih industrijskih kapaciteta i masovna otpuštanja, ukidanje javne potpore brodogradnji te njezinu privatizaciju, kao i velike rezove javnog sektora. Uz jedan od najmanjih kontingenata zaposlenih u Europi,²² Hrvatska bilježi i iznimnu nezaposlenost, posebice mladih.²³ U slučaju Hrvatske kontinuirani zahtjevi za provedbu strukturnih reformi,²⁴ dakle potpunu privatizaciju javnih poduzeća, ali i javnih usluga, smanjenje javne potrošnje, fleksibilizaciju tržišta rada rezanjem socijalnih i radničkih prava, kao i poreznu reformu koja sve manje opterećuje najbogatije te nudi brojne povlastice za „ulagače“ postaju zadani okvir djelovanja političkih elita. Bez mogućnosti definiranja vlastite strategije ekonomskog razvoja, u fokusu interesa hrvatskih vlada, bez obzira na stranački predznak, nalazi se kategorija gospodarskog rasta koja se razmatra u kontekstu mogućnosti povećanja kapitala,

20 2001., 2003., 2004.; izvor: RH, Ministarstvo financija

21 Prema kriterijima MMF-a i Svjetske banke prezaduženost zemlje nastaje kad vanjski dug premaši 80 posto BDP-a.

22 U Hrvatskoj je zaposleno svega 48,7 posto (EU27 – 64,2 posto), izvor: Eurostat, lipanj 2013.

23 Nezaposlenost od 18,1 posto mladih u dobi do 25 godina, 51,8 posto: izvor Eurostat, lipanj 2013.

24 Skup mjera definiranih *Vašingtonskim konsenzusom*, a nametnut politikom uvjetovanosti od strane Europske Unije i MMF-a.

uglavnom putem izravnih stranih investicija „kao tranzicijskog modela razvoja na temelju uvoza kapitala“ (Vukobratović, 2011.). Niz novih zakonskih rješenja za cilj ima otvaranje tržišnog prostora za korporacijske interese ekonomski najmoćnijih država svijeta, što utječe na daljnji razvoj neravnomjerne razmjene, kao i na uspostavljanje strukturalne ovisnosti o globalnim akterima.

Razorni učinci politike neoliberalizma u Hrvatskoj, kao i ostalim državama regije, generiraju iznimnu društvenu raslojenost, nezaposlenost povijesnih razmjera, sve veću eksploataciju zaposlenih, njihovu potplaćenost, ekonomsku i socijalnu nesigurnost te osobnu zaduženost. U knjizi *Zlo putuje zemljom* Tony Judt (Judt, 2011.) piše o razdoblju *kejnjesijanskog konsenzusa*, modela tržišne ekonomije utemeljene na širokom društvenom ugovoru, kao o „svijetu koji smo izgubili“, a svoja razmišljanja o suvremenom društvu započinje tvrdnjom da je „nešto pogrešno u načinu na koji danas živimo“. Autor navodi da su opsesija stvaranjem bogatstva, neograničenim osobnim napredovanjem i blagostanjem, kult privatizacije, stranih investicija, prijezir prema javnom sektoru već početkom devedesetih zamijenili svaki razgovor o „političkom oslobođenju, društvenoj pravdi ili kolektivnoj akciji“. Dvadeset godina poslije sasvim je očigledna snažna neosjetljivost na ljudske troškove „prividno racionalnih socijalnih politika“. Naime patologija društvene nepravde, skrojena po mjeri financijske oligarhije, rastače i razjeda društvo, a nemilosrdna politika štednje – rezanje plaća, radnih i socijalnih prava, otpuštanje i uvođenje novih poreza za „običnog“ čovjeka, ne za najbogatije – koja se temelji na okrutnim zakonima ekonomskog darvinizma, provodi se i u Hrvatskoj kao i u ostalim zemljama regije, formalno u ime stabiliziranja nacionalnih ekonomija i nekog budućeg iracionalnog blagostanja, a stvarno s ciljem povećanja korporativnih profita. Danas je većina građana svjesna da je Hrvatska postala nepovratno strukturalno ovisna o stranoj pomoći i stranim kreditima, što u najvećoj mjeri određuje njezinu sadašnjost, ali i budućnost.

Umjesto zaključka

Implementacija zamišljenog vrijednosnog modela preslikavanja (*copy-paste*) zapadne liberalne demokracije na prostoru Zapadnog Balkana imala je ograničene dosege zbog niza razloga koji proizlaze iz unutarnjih slabosti regije, što nikako ne isključuje i djelovanje vanjskih aktera koji su presudno utjecali na odabir tranzicijske strategije, politički i gospodarski ustroj novonastalih država, kao i na transformaciju društvenih odnosa. Nakon dvadeset godina procesa demokratizacije Zapadnog Balkana sve je očitije da uspostavljeni institucionalni okvir političkog i gospodarskog, a time i šireg društvenog sustava, iskazuje brojne slabosti. Naime koncept *izvoza demokracije* koji je uključio i usvajanje neoliberalnog ekonomskog modela proizveo je u državama regije brojna otvorena pitanja koja podrivaju mogućnosti ukupnog društvenog razvoja, što Zapadni Balkan čini izrazito nestabilnim područjem.

Ulaskom Hrvatske u Europsku Uniju mijenjaju se geopolitičke okolnosti u regiji, zbog čega se sve intenzivnije promišlja novi koncept regionalne suradnje država Zapadnog Balkana. Iako je Hrvatskoj kao članici EU-a formalno namijenjena posebno značajna uloga u nastavku procesa proširenja,²⁵ ipak postaje očito da se Hrvatska sve češće percipira kao još jedna u nizu problematičnih država periferije²⁶ te time i kao teret za bogate članice EU-a. U kontekstu galopirajuće krize u južnim članicama Europske Unije, inače donedavno gospodarski uspješnim zemljama, potpuno je izostala rasprava o strukturnim razlozima krize europskog projekta, posebice o odnosu moćnih članica EU-a te istoka i jugoistoka Europe. Naime tijekom nešto više od dva desetljeća „dirigirana” tranzicija snažno je transformirala gospodarstvo, a time i društvene te političke odnose u državama regije. Posljedice su i više nego očite: trajno nestabilne države sa stalno održavanim napetostima, rasplamsanom korupcijom, nedjelotvornim državnim institucijama te neučinkovitim pravosuđem. Slaba ekonomska moć država Zapadnog Balkana nije isključivo rezultat njihovih subjektivnih slabosti; danas znamo da je namjerno i pomno programirana. Sasvim je jasno da je politika proširenja NATO-a i EU-a na ovaj dio Europe, u svom ekonomskom aspektu, snažno pogodovala korporacijskim interesima, kao i interesima financijskoga kapitala koji je u ovom dijelu svijeta dobio značajno tržište za svoje proizvode. Začarani krug tranzicije koji se odvijao pod međunarodnim pritiskom rezultirao je uništenom domaćom proizvodnjom, tehnološkom zastarjelošću, slabim vlastitim investicijama, visokom nezaposlenošću, osobito mladih, pauperizacijom stanovništva, ali i neviđenom vrijednosnom dezorijentacijom.

Nadalje, neriješeni unutarnji odnosi između konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine, kao i Srbije i Kosova, uz dugogodišnju blokadu euroatlantskih integracija Makedonije, predstavljaju mogući izvor novih kriza u regiji. Vjerodostojnost međunarodnog utjecaja u regiji podriva i slabljenje političkog i ekonomskog modela Europske Unije kao instrumenta privlačnosti. Radovan Pavić smatra da stvaranje novih država na prostoru bivše Jugoslavije nažalost ne znači kraj rješenja dugogodišnje višedimenzionalne krize u regiji zbog toga što „dio problema i nastaje jer su stvorene nove države“ (Pavić, 2005:76) koje su kao hibridna društva defektne ili simulirane demokracije razvila potpunu ovisnost o stranoj pomoći (*razvoj nerazvijenosti*), a posljedice takve politike globalnih aktera ogledaju se u dugotrajnoj ekonomskoj nestabilnosti regije. *Politika proširenja* nesumnjivo zahtijeva temeljitu reviziju te uvođenje sasvim novog instrumentarija u neodrživ model ekonomske politike te praksu *promicanja demokracije*. U protivnom projekcije budućnosti regije mogu se „zaplesti“ u vrlo negativnim scena-

25 Vidjeti „Brdo Process”, *summit* šefova država Jugoistočne Europe, srpanj, 2013.

26 Članak naslova „Nepozvani gost“ u kojem se analiziraju problematični aspekti ulaska Hrvatske u EU objavljen je krajem lipnja 2013. u njemačkom tjedniku *Der Spiegel*, autorice A. Jung Grimm.

rijima: raširenim socijalnim nemirima, obnovljenim etničkim tenzijama te ukupnoj političkoj destabilizaciji regije, osobito u kontekstu sve prisutnijih razmišljanja o njezinoj daljnjoj dezintegraciji, kao i mogućnostima novih geopolitičkih „preslagivanja“ pod utjecajem sve većeg broja zainteresiranih vanjskih aktera (SAD-a, EU-a, Rusije i Turske), ali i blizine najnovijih zbivanja u južnoj Europi i šire na Sredozemlju.

Naravno, odgovornost unutarnjih političkih aktera ostaje i dalje neupitna. Dobro političko vodstvo mjeri se vlastitim strategijama razvoja, stvarnom društvenom promjenom te ispunjenjem očekivanja građana. Međutim dok ukorijenjenost dominantnih nacionalističkih ideologija i dalje „uspješno“ održava goruće političke sukobe, političke elite, kako na vlasti, tako i u opoziciji, svojom „unutarnjom igrom“ zapravo postaju uklopljene u „vanjsku igru“ (Merkel, 2011:451) globalnih aktera kao promicatelja demokracije koji time izravno određuju unutarnju raspodjelu resursa i moći na jugoistoku Europe. Posljedice procesa demokratizacije i europeizacije regije koji se odvijaju te se i dalje odvija pod snažnim političkim i gospodarskim pritiscima međunarodnih aktera ogledaju se u duboko nepravednim društvima koja izložena udarima globalizacije gube sposobnost promišljanja vlastitog razvoja. Sve učestalije propitivanje toliko sanjane demokracije kao ideje zajedničkog života izaziva brojne nedoumice, osobito u kontekstu globalne višedimenzionalne društvene krize, kao i neuspjeha primijenjenih modela rješavanja njezinih uzroka.

Literatura:

- Agnew, J., *Geopolitics – Re-visioning World Politics*, Routledge, New York-London, 2003.
- Barnet, P. M., *The Pentagon's New Map*, Putnam Publishing Group, New York, 2004.
- Bebek, S.; Santini, G., „Vječni dugovi – mrkva i batina neoliberalnog kapitalizma“, *Ekonomija/Economics*, 14 (2), 2008., str. 281-310
- Beširević, N., „Demokratizacija i europeizacija kao teorijski okviri instrumenta uvjetovanosti u 'politici proširenja' Europske Unije“, *Političke perspektive*, 2012., br. 1, str. 21-44
- Beck, U., *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, ŠK, Zagreb, 2004.
- Božinović, D., *Uzajamna tranzicija NATO-EU-jugoistok Europe*, Topical, Zagreb, 2010.
- Chossudovsky, M., *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, Prometej, Zagreb, 2008.
- Crouch, C., *Postdemokracija: Političke i poslovne elite u 21. stoljeću*, Izvori, Zagreb, 2007.
- Čehulić-Vukadinović, L., *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, Politička kultura, Zagreb, 2010.
- Ferguson, N., *Kolos: uspon i pad američkog imperija*, Profil, Zagreb, 2011.
- Franičević, V., „Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj“, *Politička misao*, 2002., svezak XXXIX, br. 1, str. 3-34

- Fukuyama, F., „The End of History“, *National Interest*, 1989.
- Galbraith, J. K., *Dobro društvo: Humani plan*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Gligorov, V., „Transition, Integration and Development in Southeast Europe“, *Ekonomski pregled*, 2007., 58 (5-6), 259-304
- Gray, J., *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*, Masmedia, Zagreb, 2002.
- Hass, R. N., *The Reluctant Sheriff: The US After the Cold War*, Council on Foreign Relations Press, 1997.
- Headly, J., *Russia and the Balkans: Foreign Policy from Yeltsin to Putin*, Hurst & Company, London, 2008.
- Holbrooke, R., *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
- Huntington, S., *The Third Wave, Democratization in the late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, London, 1993.
- Huntington, S., *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb, 1998.
- Joseph, E. P., „Back to the Balkans“, *Foreign Affairs*, 2005., svezak 84, br. 1, str. 111-122
- Jović, D., „Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj uniji“, *Politička misao*, 2011., svezak 48, br. 2, str. 7-36
- Jović, D., „Nova turska vanjska politika i pitanje Bosne i Hercegovine“, *Političke analize*, 2010., godina 1, br. 1, str. 30-34
- Judah, T., „Yugoslavia is Dead Long Live the Yugosphere“, *Research on South Eastern Europe*, European Institute, LSE, The London School of Economics and Political Science, *Spyros Economides*, 2009., str. 1-43
- Jurčić, Lj., *Novosti*, 2011., br. 579
- Judt, T., *Zlo putuje zemljom*, Algoritam, Zagreb, 2011.
- „Jugoistočna Europa: Regija koja dolazi“, Vanjskopolitička inicijativa BiH, Sarajevo, 2011.
- Kagan, R., *On Paradise and Power: America and the Europe in the New World Order*, Alfred A. Knopf, New York, 2003.
- Kapetanović, A., „Slabosti vanjske politike EU: Balkanska refleksija“, *Foreign Policy Review*, 2006., god. 1, br. 1, cit. str. 5-17
- Klein, N., *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*, VBZ, Zagreb, 2008.
- Kovačević, M., „Dimenzije i uzroci neuspješne tranzicije zemalja zapadnog Balkana, a posebno Srbije“, *Balkan Magazin*, Beograd, 8. lipnja 2011.
- Krauthammer, C., „Unipolar Moment“, *Foreign Affairs*, 1990./1991., svezak 70, br. 1, str. 23-33
- Kulić, S., „Konceptcija neoliberalizma, edukacija i egzistencija“, *Ekonomski pregled*, 2000., 51 (9-10); str. 867-894

- Kurečić, P., „Novi svjetski geopolitički poredak: teorijske odrednice“, *Hrvatski geografski glasnik*, 2004., 66/1, str. 103-120
- Lalić D.; Maldini, P.; Andrijašević, I., „Otpujelo oruđe: neprimjerenost tranzicijskog pojmovno-konceptualnog aparata za analizu konsolidacije demokracije u Hrvatskoj i drugim postkomunističkim zemljama“, *Anali hrvatskog politološkog društva*, 2011., svezak 7, br. 1, siječanj 2011., str. 29-49
- Lambeth, B. S., *NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment*, Rand, 2001.
- Medić, Đ., *Uzroci tranzicijske krize u Hrvatskoj, Politička ekonomija post-tranzicijskih zemalja*, zbirka radova (ur. Medić, Đ.; Radošević, D.), Ekonomski fakultet Zagreb, 2010.
- Merkel, W., *Transformacija političkih sustava: uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*, Biblioteka „Politička misao“, Zagreb, 2011.
- Milardović, A., *Zapadni Balkon*, Pan Liber, Zagreb, 2009.
- Milardović, A., *Druga moderna*, CPI, Zagreb, 2011.
- Morgenthau, H.; Thompson, K., Clinton, D., *Politics among Nations*, McGraw-Hill Humanities, 2005.
- NATO priručnik*, Public Diplomacy Division, Bruxelles, 2006.
- Nye, J. S., “What New World Order“, *Foreign Affairs*, 1992., svezak 71, br. 2, str. 83-96
- Nye, J. S., *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, Oxford University Press, 2003.
- O'Tuathall, G.; Dalby, S.; Routledge, P., *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007.
- Pavić, R., „Hrvatska i Europska unija (EUNIJA) – U središnjoj južnoj Europi, tj. na Balkanu i njegovim rubovima (Hrvatska): sve još nije gotovo“, *Adrias*, 2005., sv. 12, str. 73-90
- Polović, J., *Utjecaj Sjedinjenih Američkih Država na hrvatsku politiku u razdoblju od 1990. do 2000.*, Marjan tisak, Split, 2004.
- Polović, J., „Jugoistočna Europa na razmeđu interesa velikih sila“, *Međunarodne studije*, 2012., god. XI, br. 1, str. 93-111
- Pridham, G., „Implementacija europskih standarda demokracije u procesu pridruživanja EU: Usporedba Slovačke i Rumunjske“, *Politička misao*, 2002., svezak XXXIX, br. 4, str. 11-30
- Steger, M. B., *Globalization: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2009.
- Steger, M. B.; Roy, R. K., *Neoliberalism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2010.
- Stiglitz, J., *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednog svijeta*, Algoritam, Zagreb, 2009.

- The Road to Dayton, US Diplomacy and Bosnia Peace Process*, svibanj-prosinac 1995., U.S. Department of State, Dayton History Project, svibanj 1997.
- Todorova, M., *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, New York, 1997.
- Veselica, V.; Vojnić, D., *Quo Vadis Croatia: Petnaest godina tranzicije. Gdje je Hrvatska? Politička ekonomija post-tranzicijskih zemalja*, zbirka radova (ur. Medić, Đ.; Radošević, D.), Ekonomski fakultet Zagreb, 2008.
- Vojnić, D., „Ekonomija i politika tranzicije u praksi – Gdje je Hrvatska“, *Ekonomski pregled*, 54 (7-8), 2003.
- Vujić, J., *Suvremena “velika igra” u srednjoj Aziji: Geopolitički aspekti nafte u regiji, Geopolitički aspekti nafte i vode* (priredili Dekanić, Lay), Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2008., str. 85-99
- Vukadinović, R., „Regionalna suradnja na jugoistoku Europe“, *Politička misao*, 2000., svezak 37, br. 2, str. 69-78
- Vukadinović, R., „Američka politika i stvaranje kosovske države“, *Međunarodne studije*, 2008., god. 8, br. 1, str. 5-19
- Vukobratović, N., „Europske integracije, tranzicija i razvoj“, *Zarez*, 2011., 302

Summary

It is a generally accepted thesis in the public political discourse that the process of Croatian accession to the European Union and the NATO acted in a stabilizing and stimulating way on the processes of political, economic and security transformation of the country. The powerful influence of the leading international players in Croatian politics and the politics of other countries of the Western Balkans can be viewed through two integrative processes: joining the NATO and the EU. After more than twenty years since the breakup of the former Yugoslavia, we clearly need to ask ourselves the following: what are the effects of the policy on the spread of democracy and the implementation of neoliberal model of economic policy, not only on the country, which started as a full member of the EU in July 2013, “extracted” from the concept of the region, but also on other countries of the Western Balkans? The author examines the extent to which the application of this concept of international influence indeed resulted in the democratization and stabilization of the region.

Keywords: new world order, the ideology of globalization, neoliberalism, global actors, the Western Balkans, Croatia, enlargement policy.

Europska Unija i Zapadni Balkan Između želja i realnosti

Mladen Nakić

Sažetak

Proces proširenja Europske Unije prošao je kroz sedam faza i to u različitim političkim okolnostima. Pojam „proširenje“ predstavlja više od brojčanog širenja članstva i zapravo je sinonim za ujedinjenje kontinenta. Proširenje prvenstveno znači definiranje kriterija za potencijalne nove članice EU-a, kao i sam proces pristupnih pregovora za punopravno članstvo novih država članica. Usto, proširenje predstavlja najjači instrument širenja paneuropske ideje s namjerom stvaranja jedinstvene političke, gospodarske i multikulturalne geografske cjeline s konačnim ciljem da se Europu učini jednim od čimbenika novonastajućega globalnog međunarodnog poretka, uz SAD, Kinu i Rusiju. Možda se to čini (suviše) ambicioznim, ali proces proširenja (ujedinjenja) realna je pretpostavka u traženju načina stvaranja Europe kao važnoga globalnog čimbenika. Pritom Zapadni Balkan kao „(ne)sređena“ europska subregija može biti sredstvo (de)stabilizacije Europe. Deklaracijom iz Soluna iz 2003. godine Europska Unija čelnicima Zapadnog Balkana jasno je izrazila „europsku budućnost“ svih zemalja Zapadnoga Balkana.

Ključne riječi: EU, proširenje, Zapadni Balkan, Kopenhaški kriteriji, pristupni pregovori, europsko integriranje, Lisabonski ugovor, *track record*.

Proces proširenja kao milenijski projekt

Kad su Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg i Nizozemska 1951. godine osnovali Europsku zajednicu za ugljen i čelik, započet je milenijski proces širenja i jačanja Europske Unije. Do danas je EU doživjela sedam valova proširenja broja zemalja članica: Danska, Irska i Velika Britanija (1973.), Grčka (1981.), Portugal i Španjolska (1986.), Austrija, Finska i Švedska (1995.), Cipar, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija (2004.), Bugarska i Rumunjska (2007.) te

* dr. sc. Mladen Nakić, generalni direktor Centra za međunarodne studije u Zagrebu i predavač na Visokoj školi međunarodnih odnosa i diplomacije „Dag Hammarskjöld“

Hrvatska (2013.). Pitanje nastavka procesa širenja članstva EU-a nije samo unutarnje pitanje država članica, već i ostalih europskih država koje su izrazile interes za pristupanje Uniji.

Big Bang petoga vala proširenja („deset plus dva“) Europska Unija dočekala je s opravdanom euforijom te pozdravila ulazak bivših komunističkih država u svoje redove. To je bila potvrda horizontalne institucionalizacije tranzicijskih država koje su, s različitim uspjehom, postale dijelom demokratske Europe. Iako je među njima bilo barem šest država koje nisu zadovoljile zadane gospodarske kriterije za članstvo, prevladali su politički ili, preciznije, geopolitički i sigurnosni razlozi i argumenti.

Integriranjem u Europsku Uniju zemlje Srednje i Istočne Europe pokazatelj su uglavnom uspješne transformacije bivših komunističkih zemalja, čime je taj povijesni proces postao glavni instrument u promicanju funkcionalne demokracije. Problemi koji su pratili veliko proširenje na istok postali su argument euroskepticima koji smatraju da proširenje EU-a ide prebrzo i strukturalno nepripremljeno. Neki kritičari proširenja čak smatraju da za sadašnje probleme EU-a, i probleme eurozone, krivicu snosi organizacijska nepripremljenost Europske Unije za širenje članstva. Međutim činjenica jest da je aktualna kriza najviše prisutna upravo u tzv. starim članicama, dok nove članice uglavnom odolijevaju utjecajima te krize.

Nema sumnje da je EU iz vremena Ugovora iz Nice (2003.), kada je brojila 15 članica, morala proći funkcionalne reforme koje su nastupile Lisabonskim ugovorom (2009.).¹ To je bila pretpostavka a) efikasnijeg funkcioniranja i jačanja nadležnosti institucija EU-a i b) stvaranja pretpostavki za nastavak procesa proširenja.

Sve zahtjevniji kriteriji za članstvo

Prvi kriteriji vezani još za nastanak Europske zajednice za ugljen i čelik temeljili su se na osnovnim pravima zajamčenim Europskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama (1950.), što je bilo u duhu i tradiciji zakonodavstava država osnivačica EU-a. Kriterijima za proširenje članstva iz Kopenhagena (1993.) dodatno se željela naglasiti važnost elemenata funkcionalne demokracije. Kopenhaški kriteriji podijeljeni su u tri glavne skupine kriterija:

[1]. **politički kriteriji** vezani su za stabilnost i razvoj demokratskih institucija koje osiguravaju vladavinu prava i poštivanje ljudskih prava;

[2]. **pravni kriteriji** oni su kriteriji pomoću kojih zemlje kandidatkinje usklađuju vlastite pravne stečevine s pravnom stečevinom EU-a;

¹ http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf

[3]. **gospodarski kriteriji** odnose se na poštivanje funkcioniranja tržišnoga gospodarstva i slobode tržišnoga natjecanja.²

Navedenim kriterijima dodan je četvrti kriterij sa sastanka Europskoga vijeća u Madridu (1995.):

[4]. **administrativni kriterij** postavljen je u cilju jačanja administrativnih kapaciteta, odnosno učinkovitosti državne uprave u provođenju pravnih stečevina EU-a.

Madridski sastanak na vrhu ostao je zabilježen i zbog zahtjeva Europskog vijeća kojim se od Europske komisije tražilo očitovanje o daljnjim kapacitetima proširenja Europske Unije, odnosno o uvjetima za podnošenje zahtjeva za članstvo u Uniji. Tako je člankom 49. Ugovora o EU iz Nice predviđen još jedan kriterij za članstvo:

[5]. **geografski kriterij**, prema kojem samo europska država može podnijeti zahtjev za članstvo u Europskoj Uniji, a „čije uređenje počiva na načelima slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavine prava“.³

Svojevrsno dodatno moderniziranje kriterija za proširenje postiglo se člankom 2. Ugovora iz Lisabona koji je zapravo preuzeo odredbe članka 6. Ugovora iz Nice. Načela iz Nice, poput slobode, demokracije i ljudskih prava, terminološki su prevedena u vrijednosti, ali je Ugovor iz Lisabona dodatno naglasio prava manjina kao važan segment ukupnih ljudskih prava.

I sama procedura za zaprimanje zahtjeva za članstvo promijenila se s Lisabonskim ugovorom. Ugovorom iz Nice Vijeće prosljeđuje zahtjev na mišljenje Komisiji i na suglasnost Europskom parlamentu (EP) koji ima pravo veta. Ugovor iz Lisabona preuzima dosadašnju proceduru uz jedan dodatak. Uz Europski parlament trebaju biti izvješteni i nacionalni parlamenti država članica, čime se ta procedura dodatno demokratizira, dajući nacionalnim parlamentima država članica posebnu važnost i pravo na očitovanje. Usto, primjetan je i drugačiji *wording* vezano za Europski parlament. U članku 49. Ugovora iz Nice koristi se riječ *assent* (pristanak, odobrenje), dok se u Ugovoru iz Lisabona navodi *consent*, što terminološki i suštinski također znači suglasnost, ali je namjera vjerojatno bila dodatno pojačati važnost parlamenta u procesu primanja novih članica.⁴

Proces stabilizacije i pridruživanja Zapadnog Balkana

Sastanak na vrhu u Salunu iz 2003. pod grčkim predsjedanjem Europskom Unijom rezultirao je intenziviranjem procesa stabilizacije i pridruživanja u pravcu instituci-

2 Hillion, Christopher, *The Copenhagen Criteria and Their Progeny* http://www.academia.edu/629354/The_Copenhagen_Criteria_and_Their_Progeny

3 Vijeće je 1980. odbilo zahtjev Maroka za članstvo u EU.

4 Ugovor iz Lisabona, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0055+0+DOC+XML+V0//EN>

onaliziranja odnosa EU-a i Zapadnog Balkana. Jasno je naglašena obostrana želja za perspektivnost članstva zemalja ZB-a u Europskoj Uniji. Izraženo je uvjerenje da će ZB postati institucionalni dio EU-a kada ispuni zadane kriterije. Tada je predložena tzv. *Agenda 2014*, koja je idealističko-simbolički pozvala na pridruženje zemalja Zapadnog Balkana Europskoj Uniji na 100. godišnjicu početka Prvog svjetskog rata. To je trebao biti politički okvir ili svojevrsni *road map* koji se već tada činio nerealnim. Kasnije se pokušalo i s 2018. (neki još uvijek misle da je to izvjesno) kao 100. obljetnicom završetka Prvog svjetskog rata, mada i tu nedostaje doza političke realnosti. Najave iz Grčke ponovno oživljavaju *Agendu 2014*, ovoga puta kao nastavak inicijative u vidu *Solun II* jer Grčka ponovno predsjedava EU-om u prvoj polovini 2014. godine. Sada Grci žele biti realniji te njihova očekivanja idu u pravcu da se 2014. godine odredi datum pristupanja zemalja Zapadnog Balkana Europskoj Uniji. Prema tim najavama, ponovno ne nedostaje simbolike s obzirom da 2018. i dalje ostaje željenom godinom za pristupanje, ovoga puta samo nekih zemalja iz regije.

Tijekom ranijih valova proširenja EU-a do 2007. europski sporazumi predstavljali su dokumente koji su bili smjernica za kvalitetno definiranje tehničkih i političkih pretpostavki približavanja i integriranja u EU. U slučaju Hrvatske, Turske i država Zapadnog Balkana taj dokument nosi naziv **Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju** (SSP) te također predstavlja posljednju fazu prije otpočinjanja pristupnih pregovora. Sam proces stabilizacije i pridruživanja okvirni je put zemalja ZB-a za pristupanje članstvu u Uniji.⁵

Važniju promjenu u odnosu na ranije valove proširenja predstavlja složenija i zahtjevnija procedura tijekom pristupnog pregovaranja. Za vrijeme petog ciklusa proširenja države kandidatkinje imale su obvezu pregovarati pravnu stečevinu EU-a podijeljenu na 31 poglavlje, dok je broj tih poglavlja u slučaju Hrvatske povećan na 35 (obuhvatio je oko 20.000 različitih propisa na više od 120.000 stranica teksta). Ta se razlika prvenstveno odnosi na želju za uravnoteženim pristupom svim poglavljima, pa su tako lakša poglavlja objedinjena, a teža podijeljena na više lakših. Usto, u slučaju Hrvatske i Turske nije bilo dovoljno imati samo preduvjete, odnosno mjerila (*benchmarks*) za privremeno zatvaranje nekog poglavlja, već su se morala zadovoljiti i mjerila za njihovo otvaranje.

Sam **Proces stabilizacije i pridruživanja** (PSP) zamišljen je kao postizanje nekolicine ciljeva. Osnovni je cilj stabilizacija regije, njezin prelazak na tržišno gospodarstvo, poticanje regionalne suradnje te na kraju pristupanje Europskoj Uniji. Tim se procesom želi pomoći zemljama Zapadnog Balkana u jačanju vlastitih kapaciteta za usvajanje europskih standarda i pravne stečevine. Elementi procesa i načini provođenja PSP-a formulirani su u Zagrebu 2000., a nastavljani na sastanku u Solunu (2003.).

5 <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=2742>

Europsko partnerstvo za europsku budućnost

Europsko partnerstvo, odnosno kasnije Pristupno partnerstvo predstavlja jedinstvenu strategiju i mehanizme sveobuhvatne pomoći državama potencijalnim članicama te uz pretpristupnu pomoć, sufinanciranje od strane međunarodnih financijskih ustanova, učešće u programima, agencijama i odborima EU-a itd., dio je ukupne pretpristupne pripreme države članice za buduće članstvo u Europskoj Uniji.

Nakon iskustva s velikim proširenjem iz 2004. želio se iskoristiti pozitivan zamah prema Srednjoj i Istočnoj Europi. Odlučeno je konkretizirati nastojanja kako bi se i zemljama ZB-a omogućilo otvaranje pristupnog procesa. Europsko vijeće (Solun, 2003.) uvelo je Partnerstvo i time jasno podržalo europske perspektive ZB-a, kao i pomoć u zajedničkim naporima kako bi se zadovoljili Kopenhaški kriteriji. Glavni cilj ostalo je osiguranje *track recorda*, odnosno jamstvo da će reformski rezultati postati nepovratni i trajni dio procesa transformacije države kandidatkinje za članstvo u Uniji. Europsko partnerstvo definirano je za svaku državu pojedinačno, uzimajući u obzir njihov napredak u reformama i napredak u određenim vremenskim okvirima. Partnerstvom su definirani kratkoročni i srednjoročni ciljevi na različitim područjima. Ispunjavanje zadanih ciljeva preduvjet je za svaku narednu financijsku potporu.

Tako je prvo Europsko partnerstvo s Hrvatskom usvojeno 2004., a s otpočinjanjem pregovora (2005.) ono se preimenovalo u Pristupno partnerstvo za Hrvatsku. Koncept Pristupnog partnerstva u obliku Europskog partnerstva proširen je i na Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju, Srbiju i Kosovo.

Zapadni Balkan i perspektive nastavka proširenja

Europska komisija usvojila je tzv. Paket proširenja (Enlargement Package, 2010./2012.) koji godišnjim izvještajima o postignutom napretku zemalja kandidatkinja i potencijalnih kandidata ZB-a na putu u EU daje konkretne smjernice za nastavak procesa proširenja. Izvještaji Europske komisije o napretku zemalja ZB-a mogu se smatrati optimističnim pogledom na nastavak procesa proširenja, ali ostaje činjenica o velikom poslu koji tek treba uraditi.

Optimizam za nastavak procesa proširenja vidljiv je u otvaranju pristupnih pregovora Europske Unije s **Crnom Gorom** (lipanj 2012.). Završen je proces usporedbe zakonodavstva Crne Gore i EU-a (*screening*) i otpočet je proces otvaranja i zatvaranja pregovaračkih poglavlja. Nema sumnje da će, kao i u slučaju Hrvatske, pregovori u najzahtjevnijim poglavljima, kao što su „Pravosuđe i temeljna prava“ te „Pravda, sloboda i sigurnost“, značiti usmjeravanje posebne pozornosti na segment vladavine prava kao ključnog u borbi protiv organiziranoga kriminala i korupcije. Dakle to su ona područja kojima su i dosad upućivane najveće kritike Crnoj Gori od strane EU-a.

Albanija je postigla vidljiv napredak, ali je naglašena potreba nastavka reformi na području pravosuđa i javne uprave. Europska komisija nije spremna Albaniji dati status kandidata prije nego što se provedu mjere i preporuke u domaćem pravosuđu i pravilima parlamentarne procedure. Isto tako, u narednom izvještajnom razdoblju posebna će se pozornost posvetiti borbi protiv organiziranoga kriminala i korupcije. Smatra se da bi uvjetno davanje statusa kandidata moglo ohrabrujuće djelovati u cilju nastavka reformi.

Makedonija nažalost i dalje ostaje primjer toga kako relativno dobar napredak može biti neadekvatno vrednovan. Nakon dobivanja statusa kandidata 2005. godine Komisija je ponovno preporučila otvaranje pristupnih pregovora s Makedonijom, ali je izvjesno ustrajanje Grčke na uskraćivanju suglasnosti zbog neriješenog problema oko imena. Grčko-makedonski spor prelazi bilateralne odnose i bitno utječe na stabilizaciju cijele regije. Prolongiranje primanja Makedonije u članstvo u NATO-u, unatoč postignutim kriterijima, kao i (ne)otvaranju pristupnih pregovora za članstvo u Uniji, kao posljedicu ima jačanje nacionalističkih osjećaja kao logičan obrambeni mehanizam zaštite nacionalnog identiteta. Rezultat može biti opadanje interesa Makedonaca za eurointegracijske procese, što može vrlo negativno utjecati na unutarnju političku stabilnost Makedonije.

Izvještaj Komisije o napretku **Srbije** ističe njezino uspješno ispunjavanje uvjeta iz Procesu stabilizacije i pridruživanja, što predstavlja manje zahtjevan dio zadaća u odnosu na nastavak dijaloga s Prištinom. S obzirom na to da je cilj PSP-a puna normalizacija odnosa Srbije i Kosova, zaključeno je postojanje „vidljivog i održivog poboljšanja“ u odnosima s Prištinom. Preporuka Srbiji bila je jasna oko daljnje normalizacije u kontekstu teritorijalnog integriteta sjevera Kosova: „This process should gradually result in the full normalization of relations between Serbia and Kosovo with the prospect of both being able to fully exercise their rights and fulfil their responsibilities within the EU. Addressing the problems in northern Kosovo, while respecting the territorial integrity of Kosovo and the particular needs of the local population, will be an essential element of this process.”⁶ Europsko vijeće naznačilo je početak pristupnih pregovora sa Srbijom za početak 2014. godine.

Kosovo i njegovu nezavisnost priznala je 101 država (na dan 10. rujna 2013.), ali među njima još uvijek nije pet članica EU-a, što odnos Kosova i EU-a čini složenijim. Međutim u studiji izvodljivosti za Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Europska komisija smatra da Kosovo može otvoriti pregovore o SSP-u usprkos različitim pogledima unutar EU-a.

6 European Commission, Enlargement Strategy and Main Challenges, 2012-2013, Conclusions and Recommendations, str. 26, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0600:FIN:EN:PDF>

Bosna i Hercegovina već u pravilu zauzima najmanje optimistično mjesto u izvještajima o napretku zemalja Zapadnog Balkana. Ograničen napredak iz Izvještaja u slobodnom prijevodu znači „u BiH ništa novo“. Potpora javnog mnijenja članstvu BiH u Uniji zasad nema svoju primjenu u ponašanju političara u BiH na svim razinama. Stvaranje funkcionalne i održive državne strukture s jasnom perspektivom očuvanja BiH i dalje ostaje ključ za početak rješavanja i odmrzavanja postojećega stanja.

Balkanska Agenda 2014

Za vrijeme predsjedanja EU-om u prvoj polovini 2014. Grci najavljuju susret na vrhu – EU i Zapadni Balkan – svojevrsni „Solun II“ koji bi iznjedrio političku deklaraciju. Ovoga puta ništa manje ambicioznu, ali realističniju. Zamišljeno je da dokument *Agenda 2014* postavi tri cilja: a) osnivanje Grupe 2014. sastavljene od država članica EU-a (ili većeg dijela njih) i država kandidatkinja; b) intenziviranje suradnje između samih država kandidatkinja na regionalnoj razini i c) dogovor o konkretnom datumu pristupanja zemalja Zapadnog Balkana u članstvo Europske Unije.⁷

Grčko intenziviranje „balkanske agende“ mogao bi biti i test vjerodostojnosti grčke politike prema Zapadnom Balkanu. Blokiranje Makedonije u pogledu članstva u NATO-u i otpočinjanja pregovora za članstvo u Uniji svakako nije najbolji primjer dobrosusjedske politike i regionalne suradnje. Upravo bi deblokiranje „makedonskog pitanja“ moglo predstavljati vjetar u leđa Solunu II i Grupi 2014.

Godina 2018. kao ciljna godina novog proširenja za države regije nikako nije izvjesna, bez obzira na to uspije li određena zemlja provesti pregovarački proces. Nažalost, ništa ne upućuje na tako brz i optimistično postavljen scenarij za novo proširenje i u jednoj zemlji regije.

Osim Crne Gore, države u regiji još nisu niti započele pregovarački proces, a dodatni su im uvjeti takvi da nemaju objektivne mogućnosti ozbiljnije započeti pristupni proces (primjerice BiH), što upućuje na zaključak da će proces nastavka proširenja EU-a na Zapadni Balkan biti dugotrajniji i složeniji, odnosno nikako ne kraći nego što je to bio slučaj s Hrvatskom (2005. – 2011.).

Ciljana 2018. godina opetovano više upućuje na simboliku negoli na realnu ostvarivost. Naime te godine Bugarska će prvi put predsjedati Unijom, pa se i tu vidi želja da se makar i simbolički nastavi u pravcu proširenja EU-a na ostatak Jugoistočne Europe. I sama Europska Unija svoju politiku proširenja smatra uspješnom, a u nizu problema s kojima se susreće u aktualno vrijeme ima prostora za nastavak te uspješne priče.

⁷ *Agenda 2014*, Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/agenda_2014_en.pdf

Europski proces, balkanski pristup

Negdje je zapisana suština istine o Balkanu. „Balkan je regija koja je proizvela puno više povijesti nego što je sama može apsorbirati.“ Iako razdoblje od deset godina uglavnom nije dostatno za tako složene procese i reforme cijele jedne regije, Solunski proces nesumnjivo se može staviti u kontekst s pozitivnim predznakom. Europska Unija tada je jasno, nedvosmisleno i jednoglasno izrekla politički stav prema Zapadnom Balkanu: „Budućnost Balkana u Europskoj je Uniji.“ Jasno su postavljeni i kriteriji te zacrtane strukturalne reforme koje svaka država treba sama realizirati. Sastanak na vrhu u Solunu nastavak je sastanka na vrhu EU-Zapadni Balkan u Zagrebu (2000.) koji je dao politički okvir, odnosno smjer koji vodi prema formalnoj institucionalizaciji odnosa cijele regije s EU-om.

U Zagrebu je tada zapravo otpočeo važan europski proces završnog integriranja cijelog europskoga kontinenta, posebice onoga dijela koji je povijesno i politički uvijek bio vrlo osjetljiv na ideju paneuropskog identiteta.

Nažalost, kasniji slijed događanja nije bio na razini početnih ambicija i postavljenih političkih ciljeva. Makedonija i Hrvatska prve su potpisale Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (2001.), koji je sastavni dio Procesu stabilizacije i pridruživanja te Europske politike susjedstva. Danas je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju na snazi i u Crnoj Gori, Albaniji i Srbiji. Time je zadovoljen prvi formalni preduvjet za početak pregovora o članstvu, a njime se dobiva status države pridružene Europskoj Uniji. U BiH je SSP u procesu ratifikacije, a Europsko vijeće odobrilo je Europskoj komisiji započinjanje pregovora o SSP-u s Kosovom. Međutim glavni dio problema leži u implementaciji SSP-a i njime preuzetih obveza u provođenju sveobuhvatnih reformi te ukupnog mijenjanja političkog mentaliteta. Bez obzira na pozitivna iskustva Hrvatske i njezina članstva u Uniji, kao i započete pristupne pregovore Crne Gore, pa čak i najavljeni početak pregovora Srbije početkom 2014. godine, ostaje činjenica da pojedine zemlje nisu uspjele zadržati pozitivan trenutak integracijskog procesa koji se dogodio u Zagrebu 2000. godine i kasnije u Solunu 2003. godine. S tog aspekta, grčko predsjedanje EU-om početkom 2014. i reafirmiranje „balkanske agende“ više je nego dobrodošlo, pa makar nosilo opetovanu dozu simbolizma te bez obzira na to što dolazi u vrijeme intenzivnog bavljenja EU-a vlastitim gospodarskim problemima.

Poruka Soluna II bila bi korisna kad bi potakla države Zapadnog Balkana na konkretizaciju i provođenje reformskih procesa. S druge strane bilo bi korisno reevaluirati metode u pristupu EU-a prema regiji. Što to znači?

Pozitivan je primjer omogućavanje bezviznog režima putovanja za građane Crne Gore, Makedonije, Srbije (2009.), BiH i Albanije (2010.) u šengensku zonu EU-a. U Europskoj Uniji još ima prostora za različite taktike u praćenju svake zemlje zasebno na planu realizacije zacrtanih kriterija (*Progress Report*), a snažnije bi trebalo koristiti

konkretne mjere i instrumente intervencije ako dođe do zastoja u reformskim procesima poput onih u BiH i Makedoniji. Na primjeru Finci/Sejdić stvari se, čini se, mijenjaju nakon upozorenja EU-a da neće priznati legitimnost parlamentarnih izbora 2014. godine ukoliko odluka Europskog suda za ljudska prava ne bude u potpunosti implementirana. Dio takvih nastojanja jasno je vidljiv i na primjeru pregovora o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine, odnosno uspješne primjene „forsiranog posredništva“ kao instrumenta *soft powera* s preciznom metodologijom, vremenski određenim zadacima i ciljevima, i to usprkos činjenici što pet država članica EU-a nije priznalo nezavisnost Kosova. Zašto slično ne učiniti i s Makedonijom i BiH?

Poruka EU-a Zapadnom Balkanu mora biti jasna. Proces pridruživanja Uniji nije automatski proces, bez obzira na to koliko svi željeli isti rezultat na kraju toga puta.

Nastavak proširenja 2025. – 2030.?

Za snažniji nastavak procesa proširenja čini se uputnim otvaranje pristupnih pregovora sa svim zemljama Zapadnog Balkana. Većini se ovo čini nereálnim i suviše radikalnim potezom, ali situacija u regiji upravo traži takve korake. Otvaranje pregovora ne znači zanemarivanje Kopenhaških i Madridskih kriterija i političkih uvjeta koje su morale zadovoljiti i ranije pristupnice. Otvaranje pristupnih pregovora može dati nov i neophodan zamah cijelom procesu, dok bi sadržajna strana pregovaračkog procesa otvaranjem pregovaračkih poglavlja omogućila kontinuirano nadgledanje reformi i izvršavanje zacrtanih zadaća.

Ovakav pristup zasad ne nailazi na povoljnu političku atmosferu unutar EU-a i uglavnom se smatra da „nije vrijeme za smjele poteze“, odnosno da je prioritet nakon ulaska Hrvatske „konsolidacija unutar Unije“. Time, naravno, dolazi u pitanje i želja Grčke da se početkom 2014. ponovno otvori „balkanska priča“ u vidu sastanka na vrhu EU-Zapadni Balkan, odnosno Solun II. Uvažavajući želju dijela država članica EU-a i zemalja regije za takvim sastankom, čini se vjerojatnijim neki drugi oblik izražavanja potpore regiji. Razlog tome mogao bi biti i općeprihvaćena procjena da do sljedećeg proširenja neće doći prije 2025. godine. Usto, razvoj događaja s BiH i Makedonijom, koje praktički stoje na mjestu ili se čak kreću unazad u društvenim reformama, ne daje razloga za optimizam. Imajući u vidu još uvijek neprevladane kronične etničke napeitosti, nedostatke u vladavini prava, korupciju i kriminal, pa i gospodarsku situaciju (prosjeak BDP-a zemalja u regiji iznosi samo 38 posto prosjeka EU-a), slika Balkana u očima EU-a nije obećavajuća za nastavak proširenja.

Zaključak

Posljednje proširenje Europske Unije na Hrvatsku (1. srpnja 2013.) nije samo pitanje uspjeha Hrvatske nakon složenog pregovaranja i reformskih izazova. To je pitanje

odnosa prema regiji i njezinim naporima u proteklih dvadesetak godina. Na kraju, radi se i o samoj Europskoj Uniji i njezinoj vjerodostojnosti u priznavanju velikog posla koji je napravljen na putu integriranja Zapadnog Balkana u Europu.

Europska Unija bori se s vlastitim unutarnjim izazovima o tome kako će izgledati europski prostor i kako nastaviti s oblikovanjem Europe kao jakim globalnim političkim i gospodarskim čimbenikom. Proširenje EU-a ima veliku važnost u tom projektu. Nakon Hrvatske vjerojatno slijedi moratorij do 2020. ili 2025. Novi val proširenja mora pratiti procjena tijekom koje Europska Unija mora odlučiti kad će biti sposobna prihvatiti nove članice, i to upravo s područja Zapadnog Balkana. Izazovi, pa i rizici za ponovnu nestabilnost Balkana bitno su smanjeni, ali nisu u potpunosti nestali. Postoje problemi manjina, izbjeglica, granica, vladavine prava, upravljanja državom i sl., a koji mogu uvijek iznova utjecati na smanjenje stabilnosti područja.

Europska Unija nalazi se pred brojnim pitanjima vlastite budućnosti. Skupina za budućnost Europe u svom izvještaju o zajedničkoj budućnosti naglašava razlike koje postoje među članicama o konkretnim nedoumicama daljnjeg razvoja EU-a, poput neposrednog izbora predsjednika Komisije i Vijeća Europske Unije, uvođenja pozicije ministra financija, stvaranja zajedničke vojske, zajedničkog zastupanja u međunarodnim organizacijama i sl.⁸

I u narednom razdoblju prostor Zapadnog Balkana za EU će predstavljati izazove raznih oblika. Radi se o dvosmjernom procesu i pritom je na neka pitanja poželjno pripremiti odgovore.

S položaja EU-a, ta su pitanja sljedeća: Koliko je Europska Unija spremna za nastavak vlastitog širenja novim članicama? Kakva je vizija zajedničke europske budućnosti? Što znači Federacija Europe, a što „ujedinjena“ Europa? U kojoj su mjeri građani upoznati s tim nedoumicama i koji su njihovi stavovi?

S položaja država kandidatkinja iz regije Zapadnog Balkana, neka od pitanja jesu sljedeća: Koja bi bila cijena odgode proširenja na neodređeno vrijeme? Dovodi li se time u pitanje postignuti napredak u regiji u proteklih dvadesetak godina? Koja je alternativa projektu političko-institucionalnog „vraćanja“ Zapadnog Balkana u Europu? Kako osigurati nastavak reformskih procesa bez jasne perspektive članstva u Uniji? Može li se govoriti o ujedinjenoj Europi bez svih njezinih regija?

Jedno je izvjesno. Eventualno zamrzavanje procesa proširenja na zemlje Zapadnog Balkana imalo bi izrazito negativne posljedice na stabilnost regije. Uzrokovalo bi jačanje nacionalističkih pokreta i zaustavljanje eurointegracijskih procesa. Došlo bi do opcije *lose-lose*, pri čemu bi regija ušla u trajniji negativan politički i gospodarski trend, a Europska Unija morala bi priznati da njezina ukupna politika na Balkanu nije uspjela.

⁸ Skupina za budućnost Europe okuplja šefove diplomacije deset europskih država predvođenih Njemačkom, a tu su i Poljska, Belgija, Nizozemska, Luksemburg, Italija, Španjolska, Portugal, Austrija i Danska.

Literatura:

Agenda 2014, Hellenic Republic Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/agenda_2014_en.pdf

European Commission, Enlargement Strategy and Main Challenges, 2012-2013, Conclusions and Recommendations, <http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/>

Hillion, C., *The Copenhagen Criteria and Their Progeny*, http://www.academia.edu/629354/The_Copenhagen_Criteria_and_Their_Progeny

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=2742>

Treaty of Lisbon, http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/agenda_2014_en.pdf

Treaty of Nice, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf

Summary

The enlargement process of the European Union has gone through seven phases and in different political circumstances. The term “enlargement” is more than a numerical spreading of membership and is actually a synonym for the unification of the continent. Enlargement primary means defining the criteria for potential new members of the EU, as well as the process of negotiations for full membership of the new member states. Additionally, the enlargement is the strongest instrument of the pan-European project, with the intention of creating a unique political, economic and multicultural geographic region with the ultimate goal of building Europe as one of the key factors for the emerging global international order, along with the U.S., China and Russia. It may seem (too) ambitious, but the enlargement process (unification) is a realistic assumption in the quest for ways of creating Europe as an important global factor. In doing so, the Western Balkans as a potential “(un)stable” European sub-region can be a means of the (de)stabilization of Europe. Thessaloniki Declaration of 2003 adopted by the European Union’s leaders clearly expressed a “European future” of all countries of the Western Balkans.

Key words: EU enlargement, the Western Balkans, the Copenhagen criteria, accession negotiations, European integration, the Treaty of Lisbon, track record.

Politička simbolika spaljivanja zastave Europske Unije

*Damir Grubiša**

Sažetak

Ovaj rad bavi se političkom simbolikom zastave kao sastavnim dijelom političkih rituala i političke mitologije te posebice desakralizacijom (profanacijom) zastave kao fenomenom izrazitog političkog simbolizma. U prvom dijelu rada iznosi se povijesni pregled desakralizacije zastave, nacionalne i državne, dok u drugom dijelu autor razmatra fenomen desakralizacije zastave međunarodnih organizacija. Zatim se analizira slučaj desakralizacije zastave Europske Unije u Hrvatskoj 2011. godine u kontekstu kaznenog progona počinitelja i u kontekstu interpretacije kaznenih sankcija, pri čemu autor tvrdi da se odredba članka 186. Kaznenog zakona ne može odnositi na zastavu Europske Unije jer je Lisabonskim ugovorom, koji je stupio na snagu 1. prosinca 2009., dotadašnja zastava EU-a prestala biti službenom. S druge strane EU nije klasična međunarodna organizacija, već politička asocijacija zemalja članica *sui generis*, pa tako izmiče definiciji međunarodne organizacije, što je potvrđeno i Rezolucijom Opće skupštine UN-a od 3. svibnja 2011. U takvom kontekstu promašen je kazneni progon palitelja zastave EU-a u Hrvatskoj, kao što je neprimjerena i kaznena odredba sa zapriječenom kaznom koja na simboliku paljenja zastave odgovara simbolikom represije. U zaključku autor iznosi da je za politologiju od posebne važnosti izučavanje političke simbolike, što obrazlaže svojom analizom na primjeru desakralizacije zastave Europske Unije.

Ključne riječi: politička simbolika, politički ritual, politički mitovi, desakralizacija zastave, spaljivanje zastave, zastava Europske Unije, zastave međunarodnih organizacija, povreda ugleda međunarodne organizacije.

1. Politička simbolika zastave

Zastave su sastavni dio politike koja u svojem spektakličkom obliku, čiji su simbol arena ili scena teatra, ne može bez komunikacije koja se služi instrumentima rituala, mitova i simbola. Edelmann u svojem fundamentalnom djelu *Simboličke upotrebe politike* (1964.) tvrdi kako se politika sastoji od konkretnih činova za njezine aktere, ali je za veliku većinu ljudi čak i u modernim demokracijama politički život parada

* prof. dr. sc. Damir Grubiša, veleposlanik Republike Hrvatske u Republici Italiji

apstraktnih simbola. Politički simboli izražavaju tako, u koncentriranom obliku, ona posebna značenja i osjećaje koje članovi jedne političke zajednice stvaraju i pridaju im posebno značenje svojim političkim ponašanjem. Politička antropologija poučila nas je da su dva osnovna oblika kojima se izražava simboličnost ritual i mit, o čemu piše i Ernst Cassirer u svojem *Mitu o državi*. Ritual je aktivnost koja simbolično amalgamira sudionike jednog zajedničkog pothvata, konformizirajući sudionike s jedne strane, a s druge stvarajući privid zadovoljstva i radosti pripadanja nekoj zajednici (mitskoj ili stvarnoj). U političkom ritualu složena stvarnost (Machiavellijeva „zbiljska istina stvari“) biva pojednostavljena, činjenice političkog života bivaju prilagođene simboličkoj poruci samog rituala, a prilagodba jednom, makar i ritualnom poretku, stvara osjećaj pripadnosti, pa tako i osjećaj sigurnosti.

Takvi su rituali domoljubne ceremonije, posjeti državnika, pa čak i izborne kampanje. Politički mitovi fenomeni su komplementarni političkim ritualima jer se konfiguriraju kao vjerovanja, tradicije i naracije koji se nikada ne dovode u pitanje i služe kako bi se opravdalo činjenično stanje, politička slika jedne zajednice u danom trenutku izvođenja političkog rituala uz evokaciju ili reprezentaciju mita.

Iako je većina ljudi uvjerena da su političke odluke u većini slučajeva rezultat racionalnog političkoga „kalkulusa“ (što se objašnjava u teoriji racionalnog izbora), one se često odvijaju u atmosferi jakog iracionalnog i emotivnog naboja, pa je stoga jedna od značajnijih uloga političkih institucija baš ona ekspresivna i simbolička, a međudnos elita i masa uspostavlja se uz pribjegavanje ritualima i mitovima.

Ritual i mitovi ne mogu bez simbola. U političkoj areni simboli omogućuju upotrebu rituala i mitova jer i jedni i drugi nisu ništa drugo nego pojednostavljivanje složenosti političkog života, oblik komunikacije kojim „posvećeni“ jednostavnim porukama priopćuju neukima i neobaviještenima što bi trebalo biti značenje političkih odluka koje se na njih odnose. Politička simbolika u službi rituala i mitova, pa čak i kad se pojavljuje u samostalnom obliku, a ne kao instrument rituala i mitova, na vizualan i grafički način teži određenju onoga tko su ti koji odlučuju, ti koji sudjeluju i ti koji su puki promatrači – spektatori. To vrijedi čak i za moderna demokratska društva u kojima rituali, mitovi i politička simbolika, medijski posredovana, mijenja sudioničku razinu demokracije, stvarajući iluziju homogenosti političke zajednice (Prisacaru, 2007.). Stoga vjerovanje masa u političke simbole, posredovane sofisticiranim suvremenim masovnim medijima (uključujući primjerice blogovske surogate stvarnog sudjelovanja na internetu i „fejsbukovske“ demonstracije) poprima oblik ne samo jednostavnih znakova nego i stvarnosti („zbiljske istine stvari“).

Reifikacija simbola postaje na taj način objektivizacija vlasti i njezinih pravila. Na političkoj sceni tako svi djeluju u skladu s objektivno određenim osjećajem te simboli postaju odlučujući za određivanje smisla što ga pojedinac pridaje sebi i svojem, prividno političkom, djelovanju.

Emotivno se prepustiti sugestiji jednog simbola izaziva osjećaj zadovoljstva i spokoja u odnosu na stvarne probleme koji bi inače izazivali samo zabrinutost i nesigurnost, kao što su siromaštvo, gospodarska nestabilnost, nejednakost i neravnopravnost, a u hrvatskom društvu uz to ide i osjećaj opljačkanosti. Baš je to objašnjavao i Adorno (1950.), tvrdeći kako pribjegavanje stereotipima i drugim oblicima bijega iz stvarnosti može poslužiti smanjenju osjećaja tjeskobe i nesigurnosti induciranih autoritarnom ili lošom politikom. Simbolizacija politike za Adorna obavlja dakle magičnu funkciju katarze. No ovdje se nećemo baviti ovom, inače zapostavljenom analizom uloga rituala, mita i političkih simbola u modernim društvima, već ćemo se usredotočiti na jedan od ključnih simbola, na zastavu.

Zastava je doista jedan od ključnih političkih simbola koji se koriste u ritualno-mitskoj komunikaciji vlasti. Njezin je simbolički potencijal rastao s vremenom, a svoj puni razvoj doživljava u razdoblju nacionalnog romantizma i izgradnje nacionalne mitologije (Eriksen, 2007.).

Zastava, taj obično pravokutni komad jednobojne ili višebojne tkanine pričvršćen na uspravnu motku ili koplje, koristila se isprva u ratovima kako bi razlikovala suprotstavljene strane i vojne zapovjednike koji su njima okupljali svoje vojnike i vodili ih u vojne operacije. Dakle prva simbolička funkcija zastave bila je identifikacijska – razlikovanje pripadnika jedne vojske od druge i zapovjednika od običnih vojnika. Iz vojnih zastava rodile su se „političke zastave“, zastave koje razlikuju jednu političku zajednicu od druge. Zastave su se obično izmjenjivale s vladarskim insignijama, grbovima i simbolima koji su bili vizualni izraz vlasti i poretka. Prva državna zastava najvjerojatnije je *vexillum* Rimske Republike, kvadratnoga oblika, obično grimizne boje na kojoj je bio istaknut *motto* Rimske Republike, kasnije i Carstva, u akronimnom obliku – S. P. Q. R., što znači *pleno titulo, Senatus populusque Romanus* – Senat i narod Rima. Ta je zastava ušla u modernu veksilologiju – znanost o zastavama, s nazivom „veksiloid“, kako se uglavnom nazivaju zastave oblika kvadrata ili pravokutnika koje vise na poprečnoj prečki koplja s vertikalnim stranama dužim od horizontalnih (Turner, 1967.).

Današnji pravokutni oblik zastave (koja je položena horizontalno dužom stranom pravokutnika) potječe iz srednjeg vijeka, iz križarskih ratova, kad je jurišni napad konjice bio vizualno uvjerljiviji ako se zastava vijorila na vjetru. Zastave feudalnih monarhija obično su isticale grb vladajuće kuće ili feudalnih gospodara, dok su se zastave u raznim bojama s kojima su se identificirali i podanici počele rabiti kasnije. Najstarija zastava koja je u upotrebi još i danas jest *Dannebrog*, danska zastava crvene podloge s bijelim križem, što je znak preuzet s križarskih zastava, a poslužila je za elaboracije drugih zastava skandinavskih država. Ona je u upotrebi od 1468. iako je prema legendi pala s neba 1219. godine, kad je danski kralj Valdemar pobijedio u boju protiv Estonaca. No prva višebojna zastava (pet žutih i četiri crvene pruge) zacijelo je *Senyera*,

katalonska zastava koja potječe iz 1150., ali koja je u upotrebi tek od ponovne uspostave katalonske samostalnosti 1979. godine (Eriksen, 2007).

U srednjem vijeku i renesansi korištene su i prve moderne političke zastave koje su simbolizirale pripadnost komuni – gradu-državi. Takve zastave, *gonfaloni*, samo su modifikacija heraldičkih zastava, gdje je feudalni grb zamijenjen gradskim simbolom. U takvim komunama najvišu vlast, poistovjećenu s državnim poglavarom, obavljao je *gonfalonijer* – stjegonoša, koji je bio jedan od cehovskih priora izabran na tu dužnost.

Najstariji je trikolor – trobojnica – nizozemska zastava iz 1572. godine, koja je svojim bojama simbolizirala vladajuću kuću Oranje (narančasta boja), mir građana (bijela boja koja znači i predaju, dakle prekid ratnih neprijateljstava) i more, od kojeg Nizozemci otimaju svoju zemlju i pretvaraju je u plodne poldere (plava boja). Francuski je trikolor s vertikalnom podjelom boja dizajniran 1794., postavši simbolom revolucionarne i republikanske Francuske, pa je postupno trikolor usvojen i u drugim zemljama, ne kao simbol države, već kao simbol naroda. Talijanski je trikolor tako postao simbol borbe za nacionalno ujedinjenje, a slavenski narodi u svojoj borbi za nacionalnu emancipaciju i samostalnost također su usvojili trobojnicu u različitim inačicama s vodoravnim varijacijama crvene, bijele i plave boje (Cohen, 1985.).

I boje imaju svoju simboličku poruku u kulturi, religiji i politici. Ista boja simbolizira različite sadržaje ovisno o kulturnim i političkim stereotipima, no postoje slaganja u tumačenjima boja u političkom životu: plava najčešće simbolizira slobodu, upornost, pravdu, napredak, pa i domoljublje; crvena krv, hrabrost, odanost, privrženost, revoluciju, a u političkom spektru ideologija označava komunizam; bijela je boja mira (otud i bijela zastava koja se koristi kao znak pregovarača, ali i predaje), čistoće, nevinosti; zelena je boja prirode, plodnosti, okoliša, ali i islama, dok je u političkom smislu podjednako upotrebljavaju i seljačke stranke i ekološki pokreti, zelene stranke; crna je boja odlučnosti, smrti, poraza neprijatelja, etničkog naslijeđa i tradicije, a koriste je anarhisti, fašisti i nacisti; žuta je boja pravde, a postala je oznaka liberalnih pokreta, kao i narančasta, koja je istovremeno korištena i kao simbol populističkih pokreta (Whitfield, 1990.).

2. Desakralizacija (profanacija) zastave kao simbolički čin

Baš u 19. stoljeću, nakon Francuske revolucije, zastava je postala snažan simbol naroda i nacije pa je isticanje zastave, često zabranjene od strane vladajućih dinastija, kraljevstava i carstava, poprimilo ulogu jake poruke i poziva na oslobođenje i konstituiranje vlastite nacije.

Istovremeno s afirmacijom „narodnih zastava“ koje simboliziraju nacionalnu afirmaciju i narodni preporod javljaju se i prvi oblici mirnodopske desakralizacije (obešča-

šćenja, oskvrnjivanja) zastave. Dotad je u ratnim pohodima i osvajanjima tuđih teritorija i država oduzimanje i uništenje zastave simbolički čin podvrgavanja pobjedničkoj vojsci ili osvajaču, no u 19. stoljeću politička simbolika desakralizacije zastave poprima i vid emotivne i strastvene simbolike te se zastava počinje uništavati u ritualnom postupku spaljivanjem. Tijekom devetnaestog stoljeća, posebice 1848. godine, spaljivane su kao simbol građanske revolucije zastave feudalnih gospodara i apsolutističkih monarhija širom Europe na barikadama (*Flag Desecration*, 2010.).

Spaljivanje tuđe zastave postao je ritualni čin visokog emotivnog naboja, a palitelji poprimaju auru nacionalnih junaka i upisuju se velikim slovima u mitologiju nacija u nastajanju.

Takav je i slučaj spaljivanja mađarske zastave u Zagrebu 16. listopada 1895., za što je Stjepan Radić, tada student prava, dobio šest mjeseci strogog zatvora, dok je preostalih sedam sudionika dobilo po pet i četiri mjeseca strogog zatvora. Radić i njegovi kolege nisu međutim optuženi za profanaciju zastave (posebno za to naručene u mađarskim nacionalnim bojama, ali bez grba habsburške vladajuće dinastije), već za „izazivanje neprijateljskog razdora stanovnika jedne države proti drugim“, kažnjivo prema paragrafu 302. tadašnjega Kaznenog zakona (Racko, 1990.).

Međutim to je bio ritualni čin spaljivanja tuđe zastave, dakle desakralizacija/profanacija tuđe zastave. U političkoj simbolici desakralizacije zastave poseban emotivni naboj izaziva spaljivanje vlastite zastave, tj. zastave vlastite nacije. No i u jednom i u drugom slučaju samoopravdanje za spaljivanje uglavnom se može pronaći u sljedećim razlozima:

- prvo, u simboličkom činu opiranja osvajačima ili tuđinskoj vlasti koja se ne smatra zakonitom;
- drugo, u simboličkom prosvjedu protiv predstavnika tuđih vlasti zbog neslaganja s njihovom politikom (vanjskom, međunarodnom, domaćom, kršenjem ljudskih prava vlastitih građana ili pojedinih skupina – političkih, etničkih, rod-nih itd.);
- treće, u prosvjedu protiv vlade svoje zemlje, zbog njezine unutarnje ili vanjske politike;
- četvrto, u prosvjedu protiv pojedinih djela koja vlada vlastite zemlje jest ili nije poduzela;
- peto, u simboličkom činu prosvjeda protiv zakona koji zabranjuju sam čin desakralizacije zastave ili ga preoštro kažnjavaju;
- šesto, u simboličkom činu uvrede naroda zemlje čija se zastava spaljuje itd.

Spaljivanje zastave kao čin političke simbolike javlja se, kao što smo već rekli, u izuzetnim povijesnim trenucima. Takva je bila godina 1848. u Europi, a slično se ponovilo

i 1968. kada su studenti na barikadama u Parizu, Berlinu i po SAD-u spaljivali zastave vlastitih država (i SAD) zbog rata u Vijetnamu i zbog kritike vlastitih vlada i država, kao i prosvjeda protiv etabliranih elita vlastite nacije.

U povijesti je najpoznatiji slučaj spaljivanja američke zastave, kao i reakcija američke države na to. Vrhovni sud države Teksas presudio je u slučaju „Teksas protiv Johnsona“ 1989. godine (presuda 491 U.S. 397) da je zbog Prvog amandmana na Ustav SAD-a, koji utvrđuje da Vlada ne može ograničiti slobodu govora, protuustavan svaki čin zabranjivanja profanacije zastave jer je taj čin oblik „simboličkoga govora“. Godinu dana poslije ta je presuda, inače donesena većinom od pet naprama četiri, potvrđena u pravorijeku slučaja „SAD protiv Eichmana“ (496 U.S. 310). Iako je otad bilo pokušaja da se u Kongresu donese poseban zakon o zabrani spaljivanja zastave SAD-a, prijedlozi nisu uspjeli dobiti potrebnu većinu, kao primjerice 27. lipnja 2006., kad je u Senatu prijedlog zabrane spaljivanja zastave dobio 66 glasova naprama 34 glasa, ne dostigavši potrebnu dvotrećinsku većinu (Goldstein, 2000.).

Iako je profanacija vlastite nacionalne zastave simbolički čin koji izaziva jake emocije, posebno u zemljama s jakim nacionalnim identitetom, autoritarnom ili nacionalističkom vlasti, u mnogim se zemljama spaljivanje vlastite zastave uopće ne kažnjava ili se kažnjava tek prekršajem. Tako profanacija belgijske zastave nije zabranjena, a flamanski su nacionalisti belgijsku državnu zastavu često palili na skupovima otkad traje politička kriza uslijed koje Belgija ni do danas nije uspjela konstituirati vladu. U Australiji je 2005. jedan palitelj osuđen na uvjetnu kaznu od 12 mjeseci zbog uništenja državne imovine, a ne zbog oskrvnjivanja zastave.¹ U Kanadi je 1990. spaljena zastava Quebeca u jeku kampanje za osamostaljenje te provincije, dok su 1999. članovi jedne američke baptističke kongregacije pred Vrhovnim sudom u Ottawi (nekažnjeno) spalili kanadsku zastavu zbog prosvjeda protiv legalizacije istospolnih brakova u toj zemlji.² U Danskoj je dopušteno i ne kažnjava se spaljivanje danske nacionalne zastave *Dannebrog*, ali se zato kažnjava spaljivanje tuđih zastava jer se to tumači kao prijetnja drugim zemljama (s kojima Danska održava prijateljske odnose). No to nije spriječilo spaljivanje *Dannebroga* u raznim islamskim zemljama u vrijeme prosvjeda zbog karikatura proroka Muhameda u časopisu *Jyllands-Posten*.³ Čak ni u Japanu, gdje je identifikacija s nacionalnim simbolima vrlo jaka (a s njom i domoljubni osjećaji), ne postoji zakon koji zabranjuje profanaciju japanske zastave, tako da je u mišljenju stručnjaka čin desakralizacije japanske zastave implicitno zaštićen člankom 21. Ustava koji jamči slobodu

1 “Flag burner should be jailed“, *The Sidney Morning Herald*, 23. kolovoza 2006.

2 “Flag War Erupts in Confederation Building“, *Hill Times*, 5. svibnja 1994.

3 Daniel Engber, “Where did Muslims protesters get their Danish flags“, *The Economist*, 9. veljače 2006.; “Pakistanis burn Danish flags to protest publication of Prophet cartoons“, *Jerusalem Post*, 14. veljače 2008.

govora i izražavanja (Eriksen, 2007.). U Norveškoj je sve do 2008. godine profanacija nacionalne zastave, kao i zastave stranih zemalja, bila zabranjena, a zatim je Odredba o zabrani (paragraf 95.) izbrisana iz Općega građanskog zakona. U susjednoj Švedskoj profanacija nacionalnih simbola nije specificirana kao kazneno djelo, ali se prekršitelji kažnjavaju prekršajnom kaznom zbog ponašanja kojim „izazivaju nered“ (Eriksen, 2007.). U mnogim se zemljama desakralizacija zastave kažnjava novčanom kaznom, kao što je to slučaj u Švicarskoj i Francuskoj, gdje su predviđene i prilično visoke kazne (do 7500 eura), ali je 2006. palitelj zastave s fasade općine u Aurillacu za vrijeme jednog javnog festivala kažnjen sa samo 300 eura, no od srpnja 2010., na inicijativu predsjednika Sarkozyja, kriminalizirana je desakralizacija francuske zastave na javnim mjestima, a 22. prosinca iste godine jedan je Alžirac u skladu s tim zakonom kažnjen sa 750 eura novčane kazne zbog razbijanja postolja zastave u prefekturi Alpes-Maritimes.⁴

Kao što vidimo, praksa je neujednačena, a najrigoroznije u kažnjavanju desakralizacije zastave upravo su zemlje poput Njemačke, Portugala, Rumunjske i Hrvatske. U Njemačkoj se prema paragrafu 90.a Kaznenoga zakona (*Strafgesetzbuch*, StGB) povreda ili uništavanje savezne zastave, kao i zastave njemačkih pokrajina, kažnjiva s najviše tri godine zatvora ukoliko povreda nije protumačena kao namjerno neprijateljski čin uperen protiv Savezne Republike Njemačke, za što je zapriječena kazna od čak pet godina zatvora.⁵ Portugal prema članku 332. Kaznenog zakona kažnjava onoga koji vrijeđa zastavu ili simbole portugalskog suvereniteta (sic!) zatvorom do dvije godine, a Rumunjska prema članku 236. svojega Kaznenog zakona predviđa kaznu za onoga koji izvrgne prijeziru rumunjske državne simbole u visini od 6 mjeseci do tri godine, kao i Hrvatska koja svaku povredu ugleda Republike Hrvatske prema članku 151. Kaznenog zakona kažnjava zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

Neujednačenost prakse kažnjavanja desakralizacije simbola, u što spadaju i zastave, govori o različitoj simboličkoj valenciji samih simbola države-naroda u određenom političkom kontekstu, političkoj kulturi i prevladavajućem nacionalnom osjećaju. Naravno, privrženost zastavi može biti potaknuta različitim motivima, pa tako često isticanje zastave SAD-a nema isto značenje kao i isticanje neke narodne zastave jer je zastava SAD-a simbol identifikacije s nacijom *e pluribus unum*, dakle višetetničke inkluzivne građanske političke zajednice, dok je često isticanje zastave kao narodnog simbola izraz emotivne pripadnosti jednom narodu i naciji, ali može biti i poruka ekskluzije prema drugim narodima.

4 “Un Algérien condamné pour outrager au drapeau français”, *Le Monde*, 12. prosinca 2010.

5 “War and Peace: Liberty Cabbage”, *Time*, 22. srpnja 2010.

3. Politička simbolika zastave Europske Unije

Zastava Europske Unije zapravo je nekadašnja zastava Vijeća Europe, usvojena Rezolucijom Vijeća ministara Vijeća Europe broj (55) 32 8. prosinca 1955. godine. Zastavu su u poznatom obliku (12 žutih zvijezda složenih u krug na plavoj podlozi) na narudžbu Vijeća Europe dizajnirali Arsène Heitz i Paul Lévy. Na inicijativu Europskog parlamenta Vijeće ministara Europske ekonomske zajednice usvojilo je odlukom od 29. lipnja 1985. zastavu Vijeća Europe kao „zastavu Europe“ i propisalo njezinu upotrebu u institucijama i tijelima tadašnjeg EEZ-a. Stupanjem na snagu Ugovora iz Maastrichta 1. studenoga 1993. preuzet je sav *acquis communautaire* (pravna stečevina) prijašnje Europske ekonomske zajednice, pa tako i pravna norma o upotrebi zastave EEZ-a. No upotreba zastave, sada zastave EU-a (Vijeće Europe svoju je zastavu nadopunilo zelenim pisanim slovom „e“ preko zvjezdanoga kruga kako bi je razlikovalo od zastave EU-a), kao ni njezino postojanje, nisu nikada potvrđeni osnivačkim ugovorima. Nacrt Ustava za Europu predviđao je i konačno ustavno reguliranje simbola EU-a, zastave, himne i *motta*, no on (Ustav) nije usvojen zbog toga što su ga građani na referendumu u Francuskoj i Nizozemskoj 2005. godine odbili. „Reformski ugovor“, nazvan i Lisabonskim, koji je zapravo *ersatz*-ustav, ne spominje ni zastavu ni druge simbole EU-a (himnu, *motto* i Dan Europe) jer je rasprava o Lisabonskom ugovoru pokazala da se mnoge zemlje, predvođene Velikom Britanijom, ne slažu s usvajanjem simbola koji bi simbolizirali neki nadnacionalni identitet i time došli u koliziju s nacionalnim simbolima, unatoč prihvaćanju osnovnih načela EU-a (Curti, 2005.; Hedetoft, 1998.).

Tako se dogodilo da nakon 1. prosinca 2010. godine dotadašnja zastava EU-a više nije bila službeni simbol EU-a. No 16 od ukupno 27 zemalja članica posebnim je dodatkom na završni akt Lisabonskog ugovora konstatiralo da je za njih zastava EU-a i dalje simbol koji izražava „duh zajedništva naroda u Europskoj Uniji“.⁶ Te su zemlje Austrija, Belgija, Bugarska, Njemačka, Grčka, Španjolska, Italija, Cipar, Litva, Luksemburg, Mađarska, Malta, Portugal, Rumunjska, Slovačka i Slovenija.⁷ Europski parlament morao je posebnom odlukom vratiti zastavu EU-a, izrijeком da će zastava visjeti u svim prostorijama u kojima se odvija rad Europskog parlamenta. Odluka je donesena 8. listopada 2008. s 503 glasa protiv 95, uz 15 suzdržanih.⁸

6 *Official Journal of the European Union*, 2007 C, 306-2

7 „Izjave priložene završnom aktu međuvladine konferencije na kojoj je usvojen Lisabonski ugovor“, *Lisabonski ugovor Europske Unije* (2007.), ADRIAS, Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU-a u Splitu, Zagreb-Split, 2009. (glavni redaktor hrvatskih prijevoda Davorin Rudolf), str. 386

8 Beunderman, Mark, „MEPs defy member states on EU symbols“, *EU Observer*, <http://euobserver.com/9/24464> (preuzeto 12. srpnja 2007.); „EU Parliament set to use European flag, anthem“, *EU Business*, 11. rujna 2008.

Desakralizacija „međunarodnih zastava“ (veksilološki *terminus technicus*) nije previše popularan čin zbog umanjenog emotivnog naboja i zbog općeprihvaćenih poruka mira, posebice takvih univerzalnih organizacija kao što su UN i organizacije iz sustava UN-a koje također imaju svoje zastave (organizacije Crvenoga križa/Crvenoga polumjeseca). Desakralizacija takvih zastava morala bi biti izazvana pobunom zbog zloupotrebe mirovnih operacija (ili njihovih neučinkovitosti, što dovodi do smrtnog stradanja tzv. „zaštićenog“ stanovništva, odnosno „zaštićenih područja“) ili nepružanjem prve pomoći ranjenicima u ratu unatoč proklamiranoj misiji Crvenoga križa. Paljenje zastava UN-a moglo bi se primjerice očekivati u emotivnoj reakciji obitelji stradalih neposredno nakon pokolja u Srebrenici kada (nizozemski) mirovnjaci UN-a nisu spriječili tragediju ubijanja civila, mahom muslimana. Za zastavu NATO-a logična bi mogla biti reakcija obitelji žrtava NATO-ovih bombardiranja u Srbiji 1998. godine, u Afganistanu od 2002. godine i eventualno u Libiji 2011., pri čemu bi te reakcije mogle biti ili spontane reakcije stanovništva ili manipulirani rituali vlasti tih zemalja. No prosvjednici u tim slučajevima ipak biraju paliti zastave SAD-a kao najznačajnijeg i vodećeg člana NATO-a.

No zastava UN-a zato je najviše izvrgnuta obeščašćenju, paradoksalno, na teritoriju na kojem je i nastala – u SAD-u. Prvo spaljivanje zastave UN-a u SAD-u zabilježeno je 24. listopada 1999. godine u Las Vegasu (država Nevada), u doba kad je organizacija UN-a bila u dijelu ultrakonzervativne javnosti obilježena kao „središte međunarodne zavjere protiv SAD-a“,⁹ a predsjednik SAD-a Ronald Reagan još je osamdesetih godina odbio plaćanje zaostale članarine UN-u, što se protegnulo do sredine devedesetih, kad je Richard Holbrooke, glavni dejtonski pregovarač, uspio pregovorima iznaći rješenje da zaostale američke dugove plate privatne zaklade pojedinih multimilijardera. Tijekom 2004. godine, nakon što je Vijeće sigurnosti odbilo podržati američku invaziju Iraka, neke su savezne države SAD-a proglasile službenom svečanost spaljivanja zastave UN-a, i to na Dan Ujedinjenih naroda. To se dogodilo u Kaispelu (država Montana) 24. listopada 2004.¹⁰ i u Keeneu (država New Hampshire) 18. prosinca 2004. godine,¹¹ a slijedile su ih i neke južne države. U Austinu (država Teksas) 7. travnja 2006. godine spaljeno je više zastava UN-a,¹² da bi ta praksa oživjela unutar ultrakonzervativnog pokreta čajanki „Tea Parties“ na čelu sa Sarom Palin, koji to čine zbog „odbijanja uspostave svjetske vlade kojoj bi SAD bio podčinjen“.¹³

9 “U.N. Flag Burning Ceremony“, *Las Vegas Sun*, 25. listopada 1999.

10 “Hate flag burning“, *Daily Inter Lake*, 26. listopada 2004.

11 “U.N. flag burnt“, *Keene Sentinel*, 19. prosinca 2004.

12 “Republicans burn U.N. flag“, *Austin News*, 8. travnja 2006.

13 www.facebook.com/note.php?note_id=121954427841897, preuzeto 2. lipnja 2010.

4. Desakralizacija zastave Europske Unije

Desakralizacija, odnosno spaljivanje zastave EU-a, novijeg je datuma: javlja se nakon petog proširenja EU-a, takozvanog *big banga*, ulaskom postkomunističkih, tranzicijskih zemalja 2004. te Bugarske i Rumunjske 2007. godine. Prvo spaljivanje zastave EU-a zabilježeno je 22. prosinca 2007. u Moldaviji, kad je zastava EU-a spaljena zajedno s rumunjskom zastavom u znak prosvjeda protiv njihovih južnih susjeda (Rumunja) i njihova ulaska u EU. U Kišinjevu, u Moldaviji, spaljena je zastava EU-a 2009. godine, opet zajedno s rumunjskom zastavom.¹⁴ Protiv prosvjednika nisu bile poduzete nikakve mjere, ali ne samo zbog toga što u Kaznenom zakonu Moldavije postoji *vacuum legis* (u pogledu simbola međunarodnih organizacija) nego i zbog proruskog Vlade, kojoj je to i politički odgovaralo. Drugo paljenje više zastava EU-a odigralo se na sjevernom Kosovu pod srpskom vlasti i kontrolom 25. veljače 2008. u znak prosvjeda zbog osamostaljenja Kosova i zbog toga što su neke od ključnih zemalja EU-a priznale samostalnost Kosova iako to nije učinila Europska Unija kao cjelina.¹⁵ Treće značajnije paljenje zastave EU-a dogodilo se u Grčkoj 24. veljače 2010. u Ateni, pred sjedištem Vlade i Parlamenta, a u znak nezadovoljstva zbog velikodušne, ali uvjetovane pomoći iz EU-a. Još jedno spaljivanje zastave EU-a dogodilo se u Beogradu 3. siječnja 2011. za vrijeme prosvjednog skupa nacionalističkih pristaša Tomislava Nikolića, ali ni tada nije uslijedila nikakva službena reakcija vlasti.¹⁶

Ta spaljivanja zastava EU-a, politički motivirana simbolikom uništenja, odnosno protivljenja Europskoj Uniji kao neprijatelju ili protivniku kojeg se *a limine* odbacuje (nasuprot trendu pozitivne reakcije i želje za članstvom u Europskoj Uniji u zemljama procesa stabilizacije i pridruživanja ili novog susjedstva), katkad imaju i simboličku poruku političkog performansa. Tako su članovi britanskih sindikata, zajedno s članovima euroskeptične britanske Neovisne stranke, upriličili na Temzi, prekoputa britanskoga Parlamenta, *happening* spaljivanja zastave EU-a uz glazbenu pratnju škotskih gajdi.¹⁷ U Poljskoj je *performance* spaljivanja zastave EU-a izveden još 30. studenoga 2009. u čast odluke Vrhovnoga suda SAD-a da se spaljivanje američke zastave dekriminalizira i proglasi izrazom slobode misli, nespojivog s bilo kakvim kažnjavanjem. Naravno, poljski je *performer*, inače književnik i političar Janusz Kamiński-Mikke, dobro pazio da ipak ne spali poljsku zastavu. Zbog snažnih domoljubnih emocija u Poljaka taj čin nikako ne bi završio kao onaj u SAD-u.¹⁸

14 Agencija Moldpress, 25. travnja 2009.

15 "Kosovo Serb protesters burn EU flag", Associated Press, www.balkaninsight.com/en/article/Kosovo-Serb-protesters-burn-eu-flag, preuzeto 25. veljače 2008.

16 „Paljenje zastave EU-a“, www.youtube.com/watch?v=dPHQgcwMc, preuzeto 3. siječnja 2011.

17 Warner, Gerald, "If the Union Jack is banned, let's burn the EU flag", *The Telegraph*, 1. rujna 2009.

18 "Wpalenie flagi EU", *Gazeta wyborcza*, 1. prosinca 2009.

Na kraju, preostaje nam još analizirati nedavni fenomen spaljivanja zastave EU-a u Hrvatskoj. Paljenje zastave Europske Unije događaj je s kojim se Hrvatska prvi put susrela 2. ožujka 2011. godine, kad je na drugom takozvanom „Facebook-prosvjedu“ jedan od prosvjednika skinuo zastavu EU-a koja se vijorila na ulazu u sjedište SDP-a i zapalio je. Policija je ubrzo saznala da se taj 25-godišnji prosvjednik zove Tomislav Saratlija i protiv njega podigla kaznenu prijavu zbog povrede članka 186., stavka 2. Kaznenoga zakona Republike Hrvatske, koji kaže da će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine „kazniti onaj tko izvrgne ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju Ujedinjene narode, Međunarodni Crveni križ ili drugu priznatu međunarodnu organizaciju ili njihove najviše predstavnike“.¹⁹

Reakcije na tu kaznenu prijavu nisu se još ni stišale, a uslijedile su slične radnje koje su „izvrgnule ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju“ zastavu EU-a: na dan izricanja presude Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju generalima Gotovini, Čermaku i Markaču 15. travnja jedan je od sudionika prosvjednog skupa na Trgu bana Jelačića potrgao zastavu EU-a. Deset dana kasnije, 25. travnja, Kristina Ćurković, inače tajnica koordinacije udruge „Volim Hrvatsku – ne u EU“ za Dalmaciju skinula je sa zgrade splitske Banovine zastavu EU-a i umjesto nje postavila hrvatsku trobojnicu. Tako se Hrvatska suočila s tim osebujnim djelom, definiranim kaznenim djelom u hrvatskom pravnom sustavu iako u tom trećem slučaju nije sasvim jasno radi li se baš o „izvrgavanju ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju“ zastave EU-a. Naime spomenuta udruga zatražila je da im Vlada odgovori prema kojem zakonu vješa „zastave strane države“ (misli se na zastavu EU-a), a portal Index slavodobitno je ustvrdio da se zastava EU-a vješa od sredine 2004., kad je to svojim pismom državnim tijelima naredio premijer Ivo Sanader, vjerojatno u čast hrvatskog stjecanja statusa kandidata za članstvo u Europskoj Uniji.²⁰

Osim policije, koja je reagirala kroz usta glasnogovornice Jelene Bikić, reagirali su i političari iz vladajućeg tabora. Potpredsjednik Vlade i HDZ-a Darko Milinović izjavio je da su paljenjem zastave EU-a povrijeđeni osjećaji 907 tisuća građana koji su na prošlim izborima glasali za HDZ (sic!), dok je drugi potpredsjednik Vlade Petar Čobanković izjavio da je paljenje zastave „jako ružna gesta“. Potpredsjednik Hrvatskoga sabora Vladimir Šeks na paljenje zastave EU-a gleda kao na neciviliziran čin i anarhično ponašanje, „posebno s obzirom na simboliku (paljenja) koju sa sobom nosi“. Srećom, ni jedan od tih političara, pa ni somenuta Jelena Bikić, nisu u javnosti reagirali na to ope-

19 Novak, Tomislav; Štignjedec, Nikolina, „Zbog paljenja zastave prijete mu tri godine zatvora“, *Jutarnji list*, 16. ožujka 2011.; Andrew Willis, „Croats burn EU flag following Hague court ruling“, *EU Observer*, 21. travnja 2011.

20 „Udruga ‘Volim Hrvatsku’ pozvala građane na skidanje zastava takozvane Europske Unije“, www.index.hr/vijesti/clanak/udruga-volim-hrvatsku-pozvala-gradjane-na-skidanje-zastava-takozvane-EU, preuzeto 26. travnja 2011.

tovano „izvrgavanje ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju“ zastave EU-a, i time su sebi uštedjeli daljnju sramotu.

Naime svu neprimjerenost toga poteza – kazneni progon „oskrvnitelja zastave EU-a“ – shvatio je čak i Ivan Zvonimir Čičak, koji je ustvrdio da bi bilo potpuno apsurdno kazneno prijavljivati bilo koga zbog paljenja jedne zastave, pogotovo „zbog toga što se Europska Unija ne smatra državom, pa ni plava zastava sa zvjezdicama ne predstavlja njezinu službenu zastavu“. Odvjetnik Vinko Ljubičić drži pak da u činu spaljivanja zastave EU-a koja se vijorila na zgradi SDP-a nema obilježja kaznenog djela jer, kako bi se ono utvrdilo, mora postojati jasna i izravna namjera da se izvrgne ruglu neka država ili međunarodna organizacija, a imajući u vidu da je do toga došlo u sklopu odobrenog, najavljenog i zakonitog prosvjeda, jasno je da to nije slučaj. Osim toga, takva je zastava morala biti postavljena na službenom objektu i na način na koji je to propisano zakonom, a ni taj preduvjet nije ispunjen jer je zastava visjela na zgradi SDP-a.²¹

Naravno, još uvijek nije sigurno hoće li do sudskog procesa uopće doći jer prema Kaznenom zakonu za to je potrebna suglasnost Državnog odvjetništva te pristanak države ili organizacije protiv koje je djelo počinjeno, u ovom slučaju – Europske Unije.

Međutim o tom se slučaju nije oglasilo ni jedno tijelo koje bi po prirodi moralo biti pozvano da objasni stvari, koje izgleda nisu jasne ni policiji, ni potpredsjednicima Vlade, a ni javnosti – a to je Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija. No umjesto njih javila se nekadašnja samozvana politička odvjetnica premijera Sanadera, njemačka demokršćanka Doris Pack, koja je indignirano ustvrdila da se paljenje zastava u Europi „ne bi smjelo događati“. Neprikladno je spaljivanje zastava „stranaka koje su izabrane (sic!), a spaljuju i zastavu koja je simbol slobode i mira, a to je Europska Unija. Takvo je što sramotno...“.

Preostaje nam sada vidjeti kako se, prekršajno ili kazneno, tretira i sankcionira paljenje takvih zastava kao što je zastava Europske Unije. Hrvatski je zakon jasan: kažnjava se, prema članku 186. Kaznenoga zakona, javno „izvrgavanje ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju“ strane države, njezine zastave, grba, himne, poglavara ili diplomatskog predstavnika u drugoj državi, i to kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.²² Takve sankcije prema oskrvnjivanju zastava drugih država nisu neuobičajene iako bi se moglo dvojiti o samoj težini kazne, o tome je li ona opravdana ili nije. Kao što smo vidjeli, mnoge zemlje ne kažnjavaju spaljivanje vlastite zastave iako dopuštaju prekršajno kažnjavanje desakralizacije zastava država stranih zemalja.

21 „Prijava za paljenje zastave EU-a Karamarkov je autogol“, www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/117182/Prijava-za-paljenje-zastave-EU-a-je.Karamarkov-autogol, preuzeto 1. svibnja 2011.

22 Pavešić, Berislav; Grozdanić, Velinka; Veić, Petar, 2007., *Komentar kaznenog zakona*, (III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb, Narodne novine d.d. Usp. Horvatić, Željko (gl. urednik), *Rječnik kaznenog prava*, Masmedia, Zagreb, 2002.

No ni jedna od spomenutih država ne spominje ni u kaznenom ni u prekršajnom zakonu oskrvrnjivanje zastava međunarodne organizacije, a pogotovo poimenično navođenje konkretne organizacije kako to čini hrvatski Kazneni zakon, koji izričito spominje „grubo omalovažavanje Ujedinjenih naroda, Međunarodnog Crvenog križa ili druge priznate međunarodne organizacije ili njihovih najviših predstavnika“.

Jedina je država koja se približava Hrvatskoj i njezinu zakonu s drakonskim kaznama za „grubo omalovažavanje“ međunarodnih organizacija Portugal, koji člankom 323. svojega Kaznenog zakona zabranjuje obeščaćivanje simbola međunarodnih organizacija kojih je Portugal član. Predviđena je kazna do godine dana zatvora ili novčana kazna u vrijednosti plaće od 120 radnih dana. No i tu predviđena maksimalna kazna iznosi svega jednu trećinu kazne predviđene u Hrvatskoj.

U hrvatskom je Kaznenom zakonu povreda ugleda strane države izjednačena s povredom međunarodne organizacije, a te su povrede izjednačene s povredom ugleda Republike Hrvatske, za što je predviđena jednaka kazna zatvora – od tri mjeseca do tri godine. Preostaje nam upitati se zbog čega hrvatski kazneni zakon sadrži tako drakonske kaznene odredbe u slučaju povrede ugleda međunarodne organizacije, oštrije od svih kaznenih ili prekršajnih zakona u svijetu? Postoji li neki smislen odgovor na to? No time ćemo se pozabaviti na kraju ovoga ogleđa. Prije toga preostaje nam obrazložiti zašto držimo da su hrvatske vlasti reagirale neprimjereno na spaljivanje zastave EU-a, kaznenom prijavom, što je na *tportal* nazvano „Karamarkovim autogolom“.

Inkriminacija koju je iznijela hrvatska policija, kako smo već naveli, glasi da je izvrgnuta ruglu zastava EU-a, simbol međunarodne organizacije. No ta izjava stvara nedoumicu, i to ne samo jednu. U prvom redu pretpostavlja se da je a) zastava EU-a službeni simbol Europske Unije i b) da je Europska Unija međunarodna organizacija koja spada u red „Ujedinjenih naroda, Međunarodnog Crvenog križa ili drugih priznatih međunarodnih organizacija“. Činjenicu da zastava koju mi dosad poznajemo (i vješamo) kao zastavu EU-a nije službena zastava EU-a nastojali smo već pokazati (i dokazati). Sada ćemo približiti sljedeću dvojbu: je li Europska Unija doista međunarodna organizacija?

5. Dvojba o Europskoj Uniji kao „međunarodnoj organizaciji“

S tvrdnjom da je Europska Unija međunarodna organizacija neće se složiti, u prvom redu, ni sama Europska Unija. Naime za davanje suda o tome što Europska Unija zaista jest nadležna je sama Europska Unija, a unutar nje tijelo koje je zaduženo za tumačenje takvih pitanja – Europski sud pravde. U ovom je slučaju Europska Unija zajednica zemalja članica osnovana 1993. godine Ugovorom o Europskoj Uniji, popularno nazvanim Ugovorom iz Maastrichta. Dok su europske zemlje bile članice Europske ekonomske zajednice, osnovane 1958. Rimskim ugovorom, stvar je bila jasna: Europ-

ska ekonomska zajednica bila je prvenstveno gospodarska zajednica koja je djelovala na zajedničkom tržištu i putem carinske unije, ukidajući carine među zemljama članicama. No kad je ova Europska ekonomska zajednica prerasla u „Europsku Uniju“, postavilo se pitanje – što je to što je nastalo iz Maastrichta, a više je od gospodarske zajednice i carinske unije (jer su gospodarske zajednice – EEZ, Europska zajednica za ugljen i čelik i Euratom – bile inkorporirane u EU)? Jacques Delors, predsjednik Europske komisije u doba nastajanja Europske Unije, dao je odgovor: to je NPO – neidentificirani politički objekt. No zemlje članice nisu bile zadovoljne tim odgovorom iako je Madeleine Albright, američka državna tajnica u Clintonovoj administraciji, pokušavajući objasniti neuhvatljivu prirodu Europske Unije, zaključila da je za razumijevanje Europske Unije potrebno biti ili genij ili Francuz! No ni to nije bilo dovoljno za Nijemce, pa su zatražili mišljenje svojeg, njemačkog Ustavnog suda. Taj je sud 1993. iznio svoj pravorijek: Europska Unija nije ni gospodarska zajednica, a ni jedinstveno tržište, ni međunarodna organizacija. Europska Unija jest „asocijacija država i građana, zajednica *sui generis* koja nema uzora u dosadašnjoj europskoj i svjetskoj povijesti“.²³ Taj je pravorijek spremno prihvatio i Europski sud pravde i otad barem pravници misle da znaju što je Europska Unija, dok se politolozi još vrte oko dvojbi kakva je to narav *sui generis* (specifična) takve asocijacije država.

No dvojbi oko toga je li ona međunarodna organizacija ili nije uopće nije bilo: ona posjeduje neke osobine međunarodnih organizacija, kao što posjeduje i neke osobine federacije, konfederacije i superdržave, ali ona nije ni međunarodna organizacija, ni europska federacija, ni europska konfederacija, a ni europska superdržava. Ona je doista jedinstven fenomen – eksperiment u političkom inženjeringu na nadnacionalnoj razini.

Europska Unija nedvojbeno posjeduje neka obilježja karakteristična za međunarodne organizacije (UN koristi izraz „intergovernmentalne“, dakle međuvladine organizacije; *intergovernmental organizations* – IGO), za razliku od međunarodnih nevladinih organizacija (*international non-governmental organizations*). Međunarodne (međuvladine) organizacije političke su tvorbe u kojima predstavnici nacionalnih vlada surađuju na dobrovoljnoj osnovi radi uzajamne koristi i dobrobiti. One nemaju autonomiju izvan mandata koje su im povjerile zemlje članice i ne mogu provoditi svoje odluke bez suradnje, odnosno pristanka zemalja članica. Europska Unija izvana je nalik međunarodnoj organizaciji utoliko što su njezine komponente zemlje članice i što formalno postoji jedinstveno koordinacijsko središte: u slučaju IGO-a to je obično tajništvo s njegovim službama. No tu uglavnom prestaje svaka sličnost i nastupaju razlike, a one se mogu svesti na sljedeće karakteristike.

23 Odluka Saveznog ustavnog suda – Bundesverfassungsgericht od 2. listopada 1993., slučaj 2134/92, Brenner vs. Europska Unija; cit. Prema Makowski, Kevin D., 1995., “The German Constitutional Court’s decision on accession to the Maastricht Treaty on the European Union“, *University of Pennsylvania Law Journal*, 16, str. 155-179

Prvo, Europska Unija ima mnogo razvijeniju i složeniju institucionalnu strukturu nego što to imaju međunarodne organizacije. Temeljna institucionalna struktura svake međunarodne organizacije zasniva se na delegacijama zemalja članica i na stalnom tajništvu, a rad se odvija u plenarnom sastavu ili specijaliziranim tijelima i odborima, komisijama, radnim skupinama i sl. I u Europskoj Uniji postoje izaslanstva zemalja članica u liku stalnih predstavništava zemalja članica, okupljenih u tijelu nazvanom COREPER (Odbor stalnih predstavnika), ili čak ministara vanjskih poslova (i drugih resora) u liku Vijeća Europske Unije koje ima zakonodavnu funkciju (nakon stupanja na snagu Lisabonskog ugovora ima manju, suzakonodavnu funkciju zajedno s Europskim parlamentom u procesu suodlučivanja). Ima i administraciju, ali ta je administracija autonomnija utoliko što su njezine ovlasti izvedene iz primata komunitarnog prava Unije nad pravom zemalja članica. Proizvod djelovanja međunarodnih organizacija koordinacija je aktivnosti članica, a u Europskoj Uniji proizvod je specifičan – skup javnih politika obveznih za zemlje članice uz postojanje izravno izabrane multidržavne i multipartijske skupštine, Europskog parlamenta, koji predstavlja građane zemalja članica, a ne same zemlje članice.

Drugo, zemlje članice na Uniju prenose (što je trajan proces, a ne gotov čin zauvijek obavljen) dio svojih suverenih prava kojih se pritom ne odriču, već te dijelove suverenosti „udružuju“ (engl. *pool together*). Zemlje članice sporazumno prenose ovlasti odlučivanja na institucije Unije, a nacionalne vlade samo djelomično ostaju „vlasnici procesa“ (engl. *ownership of the process*) u mjeri u kojoj se u nekoj instituciji odluke donose na intergovernmentalnom (međuvladinom), a ne nadnacionalnom načinu odlučivanja. U međunarodnim organizacijama zemlje članice zadržavaju kontrolu nad procesima odlučivanja u potpunosti i ne prenose svoje ovlasti na zajednička tijela.

Treće, za razliku od međunarodnih organizacija koje funkcioniraju isključivo na načelima intergovernmentalizma i međuvladinskog pregovaranja, Unija djeluje na mješovitom načelu intergovernmentalizma i nadnacionalizma (engl. *supranationalism*), s tim da se te dvije metode odlučivanja međusobno prožimaju i nadopunjuju. Stanje dodatno otežava stupanje na snagu Lisabonskog ugovora od 1. prosinca 2010. godine, čime se ukidaju drugi i treći stup intergovernmentalnog odlučivanja u Europskoj Uniji u korist prvog stupa, šireći nadnacionalnu metodu odlučivanja i na ona područja koja su zemlje članice dotad ljubomorno čuvale za sebe, a to su vanjska politika i sigurnost te pravosuđe i unutarnji poslovi.

Tomu valja pridodati posljednju točku na „i“. Naime Opća skupština UN-a svojom je rezolucijom od 3. svibnja 2011. godine (A/65/L.64/REV.1) stvorila važan presedan.²⁴

24 United Nations General Assembly Resolution A/65/L.64/Rev.1, “Participation of the European Union in the work of the United Nations”, 21. travnja 2011.; usp. *Statement by Herman Van Rompuy, President of the European Council, on the participation of the EU in the work of the UN*, Press release PCE 103/11, 3. svibnja 2011.

Još je 1974. godine Europskoj ekonomskoj zajednici dodijeljen status promatrača u organizaciji UN-a, da bi sada UN spomenutom rezolucijom Europskoj Uniji dodijelio poseban status, koji uključuje mjesto u Općoj skupštini, pravo govora u općoj raspravi, pravo podnošenja prijedloga i amandmana poput drugih predstavnika zemalja članica, pravo intervencije u općoj raspravi i pozivanja na poslovnik, ravnopravnog reagiranja na druga izlaganja u Općoj skupštini, s tim izuzetkom što predstavniku EU-a nije omogućeno da glasa i da sudjeluje u radu Vijeća sigurnosti. Bez obzira na taj naizgled ograničen status (ispod razine predstavljanja zemlje članice), nova Rezolucija priznaje *de facto* posebnost Europske Unije i izdvaja je iz reda međunarodnih organizacija koje ne uživaju takav novi, jedinstven status. Dapače, te su promjene već nazvane „revolucionarnima“, s dalekosežnim implikacijama po cijeli sustav te univerzalne međuvladine organizacije. Što je najvažnije, time Europska Unija stječe značajni status „globalnog aktera“ i biva joj priznat status *sui generis* u skladu s njezinom prirodom *sui generis*.

6. Umjesto zaključka

Iz ovoga kratkog pregleda fenomena desakralizacije zastave Europske Unije i reakcija na tu desakralizaciju u Hrvatskoj mogu se povući sljedeći konkretni zaključci, ali i opće pouke relevantne za poznavanje i razumijevanje političkih procesa, ponašanja političkih aktera i političkih institucija, kao i procesa stvaranja vrijednosti i dekonstrukcije/demistifikacije političke mitologije.

Ovdje ćemo se ograničiti na konkretne implikacije toga problema/fenomena.

Prvo, Europska Unija nije međunarodna organizacija, pa se na nju ne mogu odnositi odredbe članka 186., stavka 2. Kaznenoga zakona, da će se kazniti onaj „tko izvrgne ruglu, prijeziru ili grubom omalovažavanju Ujedinjene narode, Međunarodni Crveni križ ili drugu priznatu međunarodnu organizaciju“. Dakle EU nije međunarodna organizacija, pa ne može biti tretirana kao svaka „ordinarna“ međunarodna organizacija. Uostalom, za kazneni progon potreban je „pristanak međunarodne organizacije protiv koje je počinjeno kazneno djelo“. Dvojimo, na temelju izloženog, da bi Paul Vandoren, voditelj delegacije Europske Unije u Hrvatskoj, dao pristanak na takvo što, vodeći računa o stvarnosti, a ne pravnoj fikciji hrvatskoga Kaznenog zakona.

Drugo, zastava EU-a formalno ne postoji od 1. prosinca 2010. Naravno, naš Kazneni zakon napisan je znatno prije toga, pa je onda logično da provoditelji zakona postupaju u skladu s tim, u očekivanju da zakonodavac ažurira pravnu normu, ne shvaćajući koliko je besmislena inkriminacija oskrvnjivanja zastave EU-a – koja ne postoji. Naravno, to ne znači da se Hrvatska, kada uđe u članstvo EU-a, ne može pridružiti onoj šesnaestorici država koje prihvaćaju plavu zastavu s dvanaest žutih (zlatnih) zvjezdica kao „duh zajedništva naroda u Europskoj Uniji“.

Treće, samo postojanje takve rigorozne zakonske norme s drakonskom kaznom već je anakronizam sam po sebi. Čemu tako rigorozno kažnjavati počinitelje čina obeščaćenja, oskvrnuća – odnosno povrede ugleda međunarodne organizacije (a i strane države)? Zakonodavac bi stoga tu odredbu morao što prije vratiti u Zakon o prekršajima i previdjeti znatno manju kaznu za počinitelje – novčanu kaznu ili u najgorem slučaju maksimalnu kaznu do tri mjeseca (ili šest mjeseci) društvenoga korisnog rada, a nika-ko ne zatvor čak do tri godine.

Četvrto, riječ je ovdje i o političkoj simbolici svakog pojedinačnog čina – spaljivanju zastave i „prekoračenju nužne obrane“ društva u odnosu na ovaj čin, što rađa suprotnom simbolikom – u ovom slučaju simbolikom represije. Svrha je svake kazne i kaznenog progona poslati poruku o društvenoj neprihvatljivosti određenog oblika ponašanja, no pritom učinci kazne ne smiju izazvati obratne posljedice, što bi se u ovom slučaju i moglo dogoditi (Welch, 2000.). Rigorozna kazna počinitelju, spaljivaču zastave EU-a, pa čak i blaga zatvorska kazna, mogla bi izazvati samo jedan učinak koji bi u sadašnje vrijeme mogao biti sudbonosan, a to je pad podrške građana za članstvo u Europskoj Uniji, što se može odraziti i na referendumu. Odbojnost prema Europskoj Uniji može samo rasti, euroskepticizam može se takvim incidentima samo hraniti i cvjetati, ali ne samim incidentom spaljivanja, već neprimjerenim reakcijama.

Dakle politički simbolizam spaljivanja zastave u tom slučaju sukobljava se s političkim simbolizmom reakcije pravnog sustava koji svojom nefleksibilnošću odašilje posebnu poruku koja može rezultirati obratnim posljedicama od očekivanih. Neće se time uplašiti eventualne buduće palitelje zastave, već prije alimentirati euroskepticizam i negativne emotivne reakcije na EU. To nas vraća na sam uvod, na ulogu političkih simbola u sklopu političkih rituala i političkih mitova jednog društva i politike uopće. Nedvojbeno je da je sama zastava jedan od najjačih simbola, čija politička upotreba ima značajnu ulogu u ritualima i mitovima jedne nacije, jedne političke zajednice, pa i univerzalnog ljudskog društva. Spaljivanje zastave sastavni je dio političke borbe simbolima, a reakcija na spaljivanje zastave upućuje na pitanje prihvaća li se simboličko značenje politike kroz zastavu, pa tako i emotivna paleta (zlo)upotrebe emocija i kolektivnih stereotipa, ili se nastoje minimalizirati mogući negativni učinci u kolektivno-psihološkoj reakciji pojedinaca razumnim mjerama otklanjanja ili smanjivanja domašaja i mogućih negativnih učinaka političke simbolike. Utoliko je veksilologija opravdano nazvana i granom semiologije, o čemu i suvremena politologija mora voditi računa.

LITERATURA

- Adorno, Theodor, *The Authoritarian Personality*, Harper, New York, 1950.
- Cassirer, Ernst, *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1966.
- Cohen, Abner, "Political Anthropology: The analysis of the Symbolism of Power Relation", *Man*, 4: 215-235, 1969.
- Cohen, Anthony, *The Symbolic Construction of Community*, Tavistock, London, 1985.
- Curti Giardino, Carlo, *I simboli dell' Unione Europea. Bandiera, inno, motto, moneta, giornata*, Istituto Poligrafico dello Stato, Rim, 2005.
- Edelman, Murray, *The Symbolic Uses of Politics*, University of Illinois Press, Urbana, Chicago, 1964.
- Eliade, Mircea, *Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism*, Sheed and Ward, New York, 1969.
- Eriksen, Thomas Hylland (urednik), *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*, Routledge, London, 2007.
- Firth, Raymond, *Tikopia, Ritual and Belief*, Allen and Unwin, London, 1967.
- Flag Desecration*, BiblioGov, Washington, 2010.
- Fossum, Jon Erik, "Identity Politics in the European Union", *Journal of European Integration*, (23) 4: 67-74, 2001.
- Goldstein, Robert Justin, *Flag Burning and Free Speech: The Case of Texas v. Johnson*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 2000.
- Mach, Zdzisław, *Symbols, Conflict and Identity: Essays in Political Anthropology*, State University of New York Press, Albany, New York, 1993.
- Prisacaru, Ioana Sabina, *The Symbols Rule in the Creation of a European Identity*, Centre for European Studies in Regional Development, Iași, 2007.
- Racko, Ljerka, „Spaljivanje mađarske zastave 1895.“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Fiklozofskog faklteta u Zagrebu*, 23, 233-246, 1990.
- Turner, Victor, *The Forest of Symbols*, Cornell University Press, Ithaca, 1967.
- Welch, Michael, *Flag Burning: Moral Panic and the Criminalization of Protest*, Aldine Transaction, Piscatawa, New Jersey, 2000.
- Whitfield, T. W.; Whitshire, T. J., "Colour Psychology: a critical review", *Genet Society General Psychology Monograph*, (116) 4: 385-411, 1990.

Summary

This article deals with the political symbolism of the flag as a constituent part of political rituals and political mythology, and special attention is given to the desecration of the flag as a phenomenon of exceptional political symbolism. The author reviews cases of flag desecration, national and international, while in the second part of the article deals with the desecration of international organizations' flags highlighting the desecration of the EU flag. Then the article analyses the desecration of the EU flag in Croatia in 2011 within the context of criminal proceedings initiated against the perpetrators. In doing so, the author finds that Art. 186 of the Croatian Penal Code cannot apply to the desecration of the EU flag as a symbol of an international organization, because the EU is not a classical international organization, but an association of states *sui generis*, as the German Federal Constitutional court ruled in 1993. Moreover, the flag of Europe is not the official flag of the EU any more since the provisions on EU symbols were cancelled in the Lisbon Treaty entering into force on December 1, 2009. Therefore flag burners or flag rippers cannot be prosecuted under the provisions of this article, because no one can be indicted for a non-existing symbol. However, the study of political symbols is very important in contemporary political science and this should be dealt with in analysis and research.

Keywords: political symbolism, political ritual, political myths, flag desecration, flag burning, European Union flag, criminal prosecution, international organization.

Language Policy of the European Union – Realization of the Multilingual Policy of the EU

*Goran Bandov**

Summary

The focus of this article is an analysis of possibilities of effectuating language regimes in the EU with a review of the implementation of multilingual policy through the language regime *Pure full multilingualism*. EU institutions call for that regime in a whole variety of documents but in practice they tend to implement other regimes (*Monolingualism, Reduced multilingualism, Asymmetric systems, Controlled multilingualism and Full multilingualism with management correctives*) justifying that on the grounds of applying the principles of practicality and efficiency. Though, *Pure full multilingualism* seems to be the best solution because of a variety of its advantages. By carrying out this regime, a full development of linguistic diversity in the European society would be allowed and, also, freedom of mobility and migrations within Europe would be encouraged. Its impact on the promotion of multilingual economy and economic positioning of EU on global economy scene would be consequential. No less important would be that its impact on providing all the citizens with complete access to EU legislation, procedures and information in their own language.

Keywords: multilingualism, language policy, working languages, linguistic diversity

1. Introduction

A whole variety of different regimes of EU language policies is functioning within the EU simultaneously. The main creators of these regimes are EU institutions, which on the one hand, make functioning of institutions simpler, but on the other hand limit the completion of multilingual policy. This article is concentrating on the political analysis of the regimes of EU language policies and their influence on everyday func-

* dr. sc. Goran Bandov, prodekan na Visokoj školi međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld

tioning of the institutions and citizens of EU. The question that arises is: Is there a real need for the EU to function on multilingual basis or is it more practical to set language basis of the EU on monolingual grounds? If it is the case that monolingualism is a more practical solution, then there is a question: Is it possible for it to be implemented? And how could it affect the lives of EU citizens as well as functioning of the EU institutions? The English language is being imposed as a priority candidate but some other languages are hoping for that status too, which is an additional challenge for EU institutions.

Pure full multilingualism seems to be the best (probably also the most efficient) solution for the EU institutions and especially for the citizens of EU.¹ The EU institutions tend to support this regime but themselves are not implementing it completely in their regular activities. Through, the official EU Language policy is directed towards realization of *Pure full multilingualism* regime. In that sense, the European Union has adopted numerous documents that encourage multilingualism in EU institutions but also commits its members to apply them. The article will analyze that kind of EU policy on the basis of its last document regarding this issue (Council Resolution on a European strategy for multilingualism, 2008)² and offer answers why (is) a multilingual policy is offered as the best solution for EU.

2. EU official and working languages

A linguistic foundation is of paramount importance in EU integration processes in order to ensure a democratic union.³ In order to establish the total equality of the languages of the EU member states, the European Union recognizes as its official languages only the official languages of the member states that issue a claim for the acknowledgment of such status within the European Union.⁴ By conducting such a po-

-
- 1 Pure full multilingualism is a language regime which predicts full implementation of all official languages of the EU member states as official language of the EU institutions. More in: Podestá, Guido: The Language Regime: Additional Options – „Working documents 9 for the Podesta Report“ SG.EL/01-125.def-PE305.382/BUR, European Parliament, Brussels, 2001; Gazzola, Michelle: Managing multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament, Language Policy, 2006, p.402.
 - 2 The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.
 - 3 Podestá, Guido: Preparing for the Parliament of the Enlarged European Union PE305.269/BUR/fin, European Parliament, Brussels, 2001; Christiansen, Pia Vanting: Language policy in the European Union: European/English/Elite/Equal/Esperanto Union?; Language Problems & Language Planning, 30:1, 2006, p.22.
 - 4 According to the EU language charter (EEC Council Regulation No.1), each member state has the right to request that any of its national official languages be given the status of official EU language. EEC Council: Regulation No. 1. determining the languages to be used by the European Economic Community, OJ.17, 6.10.1958, p.385–386, Art.1, English special edition: Series I Chapter 1952-1958 P. 0059.

licity, the European Union just applies the language policies of the member states, avoiding to interfere with them and to bring autonomous decisions. The first Community Regulation determining official languages was passed in 1958 and it specified Dutch, French, German and Italian as the first official and working languages of the EU, these being the languages of the Member States at that time (France, Germany, Italy, Netherlands, Belgium and Liechtenstein). Since then, as more countries have become member of the EU, the number of official and working languages has increased. Since 2007 the European Union has 23 official and working languages. They are: Bulgarian, Czech, Danish, Dutch, English, Estonian, Finnish, French, German, Greek, Hungarian, Irish, Italian, Latvian, Lithuanian, Maltese, Polish, Portuguese, Romanian, Slovak, Slovene, Spanish and Swedish.⁵ Regional languages that have an official status in the EU are Catalan, Galician and Basque.⁶

As can be seen, the European Union has 27 member states and “only” 23 official languages. This might lead to the conclusion that there are member states whose official language does not have the status of an official language of the European Union, but the reason is different. Some member states of the European Union share the foreign language with other member states. It is true for Belgium, for example, where the official languages are Dutch, French and German, whilst in Cyprus the majority of the population speaks Greek, which has the official status. Cyprus could have asked that Turkish should become the official language of the European Union, but due to political reasons it has not yet happened.

However, the situation is not that simple. The member states have the right to ask for the full implementation of symbolic function of the language and thus protect their national/ethnic/language identity.⁷ For example, Austria asked the inclusion of 23 Austrian terms (mainly culinary terms) as equal to existing terms in the official German language of the Federal Republic of Germany in 1995 at Austrian accession to the European Union.⁸ The British also insisted that the precedence in language policy should

5 European Commission: Multilingualism, EU Languages and Language policy, Languages of Europe, Brussels, 2011: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_en.htm (22.04.2011); more on: European Commission: Europe Direct, Brussels, 2011, http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm (22.04.2011).

6 European Commission: Special Eurobarometer 243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, Brussels, 2006, p.5.

7 The *symbolic function* implies its bond to the collective identities that individuals often perceive as totally inseparable segments of their full identities. More in: Edwards, John: Language, Society and Identity, Oxford, 1985; Gazzola, Michelle: Managing multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament, Language Policy, 2006, p.394.

8 Hlavač, Jim: Jezična politika i praksa u Europskoj Uniji, Jezik, No. 53, 2006, p.99; De Cillia, Rudolf: Burenwurscht bleibt Burenwurscht. Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich, Klagenfurt, Drava Verlag, 1998, p.81.

be given to British English over American English which is becoming more widespread and influential in Europe.⁹ Both standpoints have their stronghold exclusively in the symbolic function of the language and not in its communication function.¹⁰

The extremely significant example of the symbolic function of a language, however, can be found in the case of the Irish language. At the Irish accession to the European Union in 1973, Ireland did not mention the language issue. The Irish considered that the English language which was already the official language in the European Union and, at the same time one of the two official languages in Ireland, was fulfilling all language functions in a sufficient way. However, as the European Union was acknowledging ever more official languages that are in most cases mother tongues of their citizens, Ireland began asking the introduction of the Irish language as one of the official EU languages. As a result, the Irish became the official language of the European Union in 2007. That was a unique case because in the Republic of Ireland less than a half of population speaks Irish.¹¹ Until 2007 and the introduction of the Irish language as the official language in the European Union, all official languages of the European Union were the most wide-spread speaking languages in at least one member state of the European Union.

3. The issue of official and working languages of the European Union – the review of the EU language policies

Obtaining the status of official, and even more working languages is a very sensitive issue. In EU there are two main entitlements for languages with “official and working” status: documents may be sent to EU institutions and a reply received in any of these languages; and EU regulations and other legislative documents are published in the official and working languages, as is the Official Journal.¹² Also, any official EU language may be used in EU parliamentary debates and formal Council proceedings, with interpretation provided in each case into all other official EU languages. Finally, they are meant to be

9 Hlavač, Jim: *Jezična politika i praksa u Europskoj Uniji*, Jezik, No. 53, 2006, p.99.

10 The *communication function* implies the transfer of information in the broadest sense. More in: Edwards, John: *Language, Society and Identity*, Oxford, 1985; Gazzola, Michelle: *Managing multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament*, Language Policy, 2006, p.394.

11 Irish is the first working language of the Union that is not the most widely spoken language in any member state - census returns (2002) in the Republic of Ireland number speakers of Irish at 1,656,790 (41,9%) out of a population of 4,057,646 though the number of fluent speakers is probably closer to 260,000, and much fewer than that make daily community use of the language. Central Statistics Office of the Republic of Ireland: *Persons, males and females aged 3 years and over in each Regional Authority Area, classified by ability to speak Irish*, 2006.

12 European Commission: *Multilingualism, EU Languages and Language policy*, Languages of Europe, Brussels, 2011: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_en.htm (22.04.2011).

used for communication between the EU institutions and the governments and other institutions of the member states. In that sense, all the official EU languages are, at the same time, EU institutional working languages, and the Council Regulation No. 1, indeed, refers to all of them as “the official languages and the working languages”.¹³

However, due to the high budget costs, relatively few working documents are translated into all official languages. Such a practice is enabled by provisions of an Article of the Council Regulation No. 1 which envisions that “the institutions of the Community may stipulate in their rules of procedure which of the languages are to be used in specific cases”.¹⁴ For example, the European Commission uses three working-procedural languages, i.e. English, French and German whereas the European Parliament provides translation into different languages according to the needs of its Members.¹⁵ Such circumstances that do not allow fulfilment of both communication and symbolic functions of the majority of official languages of the European Union pose some problems. However, the supporters of decreasing costs and political practitioners are prone to suggestions that are not based on multilingual pluralism, but aim at maximum simplification, for example by limiting the number of official and working languages. For EU institutions, having a single internal working language – for which English is the only candidate – would be the most efficient solution and, to all appearances, in the best interests of each member state and language community whose language is excluded as a working language.¹⁶ However, such a solution would not correspond to the EU’s official language policy on the preservation of language diversity.

In the working document *The Language Regime: Additional Options*, that came into being in preparation of the European Union language policy prior to the big accession in 2004, seven different language concepts were proposed.¹⁷ The propositions might give the answer to the issue of official and working languages of the European Union:

13 EEC Council: Regulation No. 1. determining the languages to be used by the European Economic Community, OJ.17, 6.10.1958, p.385–386, Art.1, English special edition: Series I Chapter 1952-1958 P. 0059; More in: Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, International Journal of Applied Linguistics, Vol.16, No.3, Malden, Bognor Regis, 2006, p.320.

14 EEC Council: Regulation No. 1. determining the languages to be used by the European Economic Community, OJ.17, 6.10.1958, p.385–386, Art.6, English special edition: Series I Chapter 1952-1958, P. 0059.

15 European Commission: Multilingualism, EU Languages and Language policy, Languages of Europe, Brussels 2011: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_en.htm (22.04.2011).

16 Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, International Journal of Applied Linguistics, Vol.16, No.3, Malden, Bognor Regis, 2006, p.319.

17 Podestá, Guido: The Language Regime: Additional Options – „Working documents 9 for the Podesta Report“ SG.EL/01-125.def-PE305.382/BUR, European Parliament, Brussels, 2001; Gazzola, Michelle: Managing multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament, Language Policy, 2006, p.402.

1. **Monolingualism:** use of a single official and working language.¹⁸
2. **Nationalization:** maintenance of the pre-enlargement structure and simple transfer of financial responsibility alone to the Member States, or transfer of the complete work load to the Member States.
3. **Reduced multilingualism:** use of only six official and working languages.
4. **Asymmetric systems:** these make it possible to speak/write in all official languages, but listen/read in only a limited number of languages.
5. **Controlled multilingualism:** this model was proposed to ensure that all Members of the European Parliament (MEPs) had the right to speak / write and to listen/read in the language that they prefer; the difference between this and pure multilingualism resides in the internal process of linguistic mediation. The controlled multilingualism model was based on the systematic adoption of management correctives, sometimes already in use in some multilingual meetings before enlargement of 2004.
6. **Full multilingualism with management correctives (henceforth ‘corrected full multilingualism’):** that was, the extension to all languages of the former system (till 2004) for 11 languages.
7. **Pure full multilingualism:** with all official languages, with no kind of management corrective.

The above listed seven different language concepts offer a number of possibilities, but the majority of solutions open new problems for the proclaimed policy of multilingualism of the European Union.¹⁹ The first question to be asked is in what degree particular concepts correspond to the need of execution of the regular communication and simultaneously offer protection of the symbolic function of languages within the European Union. Some of the suggested solutions are not applicable within the policies of the European Union and their meaning can be found only in passing the responsibility from the institutions of the European Union to other protagonists. It is especially true for the language concept of Nationalism. It envisages that all languages are feasible but to the cost of those who support the policy. Consequently, the smaller members and those with a lower

18 A number of authors suggest the regime of Monolingualism, but with a different system of functioning and with other areas of communication where it should be applied. For example, Theo von Els’ suggested reducing institutional working languages for informal oral consultations to a single one, English: “in oral – and particularly informal – consultations . . . a restriction to a single working language could be the best solution.” More in: van Els, Theo: Multilingualism in the European Union, *International Journal of Applied Linguistics* 15.3, Winterthur, 2005, p.277.

19 Note: this is only one in an array of possible divisions. There is significant discourse on the respective division, even though potential for further elaboration remains. See: Christiansen, Pia Vanting: FLER-SPROGETHED – Mehrsprachigkeit - Multilingualism. Sprogpolitik i EU, RUC, MA thesis, Roskilde University, 2002.

GDP would be in a worse position than those that could split their costs (i.e. Germany and Austria). However, there are some issues in connection with German, too; if Austria finances the German language, should it have the right to insist upon the Austrian version of German, the same as Great Britain did when asking that the European Union used British English and not American English which is more suitable to a number of European states. Another question is whether Belgium should participate in the costs of the use of German language. It should be stressed that German is a mother tongue of less than 80.000 citizens of Belgium which has the population of 10.8 million.²⁰ If the answer is affirmative, the conclusion is that by adopting this policy Belgium would be liable to co-finance the French, German and Dutch languages which would put Belgium in a financially unfavourable position that would consequently question the full equality of the state members of the European Union. Of course, the question is whether Belgium would be liable to equally participate in the costs with Austria, Germany and Luxemburg since less than 0.001% of German native speakers live in Belgium.

The biggest number of the concepts (*Monolingualism, Reduced multilingualism, Asymmetric systems, Controlled multilingualism and Full multilingualism with management correctives*) asks the answer to the question which official language/languages of the European Union that would be, which at the same time, would not violate the rights and equality of other languages that have the status of official languages in other EU member states. Not a single concept allows the choice without disputes on language policies and dissatisfaction of member states with any solution that might be imposed upon them. For EU institutions, having a single internal official and working language (concept *Monolingualism*), for which English is the priority candidate, would be the most efficient solution and, to all appearances, in the best interests of each member state and language community whose language is excluded as a working language. However, for member states from the large language communities, such a solution seems barely acceptable and, in addition, would not correspond to the EU's official language policy on the preservation of language diversity.²¹ The discussions primarily refer to German and French languages, but also to the Spanish, Italian and lately to the Polish as the biggest Slavic language in the European Union. By accession of the countries of the Central Europe, a rise in the number of German speaking population happened, as well as the French language in some countries of the Central Europe (Romania). It should be also mentioned that there was a strong initiative for putting the Dutch lan-

20 European Commission: Communication department of the European Commission: Europa – Gateway to the European Union, Brussels, 2011. http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/belgium/index_en.htm (22.04.2011).

21 Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognor Regis, 2006, p.319.

guage into a selected group of languages after Spanish and Italian accepted for the EU Office for Harmonization in the Internal Market, because in the period before 2004, the Dutch language group was, after the English, German, French, Italian and Spanish, the biggest by the number of native speakers within the European Union.²²

The language conflict within the European Union on the issue of introduction one or more official languages was significant at the very foundation of the European Union. Although the European Union had official languages of all its member states at the establishment, there were some initiatives to support the monolingualism concept. At the time, the priority candidate was the French language, but it did not get the support of other member states of the European Union.²³ Later, France even conditioned the accession of Great Britain by the adoption of the engagement that the French language would never be in a less favourable position than English.²⁴

The German approach was supportive to the domination of other languages in the European Union during the first few decades from the establishment of the European Union. The situation changed significantly with the growth of German political and economic influence after the reunion in 1989 and especially after the accession of the Republic of Austria in the European Union. By accession of a number of Central European states whose citizens are predominantly speakers of German, it seemed almost inevitable that German language became one of the dominant languages in the European Union. Following this development, the German language got the status of one of the three informal working languages of the European Commission already in 1993, but the full implementation of the decision had to wait. The situation escalated during the Finnish presidency of the European Union in 1999 when Germany and Austria boycotted the meeting because Finland refused to translate the informal meetings into the German language.²⁵

22 More in: Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognot Regis, 2006, p.331.

23 More in: Hembelne, Bernard: Les problèmes du siège et du régime linguistique des communautés européennes 1950–1967, *Jahrbuch für Europäische Verwaltungsgeschichte* 4, Baden-Baden, 1992, p.112; in: Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognot Regis, 2006.

24 More in: Stark, Franz: Sprache als Instrument in der Außenpolitik, *Die Praxis der Bundesrepublik Deutschland*: in Kelz, Heinrich P. (ed.): *Die sprachliche Zukunft Europas*, Baden Baden: Nomos. 2002, p.53; in: Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognot Regis, 2006.

25 ore in: Kelletat, Andreas F.: *Deutschland:Finnland 6:1, Deutsch contra Englisch und Französisch, Zum Dolmetschstreit in der Europäischen Union*, Tampere, 2001; in: Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognot Regis, 2006, p.331.

Since the domination of the English language and the indirect support of a number of countries with smaller language groups existed in the EU, France and Germany decided to jointly support the use of their languages in the EU. As a result, the French and German foreign ministers signed an agreement of linguistic cooperation in June 2000 which states that both countries support each other whenever the working status or function of their languages is unduly disregarded. One of several occasions of coordinated action was the proposal by Neil Kinnock, the Commission's Deputy President, in 2001 to draft preparatory papers for the Commission only in English in future. France's and Germany's foreign ministers, Hubert Védrine and Joschka Fischer, protested against this proposal in a joint letter, whereupon the proposal was withdrawn.²⁶

Though the choice of the official and working languages is often considered as a purely pragmatic issue, special attention should be paid to fulfilling the symbolic function of all official languages of the members of the European Union. The most obvious are the examples of Malta and Ireland which have English as a second official language, but they insisted on acceptance of their native language as official languages (Maltese and Irish) as the official languages in the European Union in order to completely protect their language identities. Accordingly, it is hard to believe that these countries would be satisfied with a decision of existence of a number of official languages that would not include their language-symbolic interests, too.

Consequently, the realization of the policy of language diversity that the European Union already decided for and which is supported by the majority of members of the European Union, can be realized only through the application of the concept of multilingual policy *Pure full multilingualism*. The very language policies of the European Union show inclination for the development of this concept. However, it is not obvious in practical solutions for the choice of procedural and working languages in the EU institutions because some of the mentioned concepts are often applied there. On the other hand, the conceptual and strategic language policy of the European Union is more prone to realization of the concept *Pure full multilingualism*. As early as the 2002 presidency Conclusion of the Barcelona European Council called for at least two foreign languages to be taught from a very early age throughout the bloc.²⁷ In 2003, the Commission committed itself to undertake 45 new actions to encourage national, regional and local authorities to work towards a "major step change in promoting language

26 Hoheisel, Reinhard: Die Rolle der deutschen Sprache in der Zukunft der EU aus der Sicht der Europäischen Kommission; in: Lohse, W. Christian (ed.): Die deutsche Sprache in der Europäischen Union. Baden-Baden, 2004, p.77.

27 „...to improve the mastery of basic skills, in particular by teaching at least two foreign languages from a very early age: establishment of a linguistic competence indicator in 2003, ...“ in: European Council: Presidency conclusion, Barcelona European Council, 15 and 16 March 2002, SN 100/1/02 REV 1, Barcelona, 2002, Art.44.

learning and linguistic diversity”.²⁸ The last action in this direction was the adoption of *the European strategy for multilingualism* in 2008. Its analysis will be presented in the next part of the text so the significance of *Pure full multilingualism* for functioning of everyday life in EU could be observed.²⁹

4. Realization of the multilingual policy of the European Union

In order to realize the planned linguistic diversity, the European Union adopted the strategy for multilingualism as a developmental linguistic concept of the European Union. *European strategy for multilingualism* (2008) defines linguistic and cultural diversity as an inseparable segment of the European identity; it is at once a shared heritage, a wealth, a challenge and an asset for Europe.³⁰ According to the strategy, multilingualism is a major cross-cutting theme encompassing the social, cultural, economic and therefore educational spheres. Linguistic diversity within Europe is defined as constituting an added value for the development of economic and cultural relations between the European Union and the rest of the world. This is why the European Union set the task of the promotion of less widely used European languages represents as an important contribution to multilingualism.

European strategy for multilingualism (2008) envisages a number of obligations of the EU member states in order to realize the planned goals of promotion of multilingualism.³¹ State members need to promote multilingualism with a view to strengthening social cohesion, intercultural dialogue and European construction; strengthen lifelong language learning; to promote EU languages across the world and better promote multilingualism as a factor in the European economy’s competitiveness and people’s mobility and employability. According to this we can conclude that the EU multilingualism policy has four aims: to encourage language learning and the promotion of linguistic diversity in society; to promote a healthy multilingual economy; to give citizens access to EU legislation, procedures and information in their own language; and to enable the freedom of mobility and migration within the European Union.

28 The European Commission: Promoting language learning and linguistic diversity: An action plan 2004-06, Brussels, 2003.

29 The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.

30 The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.

31 The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.

4.1. Encouraging language learning and the promotion of linguistic diversity in EU

When we speak about encouraging language learning and the promotion of linguistic diversity in society EU defines language as an integral part of a person's (national, ethnic and) cultural identity. Language learning definitely contributes to understanding of others and of the different. It is precisely the understanding of others and their cultures that has a positive impact upon obstructing negative sociological processes, such as intolerance, xenophobia and racism. As a conclusion, we might say that the promotion of multilingualism not only adds to linguistic diversity and protection of communication and symbolic protection function of a language but it can also have a crucial influence upon the evasion of potential escalation of conflicts.

The envisaged adoption of linguistic skills by the concept of „*mother tongue plus two foreign languages*“ in accordance with decisions from Barcelona, has satisfying effects in some member states (most in Luxembourg, Malta, Slovakia, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Slovenia and Sweden), but the concept has not taken hold in some of the biggest member states, such as Spain and Italy.³² The same is true for countries such as the United Kingdom and Republic of Ireland, in which English is the official language. However, it is clear that there are positive moves towards realization of the language goal from Barcelona. Half of the EU citizens answered in Special Eurobarometer they can hold a conversation in at least one language other than their mother tongue.³³

The strategy supports an active inclusion of education institutions and envisages possibility of teaching for example mathematics or science, through the medium of a

32 The European Commission authorized a Special Eurobarometer on Europeans and their languages (Special Eurobarometer 243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, European Commission, 2006.) one of the objectives of which was to gather information regarding the foreign language ability of Europeans. Fieldwork was completed between November and December 2005 and the results were published in 2006. This macro-survey involved no fewer than 28,694 interviews. The results of the Special Eurobarometer showed that, while 56% of European citizens could hold a conversation in a language other than their L1 and 28% had mastered two other languages, for a remarkable 44% communication in a language other than their mother tongue was highly implausible. There were remarkable differences between countries. 92% of citizens in Luxembourg could speak two languages apart from their L1, but almost every single Luxembourger (99%) could hold a conversation in at least one language apart from the L1. Luxembourg, Malta, Slovakia, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Slovenia and Sweden make up the top 8 of countries where nine out of ten inhabitants can speak at least two languages. More in: European Commission: Special Eurobarometer (243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, European Commission, Brussels, 2006.; More in: Lasagabaster, David: Foreign Language Competence in Content and Language Integrated Courses, The Open Applied Linguistics Journal, 2008, 1, 31-42.

33 At the top of the class come the Luxembourgers (99%), Latvians and Maltese (93%) and Lithuanians (90%), while Hungarians (71%), citizens in the UK (70%), Spain, Italy and Portugal (64% each) tend to master only their mother tongue. European Commission: Special Eurobarometer 243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, European Commission, Brussels, 2006.

foreign language. The realization of this instrument would be, in fact the framing of model B of minority education in the Republic of Croatia in which social sciences are taught in Croatian language, while natural sciences are taught in minority languages.³⁴ In this case, it would be one of the other languages of the European Union. English language is most often an auxiliary or regular language in the course of study. But, the Strategy warns that the trend in non-English-speaking countries towards teaching through the medium of English instead of through the national or regional language may have “unforeseen consequences” for the vitality of those languages.³⁵

A special contribution to realization but also to concretization of the norms of the European strategy for multilingualism was provided by the independent group of intellectuals, who made a report entitled *A Rewarding Challenge: How the multiplicity of languages could strengthen Europe*.³⁶ This document encouraged EU citizens to learn at least two foreign languages, following the decisions from Barcelona and proposed the concept of the “personal adoptive language”.³⁷ The report envisages every European citizen learning a foreign language for personal reasons, perhaps the language of a spouse or out of a desire to learn about another culture, to be adopted in addition to a first foreign language learnt for the purposes of international communication.³⁸ The group of intellectuals believes this will ensure that European citizens speak languages other than their mother tongue or the one they use for professional or communication reasons.

34 More in: Bandov, Goran: Die Implementierung der nationalen Gesetzgebung und der internationalen Instrumenten zum Schutz nationaler Minderheiten im Bildungsbereich in der Republik Kroatien, str.10-30, u: Gießmann, Hans Joachim / Schneider, Patricia (ured.): Reformen zur Friedenskonsolidierung, Hamburger Beiträge, Hamburg, 2006.

35 The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.

36 European Commission: *A Rewarding Challenge: How the multiplicity of languages could strengthen Europe - Proposals from the Group of Intellectuals for Intercultural Dialogue set up at the initiative of the European Commission*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 2008.

37 „The idea is that every European should be encouraged to freely choose a distinctive language, different from his or her language of identity, and also different from his or her language of international communication. ... the personal adoptive language would in no way be a second foreign language but, rather, a sort of second mother tongue.“ in: European Commission: *A Rewarding Challenge: How the multiplicity of languages could strengthen Europe - Proposals from the Group of Intellectuals for Intercultural Dialogue set up at the initiative of the European Commission*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 2008, p.7.

38 EurActiv: Language use in the EU, Brussels, Published 07 March 2008 - Updated 30 June 2010. <http://www.euractiv.com/culture/language-use-eu-links dossier-188332?display=normal> (10.10.2011.)

4.2. *The multilingual economy*

Knowing of a language and having intercultural skills are prerequisites for success at the international business markets. It is the lack of knowledge of the language and the culture of a particular country that causes significant losses in international operation of European representatives, as shown in the studies conducted.³⁹ The research clearly revealed the link between languages and export sales, indicating that a language strategy is a significant element of the overall success of every European business. The Commission is well aware of the importance of effective language policies in supporting business development, and calls for language certification to be standardized throughout the EU. Of course, it is not the duty of all the employees to participate in the intercultural communication or that all of them should know the language of a country they make business with, but those who keep in contact should know the language of their hosts and be knowledgeable about basics of intercultural communication. A transitional solution might be hiring native speakers in development of economic processes. However, it should only be a transitional stage because it is extremely important that people who are business decision makers are fully included in all aspects of business communication.

Of course, the question is whether full implementation of multilingualism is necessary in the global economy or it can be bypassed by the use of a language that would be used as *Lingua Franca*. English language seems to be the language of communication because it could be accepted in wide business circles. However, the situation is much more complex than it might seem. Globalization means that English is not enough. The Russian language is widely used in the international communication of the ex-USSR countries as well as Eastern and Central European states. German language seems an option in Eastern and Central Europe as a language of business communication. French is used to trade with partners in areas of Africa and Spanish is used similarly in Latin America. Individual respondents mentioned that English might be used for initial market entry, but longer-term business partnerships depended upon relationship building and relationship-management and, to achieve this, cultural and linguistic knowledge of the target country were essential.⁴⁰

When discussing the industry and realization of linguistic diversity, it should be mentioned that the EU's language industry was in 2008 worth €8.4 billion and is set to grow by 10% annually over the next few years after having recorded one of the highest growth rates of any industrial sector despite the economic crisis, according to

39 European Commission: ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise, the National Centre for Languages, London, December, 2006, p.5.

40 European Commission: ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise, the National Centre for Languages, London, December, 2006, p.6.

a European Commission-backed study published in August 2009.⁴¹ For the year 2008, the sector of language technology tools was estimated at €568 millions, the sector subtitling and dubbing at €633 millions, language teaching at €1.6 billions and multilingual support within conference organization at €143 million.⁴² The significant financial investments in increasing linguistic diversity have their stronghold in the EU strategies and concepts of realization of multilingualism. Next to the obligation of advancement of communication and symbolic functions of languages they also have the obligation of quality positioning of European businesses on the international business market. Consequently, one may conclude that the openness towards the full implementation of the linguistic regime *Pure full multilingualism* actually presents a contribution to the creation of the framework for the higher economic standard in the EU.

4.3. Giving citizens access to European Union legislation, procedures and information in minimum one of the official languages of their home country

Enabling access to EU legislation procedures and information in the official language of their home country has the aim of providing access to all documents and information to the widest possible range of EU citizens. As some recent researches have shown, an extremely high percentage of citizens in a number of EU members do not know any foreign languages and they would be deprived of any information that would not be in their mother tongue.⁴³ Since the right to the language is one of the basic rights of individuals in democratic societies, The EU has the obligation to provide this right to its citizens. The same is true for the European institutions.⁴⁴ The most obvious example of this can be seen in *Action plan to improve communicating Europe* by the European Commission (2005): “It is not enough simply to adopt a law: it needs to be communicated in the language the citizens understand”.⁴⁵ EU can achieve complete success in the area of free access of European citizens to EU legislation, procedures and information of the EU exclusively through progressive multilingual policy.

41 European Commission: Study on the size of the language industry in the EU, the Language Technology Center ltd., Kingston Hill, 2009, Executive Summary iii.

42 European Commission: Study on the size of the language industry in the EU, the Language Technology Center ltd., Kingston Hill, 2009, Executive Summary iii.

43 European Commission: Special Eurobarometer 243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, Brussels, 2006.

44 For example: European Commission: Communication on a new framework for cooperation on activities concerning the information and communication policy of the European Union (COM(2001)354), Brussels, 2001; European Commission: Communication on an information and communication strategy for the European Union (COM(2002)350) Brussels, 2002; European Commission: Communication on implementing the information and communication strategy for the European Union (COM(2004)196) Brussels, 2004.

45 European Commission: Action plan to improve communicating Europe by the Commission, Brussels, 2005, p.14.

4.4. Freedom of mobility and migration

The freedom of mobility and migration is impossible without the knowledge of foreign languages and cultures and today's world is impossible without the freedom of mobility and migration. For example, the work market in Germany, one of the most important economies in the world, would face a difficult challenge if all foreign workers were called off. The collapse would be imminent. All the foreign workers have to have at least a basic knowledge of German language and culture. Of course, the process of language and cultural integration should be a two-way process (or multi-way), i.e. the German society should be open to different cultures. Only societies that affirmatively answer these challenges can be progressive. Those that lag behind will also lag behind in democratic and economic development.

This is why some EU member states (Benelux, France and Germany) already in 1985 adopted the Schengen Agreement, which created the so called Schengen Area, which operates very much like a single state for international travel with border controls for travelers travelling in and out of the area, but with no internal border controls.⁴⁶ The implementation of the Agreement is verified by the adoption of the Schengen Agreement II document.⁴⁷ The Schengen Agreement along with its implementing Convention was implemented in 1995 only for some signatories, but just over two years later during the Amsterdam Intergovernmental Conference, all European Union member states (except the United Kingdom and Ireland), and two non-member states Norway and Iceland (part of the Nordic Passport Union along with EU members Denmark, Finland, and Sweden) had signed the Schengen Agreement. Now that the Schengen Agreement is part of the *acquis communautaire*, the Agreement has lost the status of a treaty.⁴⁸ New EU member states do not sign the Schengen Agreement as such; instead, they are bound to implement the Schengen rules as part of the pre-existing body of EU law, which every new entrant is required to accept.⁴⁹ Following the development of the Schengen area as an area of free movement and migration without any control, the EU reached the desired goals in the segment. In order to make it deve-

46 The Schengen *acquis* - Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, 14/06/1985; Implementation /PROV See. Art.32, 42000A0922(01)

47 Auswärtiges Amtes, Bundesrepublik Deutschland: Schengener Durchführungsübereinkommen (SDÜ), BGBl. 1993, II, S.1010.

48 European Council: The Schengen *Acquis*, Council Decision, Official Journal of the European Communities, 1999/435/EC of 20 May 1999.

49 All of the EU Member States are currently signatories of the Schengen Area, with United Kingdom, Ireland, Bulgaria and Cyprus being the only signatories which do not present areas without border controls within the Schengen Area. Cyprus will be able to join the Schengen Area only after the resolution of the ongoing Cyprus conflict.

lop further, activities in implementation of measures for the development of multilingualism in the EU are necessary to destroy the barriers between individuals, European cultures and societies.

Conclusion

The European Union faces many challenges in conceiving its language policies. On one hand, there are tendencies of economic pragmatism that makes it reduce the number of working languages to pure monolingualism. On the other hand, the need for protection of symbolic function of the language makes it realize the concept of multilingual diversity. Monolingualism (most probable English language as working and official language) might be acceptable to a narrower circle of bigger countries (primarily the UK) and a wider number of smaller states that would be ready to sacrifice the symbolic function of their languages if it happened to almost all other languages. However, if there were an enlargement of working and official languages, especially if the number of such languages were more than three (English, German and French) there would be a resistance to the application of such a policy, because a question would be raised about criteria that allow certain languages to enter the elite language club. Accordingly, the language concept *Pure full multilingualism* seems to be the right solution for protection of both communication and symbolic protection of languages within the EU. It should be stressed that *Pure full multilingualism* concept does not oppose economic pragmatism because the major part of financial support for its development stays within the EU and helps European economy impose itself as one of the leading economies in the modern global society.

Learning foreign languages, widening language competences of every individual and, by this the society in general is the basics of development of global processes and improvement of individuals and societies. The strategic policy of the EU that is oriented towards the support of the multilingual concept of linguistic diversity is the foundation of open societies that aim at knowing other cultures and economic building up in global circumstances. By applying the concept of *Pure full multilingualism* the EU will efficaciously influence upon the protection of communication and symbolic functions of all its official languages, the accessibility of information and legislature on all EU languages and actively help the improvement of economy and full mobility and migration within the EU.

Literature:

- Ammon, Ulrich: Language conflicts in the European Union. On finding a politically acceptable and practicable solution for EU institutions that satisfies diverging interests, *International Journal of Applied Linguistics*, Vol.16, No.3, Malden, Bognot Regis, 2006, p.319-338.
- Auswärtiges Amtes, Bundesrepublik Deutschland: Schengener Durchführungsübereinkommen (SDÜ), BGBl. 1993, II, S.1010.
- Bandov, Goran: Die Implementierung der nationalen Gesetzgebung und der internationalen Instrumenten zum Schutz nationaler Minderheiten im Bildungsbereich in der Republik Kroatien, str.10-30, u: Gießmann, Hans Joachim / Schneider, Patricia (ured.): Reformen zur Fridenskonsolidierung, *Hamburger Beiträge*, Hamburg, 2006.
- Christiansen, Pia Vanting: Language policy in the European Union: European/English/Elite/Equal/Esperanto Union?; *Language Problems & Language Planning*, 30:1, 2006.
- Christiansen, Pia Vanting: FLERSPROGETHED – Mehrsprachigkeit - Multilingualism. Sprogpolitik i EU, RUC, MA thesis, Roskilde University, 2002.
- Central Statistics Office of the Republic of Ireland: Persons, males and females aged 3 years and over in each Regional Authority Area, classified by ability to speak Irish, 2006.
- The Council of the European Union: Council Resolution on a European strategy for multilingualism, Brussels, 21.November, 2008.
- De Cillia, Rudolf: Burenwurscht bleibt Burenwurscht. Sprachenpolitik und gesellschaftliche Mehrsprachigkeit in Österreich, Klagenfurt, Drava Verlag, 1998.
- Edwards, John: *Language, Society and Identity*, Oxford, 1985.
- van Els, Theo: Multilingualism in the European Union, *International Journal of Applied Linguistics* 15.3, Winterthur, 2005, p.263–281.
- EurActiv: Language use in the EU, Brussels, Published 07 March 2008 - Updated 30 June 2010. <http://www.euractiv.com/culture/language-use-eu-linksdoossier-188332?display=normal> (10.10.2011.)
- European Commission: A Rewarding Challenge: How the multiplicity of languages could strengthen Europe - Proposals from the Group of Intellectuals for Intercultural Dialogue set up at the initiative of the European Commission, Office for Official Publications of the European Communities, Brussels, 2008.
- European Commission: Action plan to improve communicating Europe by the Commission, Brussels, 2005.
- European Commission: Communication department of the European Commission: Europa – Gateway to the European Union, Brussels, 2011. http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/belgium/index_en.htm

- European Commission: Communication on a new framework for cooperation on activities concerning the information and communication policy of the European Union (COM(2001)354), Brussels, 2001.
- European Commission: Communication on an information and communication strategy for the European Union (COM(2002)350), Brussels, 2002.
- European Commission: Communication on implementing the information and communication strategy for the European Union (COM(2004)196), Brussels, 2004.
- European Commission: ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise, the National Centre for Languages, London, December, 2006.
- European Commission: Europe Direct, Brussels, 2011. http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm
- European Commission: Multilingualism, EU Languages and Language policy, Languages of Europe, Brussels, 2011.
- http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_en.htm
- The European Commission: Promoting language learning and linguistic diversity: An action plan 2004-06, Brussels, 2003.
- European Commission: Special Eurobarometer 243/Wave 64.3-TNS Opinion&Social, Brussels, 2006.
- European Commission: Study on the size of the language industry in the EU, the Language Technology Center ltd., Kingston Hill, 2009.
- European Council: Presidency conclusion, Barcelona European Council, 15 and 16 March 2002, SN 100/1/02 REV 1, Barcelona, 2002.
- European Council: The Schengen Acquis, Council Decision, Official Journal of the European Communities, 1999/435/EC of 20 May 1999.
- EEC Council: Regulation No. 1. determining the languages to be used by the European Economic Community, OJ.17, 6.10.1958, p.385–386, Art.1, English special edition: Series I Chapter 1952-1958 P. 0059.
- Gazzola, Michelle: Managing multilingualism in the European Union: Language Policy Evaluation for the European Parliament, Language Policy, 2006, p.393–417.
- Hemblenne, Bernard: Les problèmes du siège et du régime linguistique des communautés européennes 1950–1967, Jahrbuch für Europäische Verwaltungsgeschichte 4, Baden-Baden, 1992, p.107–143.
- Hlavač, Jim: Jezična politika i praksa u Europskoj Uniji, Jezik, No. 53, 2006.
- Hoheisel, Reinhard: Die Rolle der deutschen Sprache in der Zukunft der EU aus der Sicht der Europäischen Kommission; in: Lohse, W. Christian (ed.): Die deutsche Sprache in der Europäischen Union. Baden-Baden, 2004, p.73–84.

- Kelletat, Andreas F.: Deutschland:Finnland 6:1, Deutsch contra Englisch und Französisch, Zum Dolmetschstreit in der Europäischen Union, Tampere, 2001.
- Lasagabaster, David: Foreign Language Competence in Content and Language Integrated Courses, *The Open Applied Linguistics Journal*, 2008, 1, 31-42.
- Lohse, W. Christian (ed.): Die deutsche Sprache in der Europäischen Union. Baden-Baden, 2004.
- Podestá, Guido: Preparing for the Parliament of the Enlarged European Union PE305.269/BUR/fin, European Parliament, Brussels, 2001.
- Podestá, Guido: The Language Regime: Additional Options – „Working documents 9 for the Podesta Report“ SG.EL/01-125.def-PE305.382/BUR, European Parliament, Brussels, 2001.
- The Schengen acquis - Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, 14/06/1985; Implementation /PROV See. Art.32, 42000A0922(01).
- Stark, Franz: Sprache als Instrument in der Außenpolitik, *Die Praxis der Bundesrepublik Deutschland*: in Kelz, Heinrich P. (ed.): *Die sprachliche Zukunft Europas*, Baden Baden: Nomos. 2002, p.37–61.

Sažetak:

Ovaj članak usmjeren je na analizu mogućnosti ostvarivanja jezičnih režima u EU, s osvrtnom na provedbu višejezične politike kroz jezični režim *Pure full multilingualism*. Institucije EU-a pozivaju se na ovaj režim u brojnim dokumentima, ali u praksi se često provode drugi režimi (*Monolingualism, Reduced multilingualism, Asymmetric systems, Controlled multilingualism and Full multilingualism with management correctives*) opravdavajući to primjenom načela praktičnosti i učinkovitost. Čini se da je režim *Pure full multilingualism* najbolje rješenje zbog niza različitih prednosti koje nudi. Provodeći ovaj režim u europskom društvu biti će moguće puno razvijanje jezične raznolikosti, a isto tako poticati će se sloboda kretanja i migracija u Europi. Posljedica će biti utjecaj režima u promociji višejezičnog gospodarstva i bolje gospodarsko pozicioniranje EU na globalnoj ekonomskoj razini. Ne manje važan njegov utjecaj bio bi pružanje svim građanima potpun pristup zakonodavstvu EU, putem postupaka i informacija na vlastitom jeziku.

Ključne riječi: višejezičnost, jezična politika, radni jezici, jezična raznolikost

recenzije,
prikazi,
osvrsti

Mari-Žanin Čalić (Marie-Janine Calic): Istorija Jugoslavije u 20. veku

Beograd: Clio, 2013., 483 str.

Prijevod s njemačkog na srpski jezik: Ranka Gašić i Vladimir Babić

Zbog svoje turbulentne povijesti, kako navodi Mari-Žanin Čalić, Jugoslavija predstavlja utjelovljenje balkanske konfuzije i međusobne sukobljenosti, simbol zaostalog, barbarskog, odbojnog, drugačijeg na našem tobože civiliziranom kontinentu. Tko je krajem 19. stoljeća iz austrijskoga grada Zemuna parobrodom preko Dunava prelazio u Beograd ili ugarskom državnom željeznicom preko velikog željeznog mosta na Savi ulazio u željezničku stanicu u Bosanskom Brodu zakoračio je u stran i neobičan svijet koji se činio tajanstvenim, bajkovitim, katkad čak i odbojnim i prijetećim. Pod takvim utjecajima ova se regija dosljedno izvlači iz europskoga konteksta, a ponekad je, nažalost, i danas tako. Kad se поближе promotri, tad se svakako gubi dojam misterioznosti jer je Balkan, i u dobru i u zlu, najtješnje povezan s europskim tijekovima vremena.

Istorija Jugoslavije u 20. veku objavljena je na njemačkom jeziku pod naslovom *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert* u Münchenu 2010. godine. Nedavno je prevedena na srpski jezik, na ćirilicom pismu i ekavskom narječju. Nakon predgovora koji potpisuje Ulrich Herbert te uvoda slijedi šest poglavlja, „Južnoslovenski pokret i osnivanje države (od 1878. do 1918.)“, „Prva Jugoslavija (od 1918. do 1941.)“, „Drugi svjetski rat (od 1941. do 1945.)“, „Socijalistička Jugoslavija (od 1945. do 1980.)“, „Posle Tita (od 1980. do 1991.)“, „Propadanje (od 1980. do danas)“ i „Završno razmatranje“. U dodatak su uključene skraćenice, kronologija, stranke, političke organizacije i savezi, literatura, tablice i karte. Zaključno je dan tekst o knjizi „Zajednica južnoslovenskih naroda kao istorijska pojava 20. veka“ Ranke Gašić s Instituta za savremenu istoriju iz Beograda.

Samo je mali broj stručnjaka dosad pokušao pružiti cjelovite prikaze Jugoslavije koji obuhvaćaju 20. stoljeće. Dok na njemačkom jeziku postoji jedna jedina monografija, na anglofonom prostoru one su češće. I u bivšim jugoslavenskim republikama postoji potreba za takvom literaturom. Napomene radi, višetomna *Istorija naroda Jugoslavije* zbog interpretacijskih prepirki došla je samo do 1800. godine, *Istorije KPJ* nema, kao ni povijesnih jedinica u *Enciklopediji Jugoslavije*, koju je Miroslav Krleža pokrenuo kao projekt početkom 50-ih godina 20. stoljeća, a koji je obustavljen 1991. godine.

Knjiga Mari-Žanin Čalić *Istorija Jugoslavije u 20. veku* dio je serijala *Evropska istorija 20. veka*, u kojem su ispriповijedane povijesti svake europske države i društva zasebno te ujedno sagledane u kontekstu europskog razvoja i globalnih povezanosti. Kako se ističe, smisao ovakvog pristupa bio je da se uoče razlike i sličnosti, uzajamna približavanja i alternative te da se nacionalne povijesti oslobode samodopadnosti, a da se pritom ne zanemare dinamika i specifične tradicije pojedinih zemalja. U uvodu Mari-Žanin Čalić objašnjava da se Jugoslavija ne može objasniti samo na osnovi njezina početka ili kraja. Ta je država postojala 70 godina, zbog čega ni pitanje o tome što je njezine narode držalo na okupu i što ih je raskolilo, niti pitanje njezine propasti, nije zastarjelo. Središnje je pitanje ove knjige – tko je, zašto, pod kojim okolnostima i kako od etničkog identiteta i različitosti načinio predmet sukoba? Riječ je o interesima, shvaćanju svijeta i motivima aktera, društveno-ekonomskim procesima, kao i o kulturno-povijesnim dimenzijama kolektivnog iskustva, sjećanja i tumačenja povijesti.

U prvom poglavlju autorica prikazuje južnoslavenske zemlje oko 1900. godine: početak novog stoljeća, nacionalna pitanja (1875. – 1903.), radikalizaciju (1903. – 1912.) i balkanske ratove (1912./13. i 1914./1918.). Koliko je u stvarnosti situacija bila složena postaje jasno kada se povijesne pokrajine Jugoslavije sagledaju retrospektivno snimljenom tehnikom propuštanja vremena. Prateći snimku, polazimo od najmanjeg i najzapadnijeg naroda među kasnijim konstitutivnim narodima Jugoslavije – 1,32 milijuna Slovenaca – dalje na zapadu i jugu prelazi se na područja koja je naseljavalo 2,9 milijuna Hrvata i koja su također pripadala Austro-Ugarskoj (ni manje ni više nego sedam zasebnih političko-teritorijalnih jedinica); s druge strane Vojne krajine nalazila se Bosna i Hercegovina (putovanje je u tom vremenu bilo zaista iscrpljujuće; kočijom, u karavani ili na konju, putovanje od Sarajeva do Mostara udaljenog 135 kilometara bio je trodnevni napor; a tko je namjeravao stići do zabačenih krajeva morao je koristiti neku od vratolomnih konjskih staza ili na put poći pješice); Crna Gora, u kojoj je živjelo 200.000 stanovnika (u iscrpljujućem „cik-caku“ preko vrletnih brda, turskim drumom dolazilo se do najjužnije točke kasnije Jugoslavije, luke Bar, i nekoliko kilometara dalje do Skadarskog jezera, kroz koje će se kasnije protezati albanska državna granica); upravna oblast Kosovski vilajet s više od 1,6 milijuna stanovnika, upravna oblast Novopazarski sandžak, Kneževina Srbija, gdje je živjelo 2,5 milijuna ljudi (još dva milijuna Srba živjelo je u Habsburškoj Monarhiji); te ugarska Vojvodina s 1,3 milijuna ljudi. Početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj i Slavoniji, Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini 85 posto stanovništva živjelo je od poljoprivrede, a samo oko 10 posto njih bavilo se industrijom, obrtom i trgovinom, dok se ostatak bavio slobodnim zanimanjima. Oprezno i pametno obrazovani slojevi Jugoistočne Europe preuzimali su ili prihvaćali sve velike intelektualne i političke pokrete iz Europe (odnosno islamskog svijeta). To je u proturječju s omiljenim stereotipom da je izostanak reformacije i prosvjedenosti na Balkanu izrodio

specifično antizapadne, antimodernizatorske orijentacije dugog trajanja. Kao glavni suparnici u borbi oko naslijeđa Osmanskoga Carstva na Balkanu pojavile su se Austro-Ugarska i Rusija. Aneksijom okupirane Bosne i Hercegovine dana 6. listopada 1908. godine izbila je nova teška međunarodna kriza. Iako je austrougarskoj vlasti pošlo za rukom da prethodno pokrene procese društveno-ekonomske transformacije, ona nije uspjela osvojiti srca ljudi. S viših položaja u upravi i poduzećima domaće je stanovništvo ostalo više ili manje isključeno. Turska je pristala na odštetu od 2,5 milijuna funti, dok su se nacionalne strasti među Slavenima radikalizirale. Godine 1903. u cijeloj je regiji došlo do dramatičnih unutarjopolitičkih zbivanja. U Srbiji su ubijeni kralj i njegova supruga, nasljednik prijestolja postao je Petar I. Karađorđević, snažni nemiri pojavili su se na jugu Balkana (riječ je bila o „makedonskom pitanju“), masovni prosvjedi iz Zagreba munjevito su se raširili po cijeloj Hrvatskoj i potrajali cijelu godinu (smijenjen je namjesnik, ban Khuen-Héderváry, koji je službovao prethodnih 20 godina). Nakon Carinskog rata (Austro-Ugarska zatvara svoje granice za srpsku robu) uslijedili su balkanski ratovi (koji su potaknuli militarizaciju austrougarske politike prema Balkanu) i Prvi svjetski rat. Od svih sudionika u ratu, Srbija je s 1,2 milijuna mrtvih na kraju Prvog svjetskog rata brojila najveće gubitke. Od austrougarskih Slavena, 300.000 Srba, Hrvata, Bošnjaka i Slovenaca izgubilo je život na fronti boreći se za strane interese. Iz svega toga bitno je izdvojiti da su krizna iskustva snažno utjecala na kasnije političko ujedinjenje južnih Slavena. Autorica navodi da Jugoslavija nipošto nije bila umjetna retortna država kojom su upravljali makijavelistički interesi velikih sila. Štoviše, jugoslavenski projekt hranio se iz mnogih izvora: kulturnih sličnosti i isprepletenosti sastava naselja, nezadovoljenih i od prijelaza stoljeća znatno radikaliziranih nacionalizama, novih društveno-ekonomskih izazova i stanja svijesti, kao i iz anakronističkog, oholog i antireformskog sustava Habsburške Monarhije. Prvi svjetski rat pokrenuo je sve one snage koje su od izmaka 19. stoljeća težile ka samoopredjeljenju.

U drugom poglavlju autorica analizira Kraljevinu SHS (1918. – 1929.), dvadesete godine – tradiciju i promjene – te Kraljevinu Jugoslaviju (1929. – 1941.). Zaključenjem mirovnih pregovora 1919. godine velike sile na prostoru od Baltika do Balkana stvorile su jedan pojas nacionalnih država s liberalno-demokratskim uređenjem i sustavom socijalne i zdravstvene zaštite, koji je, kako navodi autorica, trebao služiti kao sanitarni kordon prema revolucionarno-boljševičkoj Rusiji s jedne i revizionističkim težnjama Njemačke s druge strane. Od svih država koje su se 1918. pojavile na karti Europe Jugoslavija je bez sumnje bila najsloženija. Konstitutivne nacije činile su oko 83 posto od 12,5 milijuna stanovnika. Usto, postojalo je oko 20 etničkih manjina. U društveno-ekonomskom pogledu, Jugoslavija je također bila „leopardova koža“. Naslijeđeno je sedam različitih povijesnih entiteta s različitim vjerskim, poreznim, infrastrukturnim i pravnim sustavima, kao i ogromnim razlikama u stupnju razvijenosti. U tome nije

bila usamljena (Čehoslovačka, Poljska i Rumunjska). Tajni ugovori zaključeni tijekom rata donekle su bili u sukobu s pravom na samoopredjeljenje. Za Jugoslaviju je osobito problematičan bio odnos prema Italiji. Zbog primjene dvostrukih aršina nitko nije razumio zašto bi kolektivna prava trebala uživati samo Mađari i Nijemci u Rumunjskoj i Jugoslaviji, a ne i Slovenci i Hrvati u Italiji. Autorica izdvaja da povijesni antagonizam između Srba i Hrvata nije sam po sebi nešto što je ometalo državu, već je to bio politički sustav, čije su brojne slabosti taj antagonizam raspalile i stalno ga hranile. Što se društvenih promjena tiče, industrija je napredovala. Između 1919. i 1938. godine u Jugoslaviji su podignute 2193 tvornice, od toga 47 posto u Sloveniji, 37 posto u Hrvatskoj i Slavoniji, 24 posto u Srbiji i 14 posto u Makedoniji i na Kosovu, što je bio još jedan pokazatelj neravnomjernog razvoja regije. Najviše su se razvile tekstilna i industrija prehrambenih proizvoda, odnosno one grane koje su zahtijevale najmanje ulaganja i najmanje kvalifikacija. U vezi s novom masovnom kulturom, izdvojena je činjenica koja pokazuje da je 1918. još oko 60 posto Jugoslavena nosilo narodnu nošnju, čiji su kroj, boje i ukrasi pokazivali ne samo regionalno podrijetlo i obiteljski status, već i religiju i etničku pripadnost. Dok je u Njemačkoj ili Francuskoj bila potrebna samo jedna alegorija Germanije ili Marianne kao simbola nacije, u Jugoslaviji je trebalo postaviti stupove u obliku osam ženskih figura u različitim narodnim nošnjama. Objavljujući uspon komunista, autorica izdvaja da je jugoslavenstvo za komuniste, kao i za mladobosance prije Prvog svjetskog rata, bila i vizija i svakodnevna praksa. Što se same regije tiče, suparništvo među velikim silama oko prevlasti u Jugoistočnoj Europi, koje je postojalo od 19. stoljeća, zaoštreno je 30-ih godina. Regija je bila je viđena kao opskrbljivač sirovinama i poljoprivrednim proizvodima, važnim za industriju, ali i kao tržište za prodaju industrijskih proizvoda. Za Njemačku je postala značajna i zbog ratne industrije kada je 1934. objavljen *Novi plan*. Bez objave rata, 6. travnja 1941., u ranim jutarnjim satima 611 njemačkih aviona počelo je bombardirati jugoslavenski glavni grad, koji nije bio branjen i koji je uzalud bio proglašen „otvorenim gradom“. Jedanaest dana nakon operacije „Kazna“ jugoslavenska armija morala je kapitulirati. Tako je prva Jugoslavija na kraju propala ne uslijed unutarnjih suprotnosti već uslijed vanjske agresije.

U trećem poglavlju autorica analizira okupaciju, kolaboraciju i otpor te četrdesete godine – totalni rat. Hitler je namjerno na Balkan poslao bivše austrijske profesionalne oficire s odgovarajućim iskustvom iz Prvog svjetskog rata. Možda se i tim kontinuitetom personala može objasniti zašto su okupacijske prakse u Prvom i Drugom svjetskom ratu bile tako slične. Nepredvidljivost i sveprisutnost terora, otežano opskrbljivanje, stanja trajne iscrpljenosti i poniženja bili su plodno tlo za mobilizaciju otpora, u početku sporu, a zatim ubrzanu. Za masu neukog seoskog stanovništva, čak i za one nepolitične, nije bilo drugog zamislivog načina da se nosi sa stranom vladavinom. Ko-

munisti su izjavili da žele osloboditi Jugoslaviju, ne samo kao državu već i svaki njezin pojedini narod. O tome kakva je bila situacija u lipnju 1942. godine dovoljno govori primjer vojne karte Bosanske krajine, svojevrsnog mozaika u previranju međusobno suparničkih vlasti: polovinu su držali partizani, između njih miješale su se oblasti koje su držali Nijemci, Talijani i Hrvati. Ostale četiri oblasti kontrolirali su četnički vođe koji su međusobno bili u suparničkom odnosu. Mali crnogorski grad Kolašin u četiri i pol godine rata promijenio je vlast 19 puta, istočnobosanska Foča 27 puta. To što su tijekom rata stotine tisuća ljudi pristupile nadnacionalnom Titovom NOP-u najbolji je dokaz da među stanovništvom nije prevladavala slijepa mržnja, a ni volja za planskim ubijanjem. Privredna bijeda i vladavina terora likvidirali su gotovo sve što je nekada činilo tradicionalno društvo, a politički, društveni, ekonomski i psihološki temelji starog poretka bili su nepovratno uništeni. Tako je rat ubrzao fundamentalne društvene promjene i stvorio polazište za prevladavanje starog rascjepa između grada i sela. Pravo revolucionarno, prevratničko stanje nastalo je pri kraju rata. Ono je omogućilo potpun krah i nepovratni gubitak ugleda starog sustava; stvorio ga je radikalni prevrat društvenih odnosa, a pogodovala mu je i situacija u međunarodnim odnosima, koja se neminovno mijenjala.

U četvrtom dijelu obrađuju se konsolidacija komunističke vladavine (1943. – 1948.), Titov socijalizam (1948. – 1964.), šezdesete godine: prelazak u industrijsko društvo, reforme i suparništva (1964. – 1968.), novi nacionalizam (1967. – 1971.) i razdoblje nakon „buma“ (1971. – 1980.). Alfa i omega jugoslavenskog sustava i njegova najviša patriotska vrijednost bilo je „bratstvo i jedinstvo“ – solidarni suživot različitih, a ipak srodnih naroda. Titov slogan bio je u duhu tradicije panslavenske solidarnosti 19. stoljeća. Jugoslavenska državna himna od 1945., *Hej, Slaveni*, bila je adaptacija „nacionalne himne Slovena“, usvojene na Praškom sveslavenskom kongresu održanom 1848. godine. Predstava o federalnoj demokraciji također ima korijen u 19. stoljeću: u idejama srpskih socijalista, Svetozara Markovića i Dimitrija Tucovića, oblikovanim pod utjecajem austromarksista. Pod geslom „Nema odmora dok traje obnova“ počelo je veliko čišćenje i popravljavanje. Samo 1,3 milijuna mladića i djevojaka izgradilo je između 1945. i 1952. godine, između ostalog, 11 željezničkih pruga, 14 industrijskih poduzeća i poznatu, zloglasno brzu prugu između Zagreba i Beograda, Autoput Bratstva i jedinstva. Entuzijizam i optimizam obilježili su godine izgradnje. Zdravlje, obrazovanje, blagostanje i socijalna sigurnost smatrani su velikim dobrom kojem je trebalo težiti, a to su činile i vrline poput radne etike, discipline, točnosti, preciznosti i efikasnosti. To su bili ideali europske industrijske moderne, intelektualnih i društvenih reformatora 19. i 20. stoljeća, a ne tipične odlike komunističke ideologije. Nikada prije država nije toliko ulagala u obrazovanje naroda kao nakon 1945. godine. Na prvom mjestu bila je borba protiv nepismenosti na selu, slijedilo je zdravstveno prosvjećivanje, uvođenje

obveznog školovanja, kao i izgradnja narodnih univerziteta, biblioteka i kulturnih organizacija. Postoje dirljive fotografije starijih muškaraca i žena koji se guraju u drvenim klupama seoskih škola kako bi raširenih očiju sricali svoja prva slova. Stari poredak doslovno je okrenut naglavce. NOP je crpio snagu iz heroizma ratnog doba i konačno se učvrstio bez sovjetske intervencije. Zato je režim imao izvorni legitimitet, iako okrnjen progonom političkih neprijatelja, kao i desetinama nepriznatih žrtava tijekom preuzimanja vlasti. Ali „bratstvo i jedinstvo“ gradilo je mostove u zemlji duboko podijeljenoj građanskim ratom, i bez jedne odlučne politike industrijalizacije mnoge bi se regije samo puževim korakom naknadno „dovukle“ do stupnja europskog razvoja. U razdoblju između 1953. i 1960. industrijska proizvodnja rasla je godišnje po imponantnoj stopi od 13,83 posto. Jugoslavija je time držala svjetski rekord, čak ispred Japana. Povećan je i opći životni standard. Na vanjskopolitičkom planu značajni su događaji bili sljedeći: na povijesni Vidovdan, 28. lipnja 1948., KPJ je isključena iz Kominforma u odsustvu, pod sumnjom da uvodi kapitalizam; prekid sa Sovjetskim Savezom (u političkom smislu sukob sa Staljinom za Titov režim pokazao se blagoslovom), u listopadu 1957. Jugoslavija je priznala DDR i tako osjetila posljedice Hallsteinove doktrine u SRNJ, formulirane 1955., koja je prijetila prekidom diplomatskih odnosa svim državama koje povuku taj „neprijateljski potez“. Ni u jednoj europskoj državi gradovi nisu nakon Drugog svjetskog rata rasli tako brzo kao u Jugoslaviji. Između 1945. i 1970. oko 5,5 milijuna ljudi napustilo je selo, od toga polovina njih tijekom šezdesetih godina. Uslijed ogromnog priljeva urbano je stanovništvo udvostručeno. U Beogradu, koji je 1969. prešao granicu od milijun stanovnika, dvije trećine stanovnika dolazilo je iz provincije. U cijeloj Jugoslaviji 1945. godine postojala su samo tri univerziteta i dvije visoke škole, a tri desetljeća kasnije njih 158. Bilo je više studenata po stanovniku nego u bilo kojoj europskoj državi, osim Švedske, Nizozemske i Sovjetskoga Saveza. Istovremeno je rasla i društvena mobilnost. Omogućen je nekontrolirani rast birokracije, rastao je broj zaposlenih u upravi. Decentralizacija je povećala administraciju u republikama i općinama i još više proširila taj sloj. U ožujku 1962. održana je dramatična sjednica partijskog vrha na kojoj su predstavnici Slovenije i Hrvatske zahtijevali da se država još više federalizira. U emotivnom govoru pred masama u Splitu u svibnju 1962. Tito je grmio protiv egoizma, lokalizma i nacionalizma svojih partijskih drugova. Intelektualci su prvi šezdesetih godina razbili tabu „bratstva i jedinstva“. Slijedila je rasprava Pirjevec-Ćosić o odnosu između internacionalizma, jugoslavenstva i nacionalnih prava. U listopadu i studenom 1968. na Kosovu i u zapadnoj Makedoniji izbili su nasilni sukobi. Ustanak je bio ugušen. Sedamdesetih godina Jugoslavija je – kao i cijela Europa – ušla u fazu recesije. Jugoslavenska privreda zapala je u ozbiljne teškoće. Manjak prihoda pokušavao se nadoknaditi stranim kreditima. Republike i pokrajine sve su se više zaduživale u inozemstvu i dovele državu u smrtonosnu zamku dugova. Jačao je pritisak na umjetnike i filozofe. Zabranjeno je više filmova „crnog vala“, kao i knjige

„praksisovaca“ i pisaca poput Dobrice Ćosića, ukinuti su Korčulanska škola, časopisi *Praksis* i *Filozofija*. Profesori Beogradskog univerziteta, kao što su Mihajlo Marković, Ljubomir Tadić i Dragoljub Mićunović, suspendirani su 1975. godine. S viškom federalnih prava republike i pokrajine imale su sve atribute državnosti, ali to nije dovelo do demokratske konkurencije, već do nacionalne polarizacije.

Peti dio čine dijelovi o krizi socijalističke moderne (1980. – 1989.), osamdesete godine: anomija, dezintegracija i raspad države (1989. – 1991.). Već u godini Titove smrti socijalistička Jugoslavija upala je u najdublju ekonomsku, političku i društveno-psihološku krizu od svoga postanka. Uslijed drugog udara cijena nafte i globalne recesije koja je potom uslijedila, proizvodnja i produktivnost počeli su 1979. godine opadati. Cijela Europa borila se s privrednim problemima, a oni nigdje nisu imali tako razarajući učinak kao u socijalističkim državama. Sad se gorko osvetilo neumjereno uzimanje kredita iz prethodnih godina. Država je 85 posto svih dugovanja nagomilala između 1976. i 1981., a iznos toga duga bio je 21 milijardu američkih dolara. Veliki skok kamata na međunarodnom tržištu novca iscrpio je devizne rezerve države (Vlada je 1982. potrošila 1,8 milijardi dolara samo za servisiranje dugova). Ogromni iznosi jednostavno su nestajali u sustavu: 1988. godine samo je osam od devetnaest milijardi dolara bilo kreditno poznato. S opadanjem privrede rasla je i vojska nezaposlenih, koja je 1984. prešla jedan milijun. Baklju borbe za veća demokratska prava upalila je beogradska policija kada je 1984. godine izvršila upad u privatni stan u kojem se „leteći univerzitet“ okupio na predavanju starog disidenta Milovana Đilasa. Šest prisutnih profesora bilo je procesuirano. Optuženima je, kao vještim govornicima, uspjele sudski postupak pretvoriti u tribunal protiv gušenja slobode mišljenja i okrenuti javnost protiv režima. Pobuna na Kosovu iz 1981. i nasilne demonstracije (nemire je opasno poticala radikalna nacionalistička dijaspora i tajna služba Envera Hodže) otkrili su šire dimenzije problema koje nisu mogli razriješiti ni komunizam ni federalizam. Ni jedna zemlja nije poslije rata postigla tako velik napredak, ali ni jedna nije toliko zaostajala za drugima. Savezna država ulagala je milijarde u siromašnu Pokrajinu, a iz perspektive primatelja to je bila samo milostinja. Značajan uzrok zaostalosti bio je visok demografski rast kosovskih Albanaca od 2,5 posto godišnje (jugoslavenski prosjek iznosio je 0,7 posto). Svaka Albanija u prosjeku je rađala sedmero djece. Tako se za 20 godina stanovništvo Kosova udvostručilo, a broj nezaposlenih bio je triput viši nego u ostatku Jugoslavije. Stvarni problemi podgrijavali su na obje strane nacionalne strasti i fobije. Javnost je postala opsjednuta Kosovom zbog slučaja Đorđa Martinovića, seljaka iz Gnjilana, koji se 1. svibnja 1985. pojavio u bolnici zbog teškog maltretiranja. Ranija borba za slobodu mišljenja i građanska prava sada je postala izrazito nacionalno politički obojena. U okolnostima pokliča „Niko ne sme da vas bije“ i afere „Agrokomerc“ iz 1987. ojačane su fronte između republika. Ekonomska bijeda i politička nesposobnost iscrpili su

spremnost elita na kompromis i poticale sunovrat autoriteta, krizu smisla i gubitak povjerenja. Sve vrste sukoba tumačene su kao istinske etničko-političke suprotnosti. Krajem osamdesetih urušile su se osnovne društvene vrijednosti, jednakost, solidarnost i spremnost na žrtvu, najvažnije vrline socijalističkoga herojskoga kodeksa. Kriza smisla i promjene sustava vrijednosti odrazile su se drugačije u glazbi za mlade. Slijedila je agresivna kultura protesta. Kultne grupe osamdesetih, Lajbah (Slovenija), Riblja čorba (Beograd), Leb i sol (Skopje) i naravno Bijelo dugme iz Sarajeva, u kojem je Goran Bregović prenio specifičan glazbeni stil pomiješavši balkanski folklor sa zapadnim elementima roka. Slovenija i Srbija kao protivnici sve su se dublje zakopavale u rovove na principijelno nespojivim pozicijama, a jugoslavenski sistem nije imao ni jedan pravni lijek za razrješenje toga sukoba. SAD Jugoslaviju proglašava europskim problemom, a u Europi nitko nije imao vremena ni interesa baviti se strategijom sprečavanja rata u toj raspadajućoj višenacionalnoj državi. Javno mnijenje ni u kojem slučaju nije bilo potpuno oduševljeno ratom, mnogo je više bilo čežnje za normalnim stanjem. Početkom 1991. književnica Slavenska Drakulić primjećuje: „Rat je već tu. Sada to znam. Prevario me je – sve nas je prevario. Počeo je upravo tako što smo ga očekivali.“

U šestom poglavlju razmatra se rat za naslijeđe (1991. – 1995.) i ono što je od Jugoslavije ostalo. Jugoslavenski problem bio je na prvom mjestu političko, a ne međunarodno pitanje, na koje je postojalo više mogućih odgovora. Što se njemačke vanjske politike tiče, trenutak i okolnosti za priznavanje bili su loše procijenjeni. Zašto bi Slovenci i Hrvati mogli imati pravo na samoopredjeljenje, a da to pravo nemaju i Srbi u Hrvatskoj i Bosni ili Albanci na Kosovu? Jedan engleski dokumentarni film iz 1993. prikazuje kako nesigurnost i strah, glasine i medijske dezinformacije, a zatim prvi nasilni incidenti i konačno izbijanje rata mirni suživot prvo pretvaraju u nepovjerenje, zatim u odbacivanje i na kraju u mržnju. Početkom 1993. u jednom selu središnje Bosne, nedaleko od Kiseljaka, sve je izgledalo normalno. Dok se god artiljerijska paljba samo slabo čula izdaleka, Hrvati i Muslimani nalazili su se na kavi, kao i obično. Nitko nije vjerovao da se nešto može promijeniti u dobrosusjedskim odnosima. Kako je rat sve više prodirao u svakodnevnicu i kako se fronta sve više približavala, jačala su i osjećanja nelagode. Kad su došle prve izbjeglice, govorilo se o „nama“ i „njima“, međusobni posjeti postali su sve rjeđe, a neki više nisu niti pozdravljali one druge. Iz sumnje je nastalo nepovjerenje, iz nesigurnosti razvio se strah, a iz njega izdaja. Kad su hrvatske trupe na kraju pripremile napad na selo i unaprijed upozorile lokalne Hrvate, nitko od njih nije skupio hrabrosti da o tome obavijesti muslimanske susjede. Njima ništa drugo nije preostalo nego da spašavaju živu glavu od kiše granata. Svuda se mogao primijetiti sličan obrazac gubitka solidarnosti kada su se ljudi bojali za goli život. Sve u svemu, erozija političkih institucija, gubitak državnog monopola nad upotrebom sile i nepostojanje međunarodno kontrolnih mehanizama stvorili su jedan vakuum, prostor

mogućnosti u kojem su akteri vojnim sredstvima bezobzirno provodili svoje interese. Rezultat toga bila je mješavina građanskog i osvajačkog rata, u kojem je više od 100.000 ljudi izgubilo život. U tom je procesu integrativna, etnički pluralna jugoslavenska ideja povijesno podlegla svom najjačem protivniku, predstavi o homogenoj nacionalnoj državi. Novi, postjugoslavenski politički poredak proizašao je, kao i cjelokupna politička karta Europe, iz ratnog nasilja. Nastalo je sedam država nasljednica: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Kosovo. Više od četiri milijuna ljudi izmješteno je radi ostvarenja ideala homogene nacionalne države na prostoru čija je izrazita odlika stoljećima bila jedinstveni etničko-kulturni pluralitet. Odgovor na nacionalna pitanja Srba, Bosanaca, Makedonaca i Albanaca, koja su postala aktualna s raspadom Jugoslavije, nije još pronađen. U Europi koja se ujedinjuje sve to djeluje anakrono, ali ipak sadrži, kao i nekada, veliki potencijal za nemire. Samo su Slovenija i Hrvatska te Crna Gora – s ograničenjima – izašle iz sukoba s teritorijalno konsolidiranom zajednicom. Srbija se žali na razdvajanje nacije na tri države, gubitak oblasti u Hrvatskoj koje su povijesno bile naseljene Srbima, kao i gubitak svoga „nacionalnog Jeruzalema“ na Kosovu. Društva Bosne i Hercegovine i Kosova duboko su etnički podijeljena i ekonomski jako zaostala. To je jedan od razloga zašto su obje zemlje stavljene pod međunarodni nadzor na neodređeno vrijeme. Usred ujedinjene Europe, s gotovo 500 milijuna stanovnika, postjugoslavenski prostor početkom 21. stoljeća predstavlja rupu na političkoj karti. Prihod po stanovniku ondje dostiže svega trećinu onoga Europske Unije. Stoga ljudi najviše od svega žele pristupanje Uniji. Tako bi konačno mogli pripadati porodici naroda, a ne više biti smatrani „djecom s ulice“, poznatim izazivačima nemira s Balkana.

U završnom razmatranju autorica izdvaja povijest južnoslavenske ideje iz doba prosvjećenosti; ujedinjenje 1918.; mali prostor koji je predstavljao laboratorij složenih, mnogostranih i često međusobno suprotstavljenih koncepcija identiteta i nacionalnih ideologija; političke asimetrije izgradnje nacija; ogroman povijesno-teritorijalni i društveno-ekonomski nesklad; razne europske putove razvoja; optimističan stav prema napretku nakon Drugog svjetskog rata; dostizanje modernosti unutar jedne generacije; međunarodne veze; četiri strukturne pojave „dugog trajanja“ koje su obilježile razvoj Jugoslavije u 20. stoljeću; unutarne linije sukoba koje su proizlazile iz međusobno suprotnih interesa, isповijedanja određenog pogleda na svijet i političkih orijentacija; komunističko programsko spajanje triju egzistencijalnih pitanja; originalni legitimitet Titove vladavine; samostalni vanjskopolitički identitet; preokret u smislu nacionalizma krajem 80-ih godina; raspad u ratnom nasilju i tako dalje. Autorica naglašava da odluku o ratu ili miru nisu donijele strukture nego ljudi. Nitko se ne može izgovarati antropologijom, strukturama, kulturnom ili unutarnjom dinamikom sile i na taj se način distancirati od vlastite odgovornosti za rat i ratne zločine. Ništa nije bilo nepovratno, ništa neizbježno.

Njemačka povjesničarka Mari-Žanin Čalić u *Istoriji Jugoslavije u 20. veku* tematizira jugoslavensku povijest iz perspektive velikih društvenih, ekonomskih i intelektualnih promjena koje su na vratima 20. stoljeća zahvatile cijelu Europu. Autorica je dinamikom sveobuhvatnih promjena, prepletanja i interakcije te općeeuropskih obilježja i paralela u „dugom 20. stoljeću“ pokazala da je projekt jugoslavenskog zajedništva potkopala politizacija razlika u modernom masovnom društvu 20. stoljeća. Kako je tumačenje jugoslavenske prošlosti do danas snažno opterećeno emocijama, radovi na ovu temu na našim prostorima stavljaju se pod posebne lupe. Nesebičnim, pomnim, blagonaklonim i otvorenim pristupom prema ljudima s ovih prostora Mari-Žanin Čalić sagledala je različite perspektive, njihove međusobne odnose i rasvijetlila brojne teorije i kontroverze. Još je Branko Petranović u *Istoriji Jugoslavije 1918-1978* naglašavao da „bez osećanja za socijalno tlo, specifičnosti nacionalnog ambijenta, društvena talasanja, i bez nezaobilazne ‘mikroistorije’, opšta istorija ostaje nesumnjivo osiromašena za ove nenadoknadle sadržaje koji daju raznolikost opšteistorijskom procesu, otkrivanju neiscrpnosti slojeva proteklog života“. Mari-Žanin Čalić u *Istoriji Jugoslavije u 20. veku* pokazala je važnost potrebe za sintetičkim interpretiranjem izrazito velike empirije. Knjiga u osnovi predstavlja kronološko pripovijedanje naizmjenice smijenjeno analizama poprečnog presjeka. Krase je erudicija, metodičnost i plemenitost, ljepota i mudrost herojstva narodne epike, izvodi iz djela književnika i filozofa, kao i izjave ljudi iz naroda o pojedinim događajima, što, između ostaloga, pokazuje samopožrtvovnost povjesničarke koja je u samoj stvarnosti svoga doba i na koju ne djeluju „kolektivne predstave“ i „kolektivni načini mišljenja“. Jedino u trenucima kada čitate dijelove o komunističkoj vladavini uvidjet ćete da je autorica izvan ovih područja. Knjiga *Istorija Jugoslavije u 20. veku* Mari-Žanin Čalić, u prijevodu Ranke Gašić i Vladimira Babića, preporučuje se svim zainteresiranim za društvene i humanističke znanosti koje zanimaju cjelovitiji pogledi na pojedina razdoblja suvremene povijesti. Bilo bi dobro kada bi istraživačima i analitičarima udahnula novo samopouzdanje.

Vesna Ivanović

Obavijest o konferenciji

Serbia within Security and Economic Challenges of the Euro-Atlantic Area
Beograd, 25. i 26. travnja 2013.

U organizaciji Atlantskog saveta Srbije i Security and Defense Agende (SDA) u Beogradu se održala konferencija pod nazivom „Serbia within Security and Economic Challenges of the Euro-Atlantic Area“. Jedan od ciljeva konferencije bio je otvaranje tema vezanih za očekivanja Srbije i njezinih želja u euroatlantskom prostoru. Konferencija se odvijala neposredno nakon potpisivanja sporazuma između Srbije i Kosova o normalizaciji odnosa, posebice onih na sjeveru Kosova. Domaćin konferencije prof. dr. Mićo Jovanović, rektor i vlasnik privatnog sveučilišta Megatrend i predsjednik Atlantskog saveta Srbije (ASS), u uvodnom izlaganju posebno je naznačio da Sporazum predstavlja korak prema naprijed na putu Srbije prema Europskoj Uniji te da će se ASS pojačano zalagati za uključivanje Srbije u sve obrambene oblike euroatlantske suradnje. Premijer Ivica Dačić u svom je izlaganju naznačio da Sporazum dodatno pokazuje da je Srbija pouzdan jamac za stabilnost u regiji i Europi, ali i promicatelj europskih integracija. Istaknuo je da Srbija mora podnijeti i određene žrtve za bolju budućnost, uz razuman kompromis. Srbija je spremna nastaviti izravne pregovore s Prištinom o primjeni Sporazuma bez posrednika. Naglašena je i odlučnost za nastavak borbe protiv kriminala i korupcije. Pomoćnik ministra obrane Miroslav Jovanović kao izaslanik potpredsjednika Vlade i ministra obrane Srbije Aleksandra Vučića posebno je istaknuo da Srbija godišnje na korupciji izgubi cijeli vojni proračun. Istaknuo je suradnju s Norveškom na pitanjima planiranja i nadgledanja obrambenog proračuna. Podsjetio je na angažman Srbije u mirovnim misijama, spomenuvši da je 2012. bilo 111 pripadnika OS RS u multinacionalnim operacijama, dok se 2013. planira 474. Vlada Srbije donijela je odluku o slanju 13 pripadnika OS-a u Mali. Izvjestitelj Europskog parlamenta za Srbiju Jelko Kacin istaknuo je da je danas dobro biti u Beogradu i čestitao Srbiji i premijeru Dačiću na postignutom sporazumu s Prištinom. Istaknuo je smo svi skupa u Europskoj Uniji mnogo naučili o dijalogu Beograda i Prištine (dobar primjer i za pregovore oko Cipra). Srbija je na korak od otvaranja pristupnih pregovora s EU-om. Smatra da Vijeće može donijeti odluku o početku pregovora, ali ne i o konkretnom datumu. Europska Unija identificirala je područje javne nabave kao ključno za borbu protiv korupcije te će pregovori s EU-om predstavljati temelj u izgradnji vladavine prava. Podsjetio je da

je kamatna stopa na obveznice Srbije pala za 0,2 posto kao rezultat potpisivanja sporazuma s Prištinom. Bivši ministar obrane Velike Britanije Doug Henderson podsjetio je na povijesnu misiju NATO-a, posebice od 1989. godine. Naglasio je važnost asimetrične prijetnje, globalnog terorizma i borbe protiv totalitarnih političkih sustava poput Sjeverne Koreje. Ključna je izgradnja društva nakon vojne intervencije, a naglasio je i posljedice prirodnih katastrofa i ugroženost strateških infrastruktura. Predsjednik Atlantskog vijeća Slovenije prof. dr. Anton Bebler ukratko je podsjetio na put Slovenije prema NATO-u i Europskoj Uniji prije 20 godina, pri čemu su ta pitanja bila neodvojiva. Ništa se nije obistinilo od onoga što su tvrdili protivnici članstva u NATO-u; poput gubljenja suvereniteta, otvaranja vojnih baza, uvlačenja u neželjene ratove, terorističke napade i sl. S druge strane ulazak u NATO nije pokvario slovenske odnose s Rusijom i Kinom, troškovi za obranu smanjeni su čak četiri puta, dok zarada od tendera na natječaje NATO-a iznosi 5-6 milijuna eura, što nije tako mnogo, ali jest u razmjeru s potencijalima slovenske vojne industrije. Predsjednik Atlantskog vijeća Hrvatske prof. dr. Radovan Vukadinović ocijenio je politiku Srbije realnom i hrabrom u kontekstu postizanja sporazuma s Prištinom te ukupnih nastojanja na putu prema euroatlantskim integracijama. Ukratko je podsjetio na slična iskustva Hrvatske u pristupanju NATO-u i Europskoj Uniji, ali i na doprinos koji Hrvatska daje mirovnim operacijama. Naglasio je važnost regionalne suradnje kao ključne pretpostavke za stabilnost i prosperitet cijele regije. Konferencija je organizirana na zavidnoj profesionalnoj razini, a tijekom konferencije osjećala se iznimno pozitivna atmosfera i naglašen prijateljski odnos domaćina prema sudionicima.

Mladen Nakić

Seminar „Budućnost suradnje u euromediteranskoj regiji”

Atlantsko vijeće Italije (IAC), u suradnji s udruženjem Atlantic Treaty Association (ATA), organiziralo je seminar za mlade na temu „Budućnost suradnje u euromediteranskoj regiji”. Seminar je održan od 24. do 26. svibnja u prostorijama Zaklade Giambattista Vico u Paestumu u Italiji. Sudjelovalo je 12 mladih istraživača, stručnjaka i doktorskih kandidata koji pripadaju IAC-ovoj Mreži za suradnju mladih u državama Mediterana (Tunis, Libanon, Egipat, Jordan) i Radnoj grupi Jugoistočne Europe (Srbija, Slovenija, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora i Albanija) YATA (Youth Atlantic Treaty Association). Njima su se priključili i studenti Sveučilišta u Salernu. Glavni je cilj seminara bilo okupljanje mladih kako bi se potaknula njihova međusobna suradnja i dijalog.

Seminar je otvorio glavni tajnik Atlantskog vijeća Italije profesor Fabrizio W. Luciolli, uputivši sudionicima uvodne riječi dobrodošlice. Profesor Luciolli govorio je o ulozi i perspektivama suradnje međunarodnih organizacija na Mediteranu. On smatra da njihov veći angažman može utjecati na mirnije rješavanje izazova s kojima se suočavaju mediteranske zemlje. Nakon njegovog izlaganja, glavni tajnik ATA-e Giuseppe Belardetti osvrnuo se na aktivnosti i inicijative ATA-e, a posebno je pohvalio intenzitet suradnje i poboljšanje odnosa balkanskih država. Naglasio je da bi takav model pomirenja i dijaloga mogao poslužiti kao izvanredan primjer drugim državama koje su u prošlosti bile pogođene sukobima. O inicijativama i projektima Atlantskog vijeća Italije u regijama Balkana i Mediterana govorio je Emiliano Stornelli, viši istraživač IAC-a. Gospodin Stornelli ukazao je na edukativne programe, poput *Tečaja o međunarodnim sigurnosnim organizacijama* (International Security Organization Course – ISOC) koji je bio organiziran prethodnih godina u Albaniji, Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji. Zatim je sudionike upoznao sa studijskim putovanjem *NATO Study Tour* koje je bilo održano u lipnju 2012. u suradnji s Atlantskim savetom Srbije, Ministarstvom odbrane Srbije i Ambasdom Norveške u Srbiji. Nadalje je naveo da IAC održava Mrežu mladih za suradnju na Mediteranu (Youth Network for Cooperation in the Meditarrenean – YNVM), u okviru koje se ostvaruju istraživački projekti, objavljuju radovi, organiziraju međunarodni seminari. Prezentacije je završio ukazavši na *Atlantski forum mladih* (Youth Atlantic Forum) koji se održava jednom godišnje u Rimu. Na kraju radnog dijela prvog dana seminara sudionicima su detaljno objašnjene upute i dane smjernice

za pisanje prijedloga projekta koji bi bio implementiran u budućnosti, a s ciljem uspostavljanja i produblivanja suradnje omladine s euromediterranskog područja. Slobodni dio dana bio je posvećen posjetu muzeju Zaklade Giambattista Vico, kao i obilasku grada Agropolija, gdje je sudionike pozdravio predsjednik Zaklade Giambattista Vico profesor Vincenzo Pepe, zajedno s predstavnicima lokalnih vlasti, među kojima je bio i gradonačelnik Agropolija Francesco Alfieri.

Drugog dana seminarara sudionici su podijeljeni u dvije skupine: balkansku i mediteransku, te su sastavljali prijedlog projekta, razmatrajući teme koje bi bile najkorisnije za doprinos što boljem sudjelovanju mladih u njihovim državama i za stvaranje mreže mladih putem koje bi razmjenjivali ideje i iskustva u rješavanju regionalnih izazova. Svaka skupina predstavila je svoj nacrt projekta buduće suradnje. Sudionici su se dogovorili da će nastaviti njegovu konačnu izradu nakon završetka seminarara i shodno tome organizirati implementaciju dogovorenog projekta uz zajedničko angažiranje nacionalnih atlantskih vijeća. Navečer su prisustvovali svečanosti dodjele Nagrade za pravičnost za 2013. koju dodjeljuje Zaklada za pravičnost i razvoj Italije, a u suradnji s Rotary Clubom Paestuma, Zakladom Giambattista Vico i bankom Aquara BCC Bank. Među dobitnicima nagrade bio je i ugledni profesor Enrico La Loggia, predsjednik Atlantskog vijeća Italije.

Posljednjega dana, 26. svibnja, sudionici su obišli arheološke lokalitete Paestuma, koji se sastoje iz tri veličanstvena hrama, a dobrodošlicu im je poželio predsjednik općine Capaccio Paestum Italo Voza. Seminar je bio okončan radnom večerom sa studentima Sveučilišta Oklahoma u Rimu, gdje su predstavnici Radne grupe Jugoistočne Europe imali priliku prenijeti svoja iskustva prikupljena u okviru YATA-e i govoriti o aktivnostima mladih u nacionalnim atlantskim vijećima.

Radna grupa Jugoistočne Europe (SEE Working Group)
Odbor mladih Atlantskog vijeća Hrvatske (YATA)

Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju
God. 13, br. 1/2013

Rukopisi se ne vraćaju.

Godišnje izlazi četiri broja na hrvatskom jeziku.

Upute suradnicima

Međunarodne studije su tromjesečnik što izlazi u proljeće, ljeto, jesen i zimu svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge s područja međunarodnih odnosa, vanjske politike i diplomacije.

Niti jedan prilog ne smije biti dulji od 1,5 autorskog arka, odnosno 24 kartice teksta, tipkane dvostrukim proredom u fontu Times New Roman 12. Svakom tekstu mora biti priložen sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, koji ne smije imati više od stotinu riječi ili osam redaka.

Autor treba poštovati propisane oblike opreme teksta:

- citirani izvori u tekstu navode se u skraćenom obliku (primjerice, Kissinger, 1990, 41)
- na kraju teksta prilaže se samo popis citirane literature
- citirani izvodi navode se na sljedeći način:
raymond aron, paix et guerre, calmann-levy, paris, 1984
ili
jerzy j. wiatr, srednja europa u novom svjetskom poretku, politička misao, vol. XXXVII, BR. 2, 2000
dva ili više autora navode se na sljedeći način:
carl j. friedrich, zbigniew k. brzezinski, totalitarian dictatorship & autocracy, harvard university press, cambridge, 1965.

Svaki prilog šalje se na e-mail adresu: medjunarodne.studije@gmail.com.

Časopis sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH

Uredništvo

Narudžbe i pretplata: EURO AVANGARDE d.o.o., Zagreb, Orešje 35a

Tel/fax (01) 3700 405, e-mail: medjunarodne.studije@diplomacija.hr

IBAN: HR7523400091110314520

Pretplata za 2013. godinu iznosi 240 kn. Cijena pojedinačnog primjerka je 70 kn.

Godišnja pretplata za inozemstvo: 80\$ za brojeve iz 2013.